

У. М. а. Н

М Е Т А

№ I.

За місяць Вересень, 1863.

(Вийш. д. $\frac{3}{15}$ Жовт.).

Г Р Я С Т Ь.

- I. Дума про Саву Кононенка; Сонетъ — П. Куліша. — Писанки, повірзе народне; До керманича; Дарма; Не могу; Чекайте; Однако; Зиронько моя — Ю. Федьковича. — Могильні Сходи́ни (кінець буде), поема Гургурдядька.
- II. Мартиць Гакъ, П. Куліша. — Хто виненъ? народне оповіданне, Ю. Федьковича. — Коваль клепає, поки тепле; оповіданне зъ життя, Дениса зъ надъ Серета.
- III. Становище Русі супротивъ лядсько-московської борби; К. Климовича.
- IV. Дописи: Зъ Києва, Киянина. — Зъ Харьківщини, В. — Зъ Черніговщини, Д.
- V. Ровесна літопись: Нова доба руської словесности. — Заявленнє Костомарова. — Черніговський Листокъ. — Нові праці Гутовського. — Нова брошура.

Видавець и Редакторъ:

Ксенофонть Климовичъ.

Л Ъ В І В Ь.

Зъ друкарні Ставролигійського Института.

1863.

Дцк. 508
1863, 1864

У Фла

М Е Т А

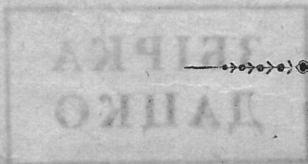
ЛИТЕРАТУРНО - ПОЛИТИЧНИЙ

ВІСНИКЪ.

Видавець и Редакторъ:

Ксенофонтъ Климковичъ.

ТОМЪ ПЕРШИЙ.

Л Ъ В І В Ъ.

Зъ друкарні Ставропигийського Института.

1863.

М Е Т А

ЛІТЕРАТУРНО - ПОЛІТИЧНИЙ

ВІСНИК

Випуск 1

Листопад 1937 року

Львів

**ЗБІРКА
ДАЦКО**

Листопад 1937 року

Львівський літературно-політичний вісник

1937

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

Заявляючи місяця Червня о вийстю сьго журнала, не подавали ми розбірчивої програми, именно тому, що теперь майже всюди вь ишихъ литературахъ заводитця такой обичай, що програма якого небудь журнала заявляється побитомъ практичнімъ, т. є. виданнємъ пробного номера, сь которого лучче, ніжъ сь писаного заявлення, побачити можна прямованне и саме проведенне органа по формі, — а наши грошеві засоби на виданне такого пробного номера не вистарчали. Друга причина та, що видавець руського периодичнѣго письма, мимо найліпшої волі, не зможе при теперішніхъ околичностяхъ ніколи додержати своєї, хоть би найкраще на письмі уложеної програми. Маємо доказъ на всіхъ нашихъ зь новішої доби газетахъ: читателі, именно же підписчики, сподівалися звичайно по писаній програмі більше, ніжъ вітакъ вь самому журналі найшли. Се тому такъ діється, що журнали мають назначенне, бути не діломъ одного чоловіка, но діломъ громадськимъ, а вь великому гурті нашой образованої верстви все таки ще не находитьця л и т е р а т о р і в ь стілько, якъ треба, щоби хочъ якъ небудь добре задоволити тріби народнѣи литератури.

Те міркуючи, звернули ми вь оповістці, надрюкованій у 45-му н-рі „Слова,“ увагу чатателівъ, готовихъ до підписки на „Мету“, на перший випускъ сьго журнала, яко на практичній показъ програми, но заразомъ и висказали єго тенденцію найвиразнішими словами. Поэтому-шо ми відъ сеї тенденції не відступавмо, а завсїгди вірно її держатись будемо, то перше всьго ще її тутъ повторяємо. Сказано було такъ :

„Скрізь у насъ чуетця потреба такого письма, щобъ було огнищемъ руської народнѣи идеї, розбуджувало-бъ самовіснє народно, починалось би до самостайнѣго подвиження народу зь єго упадку и до скорійшого розвою єго духовної жизни и вещественного добра на условяхъ єдиноможливихъ — на основі своєї народнѣи истоти.

Теперъ-же двоюкимъ способомъ причинятись може письменний органъ до сповнення сеї великої задачі. Буде вінъ або без посередно впливати на загаль народу, або лишъ посередно, т. є. буде впливати на його світню верству, — на інтелігенцію, котора всюди и всігди має собі те найсвятійше звання, бути провідникомъ и спомагачемъ гурту народнього въ його стремленні икъ лучшому.

Першого способу взятись намъ годі, именно по тій причині, що ми, образовані Галичани, ще дуже мало познакомлені зъ народомъ, щобъ могли бути його безпосереднімъ учителемъ, зъ виглядомъ на відповідній успіхъ. А вітакъ не пора намъ ще на такий органъ и тому, бо ледве мала частина людю знакома съ першими початками письменности, — такъ, що хотя въ насъ и позаведено народні школи, но се не зъ давна дістия, и вони ще не мали часу, принести бажаного овочу.

Де, якъ у насъ, гуртъ народу а його світня верства становлять два зовсімъ розличні поняття; де одинъ простий людъ зберігъ въ собі всі визнамки народнєї вдачі, а інтелігенція, світнійочи на чужєій о-світї, придбала собі зъ її додродійствами и її пороки; де, куди глянь, въ образованімъ Русині бачишь тільки винародовленого чоловіка, съ чужимъ образомъ мислі и слова, — дарма щобъ вінъ и мавъ би найщирійшу душу, — тамъ треба взятися конче до второго способу, треба перше всього звернути увагу на себе самихъ, треба намъ перше здоконати своє образование, посвячаючи всю працю на відзискання того, чого насъ лихоліття позбавило, а не-своя освіта не вернула. Однимъ словомъ, ми довжені перше статися народніми, а щобъ такими статись, конче намъ придивитися до того людю, которий одинъ зберігъ намъ въ цілости святиню нашої народности; конче намъ навчитися відъ него сѣму, чому ні відъ кого иншого, ні відъ западнєї Европи, ні відъ братті-Славянъ, ні навіть зъ обломківъ нашої старини не навчимося; чому навчитися не соромъ, а таки найсвятійша повинність и найбільша заслуга. Ажъ тоді станемося гідними учителями народу, ажъ тоді схоче и зможе вінъ приймити відъ насъ се добро загально-людської освіти, которе ми собі на чужьому полі придбали, а которе пробудило въ насъ, раніше якъ въ гурті простого людю, свідуще почуттє руської народности; ажъ тоді піде вінъ зъ нами до сеї мети гаразду людського, вираженєної короткими словами нашого генія-поета, которі поставимо въ начілокъ нашого органа :

Въ своїй хаті — своя правда,
И сила, и воля!

Родимці! Інтелегенція безъ народу — „голова кромі плеча,” т. є. ніщо; народъ безъ интелегенції — сирота вічній, сирота безъ провѣду и опіки. Обѣв зостали-бъ таки вічно одинъ безъ одного, якъ-би межци ними не було народнїї спійні. Отже доконче намъ зіллятися зъ нимъ тою прекрасною звязю, якою єсть вдача малоруської народности, а на те иншого способу не має, якъ тільки, щоби интелегенція стала-ся, по-за-кілько змоги, народнїю; щоби, вѣ чімъ слїдує и можна, уподобила себе народѣв. Инакше народъ не прийме відъ насъ ніякої освіти, бо не пійме її, станетья вгурнимъ индиферентомъ, паралізуючимъ наші снаги, не ступить и крокомъ за нами вѣ дорозі икъ лучшому, — буде вѣ насъ, не-дай-боже, такъ само, якъ нині бачимо у недалекихъ сусїдївъ.

Сказавъ було єллінський мудрець отсі важні слова: „я знаю, що нічого не знаю.” Не встидъ же буде її намъ — образованій верстві руського народу — поставитися зъ нашою мудростю на таке саме скромне становище у згляді народнїму, а сказати собі: „я знаю, що я кровю и душею Русинъ, но знаю и те, що, кромі сѣго, нічого вѣ мині руського не має, — чужє образование позбавило мене народнїї вдачи.” Безъ такої скромної мудрости не буде поступу вѣ нашої интелегенції, не буде отже її поступу народнїго. Скромна мудрость — то одно, що розумъ; безъ розуму — поступу годі; а поступъ — то для насъ виграна справа, — одно, що її гараздъ!

Про те задачею „Мет и” буде: взятися до строввої праці око-ло відзискання зъ народнїхъ елементівъ всего, що тільки причинитися може образованій верстві руського народу до усвоєння собі правдивїї идеї народности и до її практичнїго розвою, не спутаного оковами чужинецького погляду.”

А побитъ, якимъ сю задачу сповнити гадаємо, виложимо тутъ вѣ коротенькій програмі.

Самостайня народня литературы и народно-политичне становище — се єсть те поле, на которому ворошинью працею доконуєтця вѣ народахъ великого діла. Що вѣ другихъ доводитця добре, те її вѣ насъ доведетья, бо ми Русини по черзі другий народъ вѣ великій Славянщині.

Збудованье самостайнїї народнїї руської литературы на основі одностайнїго розвою народнїї рїчи вѣ письмі и мові, и береженне відъ

прямовання до якої небудь иншої славянської словесности — отже збереження рідної мови відъ язикової централизації, то одно діло.

Заступованнє гадки о народнѣму єдинстві и народній самостайности всего южноруського люду и одзисканнє єго правъ природнихъ и политичнихъ черезъ розбудженнє єго народно-политичнїї чинности на законній дорозі — отже зъ уваженнємъ двоїсти хъ династичнихъ и гсударственнихъ інтересівъ, то друге діло.

Одно й друге найде въ нашому органі вірного заступника, щирого робітника и невсипущого сторожа. Самъ органъ буде органомъ свободного заявленнє мислі, отворенимъ для всіхъ одномислихъ, живу гадку живо понимаючихъ людей нашого народу, віруючихъ въ єго ліпшу будучинність и готовихъ пожертвувати для него труди своєї патриотичнїї жизни.

Въ составъ „Ме ти“ входять будуть статті двоякої гряді: літературні и политичні. Будуть отже помішатися писані твори съ красоріччїї и наукової словесности и статті односящіє до политичнѣго, соціального, релігійного и культурнѣго биту всего руського народа.

Всіхъ шановнихъ земляківъ, готовихъ своїми письменними трудами підкріпляти нашъ органъ, просимо не відказати намъ своєї підмоги, бо тільки участивмъ якъ найбільшого числа членівъ зъ народнїї семзі станетья вінъ органомъ справді народнімъ.

Всімъ шановнимъ землякамъ, приспівшимъ съ підпискою на „Мету“, обзьявляємо нашу искренню вдячність, бо вони дійстними основателями сѣго органа, которий безъ їхъ ласкавої підмоги світу божого може й не зглядівъ би.

Поручаючи се діло ласці шановнихъ родимцівъ, изъявляємо, що нашимъ всїгдшинімъ стараннємъ буде, повести єго такъ, якъ тевъ зъ нашою особистою и нашою народнѣю честю годитья.

Львівъ, дня 25-го Вересня, 1863.

Ксенофонтъ Климковичъ.

М Е Т А.

Въ свой хаті — своя правда,
И сила, и воля! —
Шевченко.

№ I.

За місяць Вересень, 1863.

I.

ДУМА ПРО САВУ КОНОНЕНКА.

(1637).

ПЕРЕДНЄ СЛОВЦЕ.

Між старосвіцькимъ нашимъ козацтвомъ викидалось людей ледачихъ чимало. Такий бувъ и Сава Кононенко. Приблудивсь вінъ до насъ на Русь изъ Московщини и заколотивъ усіма козаками, підцьковуючи шляхту на козацтво а козаківъ - рейстровиківъ на виписчиківъ та запорозцівъ. Панамъ Ляхамъ такий чоловічокъ бувъ по-нутру; підпирали ёго пани Ляхи збройною силою, бенкетами ёго вгоноблили, подарунками обсилали и помогли ёму виманити вь рейстровиківъ гетьманську булаву. Тоді запорозький кошовий Павлюкъ, бачивши, що ледачий чоловікъ орудує козацькою справою, виславъ одъ свого боку добрихъ молодцівъ у Переяславъ. Взяли вони Саву зъ ёго підручниками и привезли до Павлюка вь кошъ. Тамъ козаки ёго судили військовою радою, та й скарали смертю, яко „недруга отчизного и похлібцю людського.“

I.

Червоніють хмари, червоніють;
Підъ кручами филі аліють;
Далекі діброви синіють;
Луги й береги зеленіють.

Потемніло небо надъ горами ;
 Говорить Славута зъ вітрами ;
 Пливають Запорозці човнами ;
 Окрила їхъ нічъ туманами.

„Запорозці, товариші-браття!
 Покажіть козацьке завзяття:
 По три чайки въ-рядъ натягайте,
 Дубовими веслами грайте.“

Виплили съ Крилова — не світало ;
 Двинули съ Черкасъ — не смеркало :
 Опівночі Канівъ минали ;
 Передъ світомъ якорь метали.

„Запорозці, товариші-браття!
 Покажіть козацьке завзяття :
 Въ Переяславъ рано впадайте ,
 Кононенка Саву піймайте.

„Кононенко ляцькимъ духомъ дише ;
 На козацтво ябеди пише,
 Наклада съ панами Ляхами,
 Колотить всіма козаками.

„Кононенко — москаль-чужениця ;
 Надъ козацтвомъ глумомъ глумитця ;
 До Ляхівъ вінъ — ласа лисиця,
 До козацтва — хижая птиця.

„Не такому булаву держати,
 Козацтву порядокъ давати,
 Про здобичъ козацькую дбати,
 По Чорному морю гуляти!“

III.

Ясно, ясно осіннє сонце
 Переяславъ освітило ;
 Рясно-рясно запорозьке військо
 На майдані червоніло.

„Вийди, Саво, вийди, недоляшку,
 Зъ гостровершого будинку,
 Глянь на прігру, на рій запорозький,
 Що гуде-шумить по ринку!”

Роемъ, роемъ славні Запорозці
 Проти сонечка грають,
 Грізно, грізно ляцького похлібцю
 На розправу викликають.

„Набивай, москалю, ляцький побратиме,
 Дорогі самопали,
 Що тобі панове на лукавихъ учтахъ
 Въ упоминку дарували!”

„Покликай на варту, на панцерну роту,
 Що стоїть при воротахъ, —
 Нехай потанцює передъ козаками
 У сапьянихъ чоботяхъ!”

„Годі тобі, Саво, козаківъ хапати,
 Шляхті въ лапи оддавати!
 Не до-віку буде Запорозцямъ уші
 Вража шляхта обтинати!”

„Не до-віку будуть скалічені люде
 У Гадячі вали сипать! *)
 Годі вже зъ Ляхами, кручими синами,
 Сапьянцями згорда рипить!”

III.

У Сави ворота —
 Краківська робота:
 Цвяховані, малёвані,
 Гонтиною щитовані.

*) Про се и про инші речі знайдешь докладню повість у ди-
 ариуші Окольского, надрукованому 1638 року.

Підъ щитомъ бойниці —
 Стоять гаківниці,
 На вікъ вічний збудовано
 И штабами обковано.

Боронить ворота
 Панцерная рота,
 Мирськимъ скарбомъ купована,
 Медомъ-пивомъ напована.

Даремна робота!
 Не встояла рота,
 Якъ сипнула до приступу
 Завзята голота.

Що одні стріляють,
 А другі рубають,
 Треті Саву Кононенка
 Вь батька-матірь лають.

Не встояла рота —
 Роспались ворота.
 Прискочила до будинка
 Завзята голота.

Східчастий будинокъ,
 Зверткові віконця,
 Та невидко навкругъ ёго
 За димами сонця.

IV.

Стала вь світі слава —
 Росквитався Сава
 Зь низовими братчиками-козаками
 За лукаві вчинки,
 За панські впоминки,
 За бенкети, за ласі трапези зь Ляхами.

Стала вь світі слава —
 Що попався Сава

Запорозькимъ братчикамъ въ лабеті.

Брали-жакували

Жупани лудани,

Оксамити, едваби, саети.

Стала въ світі слава —

Козацькая справа

Сама себе людямъ на сміхъ не давала:

Добре вона дбала,

Раду радувала,

Недруга отчизного скарала.

П. Кулішъ.

СОНЕТЪ.

Ще любо дивлятця на мене карі очі,
И біла рученька въ руці моїй тремтить,
И відь річей моїхъ на ліжку, середь ночи,
Дівоче серденько и мліе и болить . . .

Дівчино - горлице! шкода твого кохання,
Ночей безъ сна, зітхання, сумування:
Живу я розумомъ, а серце тихо спить

Минулись любовці, — душа моя бажає
Кохання иншого . . . Споглянь ти на орла,
Якъ вітромъ на ёго відь півночи бурхає,
А вінъ дзвінить перомъ, летить вінъ якъ стріла.

То духъ мій, горличко, то розумъ мій буяє . . .
Кого жъ вінъ по степахъ шукає-викликає?
Орлицю сміливу, крилатшу відь орла. *)

П. Кулішъ.

ПИСАНКИ.

Повір'є народнє,

А съ четверга, темної нічки,
Безъ місяця и безъ свічки

*) Орлиця білша зростомъ відь свого самця.

Оливная гора сияє:
 Бо тамъ Синъ Божий у слізонькахъ потапає.

Къ землі припадає,
 Господа благає:
 „Не дай мене, Боже,
 На ті муки тяженькі
 А може, — ёй, Боже! —
 Може така мені доля
 Відъ тебе судилась? . . .
 Нехай буде твоя воля,
 И царство, и сила. — —
 А може-бъ можъ тую чашу
 Відъ мене узяти?”

Не можъ було. — Замучили. —

А Божая мати,
 Та бідна, несчаслива мати,
 За Русалимомъ, въ крайній хаті,
 Сидить собі коло печи,
 Восчикъ крає, въ черешъ мече,
 И въ новенькімъ черепочку
 Топить ёго на жарочку.
 И восчику натопила,
 И золоту кисточку купила,
 И покладківъ свіженькихъ, біленькихъ, узяла,
 Воскомъ уписала,
 Ще й намалювала,
 Вітакъ въ кошеликъ поскладала,
 Та й до Пилата поспішала.
 За Пилатомъ на-вколішки ходила,
 Писаночки носила,
 И курочку въ даруночку,
 Та все благада-просила:

„Пилатію, вовводо,
 Славний государю,
 Пусти мені мого сина . . .
 Одного и маю,

Лишь одного, мій паночку,
 Йй Богу, одного!
 Я ще красчихъ понапишу,
 Ще красчихъ, — йй Богу,
 Що я красчихъ понапишу
 Одного и маю”

— Не плачъ, не плачъ, Пречистая!
 Ёго вже не має;
 Уже жиди замучили. —

Къ землі повалилась,
 Мовъ убита, — а писанки
 У світъ розкотились.

ДО КЕРМАНИЧА.

Керманичу молоденький,
 Серденько — собою!
 Возьми мене, керманичу,
 На воду зъ собою,
 Та занеси конець-світа —
 Конець-світа, брате, —
 Занеси долівъ водою,
 Щобъ тутъ не бувати;
 Бо й тутъ люде — такі люде,
 Якъ и другі люде
 Керманичу, бери мене!
 Жалю хоть не буде,
 Коли стане чужиниця
 На хрестъ распинати,
 Коли буде мовъ серце
 На шматочки драти,
 Коли буде . . . Керманичу!
 Чи віришь ти въ Бога? --
 Коли видре мині й віру,
 И Бога святого,
 Та и пустить въ світъ широкий,

Ніби тую мушку ,
 Що їй крильця обірвали
 Керманичу, душко!
 Возьми мене изъ собою,
 Возьми, возьми, брате, —
 Або втопи въ Дунаєві,
 Щоби не каратись. —

Реве, гуде нашъ Черемошъ —
 Керманичъ не чує;
 Усе далі та все далі
 Дарабу кочує,
 А уповень виринає
 Зо синього моря, —
 Коло ёго, мовъ надія,
 Вечірняя зоря.

Д А Р М А.

Голубко-серце, надіє!
 Куди ти зновъ ся-зриваєшь?
 Куди летіти гадаєшь?
 Не видишь, буря якъ віє?
 Голубко-серце, надіє,
 Лишися дома, небого;
 Вже не дібьєсса до того
 Небесного твого покою,
 Де сонечко милостю гріє,
 Де серце плакати не вміє,
 Де світъ сміятьця не сміє
 Вже дарма, серце-надіє!

НЕ МОЖУ.

По небі блудять голуби
 Все висче, висче та висче,
 Все ближче къ Богу та ближче;
 И я-бъ, — та годі. — О любі,

Я вже до неба не можу!
 Принесіть, дузі, галузу,
 Тую оливну, зелену,
 Що вже ніколи не вяне,
 Що і такъ довго чекаю, —
 Принесіть, дузіньки, зъ раю;
 А якъ я доти загину,
 Заткніть на мою могилу.

ЧЕКАЙТЕ.

Тримбіта? — Бігме, тримбіта! . . .
 Чи вже не съ того-то світа
 Кличуть співати небесні? —
 Чекайте, любі, — по весні!

ОДНАКО.

Сонце заходить . — Про мене,
 И не сходи вже ніколи!
 Однако жити въ неволі:
 Чи небо чорне, чи сине
 Я и безъ сонця загину.

ЗІРОНЬКО МОЯ.

Зіронько моя маленька
 Зіронько моя, сирітко!
 Ледви що трошки тя видко
 Зъ по-межи другихъ на небі.
 Вони ся-дивлять на тебе,
 Сміютця, скачуть, гуляють,
 Пальцемъ на тебе справляють,
 Зіронько моя смутная,
 Зіронько моя маленька!

Федьковичъ.

ЛНБ ім. В. Стефаника
 АН України
 Фук 509

МОГИЛЬНІ СХОДИНИ.

Поєма.

На могилі при зірниці,
 Вь півночі, злітались
 Щирі душі українські, —
 До ради збірались.
 Що до ради, що до діла,
 А що на судь правий
 Збіралася громадонька,
 Судити лукавихь.
 Вь парчахь довгихь, вь китайковихь,
 Золотомь повитихь,
 И вь жупанахь у червонихь,
 Збірались судити.

Кругомь поле ; спить могила ;
 Громада сумує,
 Вижидає собі річі ;
 Ніхто не жартує.
 Зайшовь місяць, — перший півень
 Піднявсь на огласку ;
 Изь громади двоє вийшло,
 Питаютьця ласки.

Першъ усєго озвавсь батько, —
 Батько Запоріжжя :
 „А ну, діти, до поради,
 А нуте до річі !”

Гукнувь батько, та й ставь смутний,
 Булаву піднявши.
 Обізвався за нимь другий,
 За голову взявшисьь ;
 Обізвався жовтий, блідий,
 И голось якь зь лёху,
 Ледве-ледве єго чути ;
 И назирцемь трохи
 Обернувсь вкруги себе,
 Щобь гурть оглянути,

Та, вклонившись, вимовляє:
„Нуте жь, діти, нуте!”

Зновъ, якъ нелень въ непогоду,
Чуприну насунувъ,
Якъ хмарою окутався, —
Якусь думу думавъ.
Изъ підліб'я смутні очі,
На нихъ чорна дума,
Та зъ нихъ, часомъ, світъ зассяє,
Мовъ сонце зъ-підъ дуба.
Якъ сонечко на заході,
Дарма що не гріє,
А оссяє степи, лани;
И ланъ золотіє,
И озеро — якъ сріб'яне,
А даль — та червона!
Такъ зассяди смутні очі
Зъ-підъ хмурого лоба.

(Невідомий цей чоловікъ почина свою річъ до громади; громада придивляється до ёго и баче въ ёму когось знакомого та забутого).

НЕВІДОМИЙ.

„Ой шановная громадо,
Підчасъ ми зібрались,
Хто — то й зъ-близу, а хто й зъ-даля, —
Спішили, злітались,
Не для сміху, не для жартівъ, —
Для праці, для ради,
То у себе, то въ другого
Спитати поради

(Трохи помовчавши).

Хто пізнає свого батька,
Чи маду дитину,
Хто пізнає сестру, брата —
У таку годину?
Хто пізнає товариша,
Не бачивши зъ-роду?

Пропоную своє лихо
 И свою невзгоду.

(Зновъ трохи помовчавъ, а тимъ часомъ громада зовсімъ утихомирлася).

Я родився въ своїмъ полі
 А вирісъ въ чужому,;
 Шукавъ слави для України,
 Та найшовъ другому —
 Гріхъ казати — козакові.
 Лягла моя слава! . . .
 Добро мусивъ, та недоля
 Досталась, не слава, —
 А соромъ, та людські лайки,
 Въ Україні заріки;
 Мення моє — гірша лайка
 Зосталась на-віки.
 Хто теперъ мене згадає
 Брату-козакові, —
 Тому й лайки; а відъ кого ?

(Плаче)

Охъ серце въ окові!
 Моє серце гірко плаче,
 А гіршъ, що не дома,
 Не на рідні поховали,
 Не въ густій діброві.”

ГРОМАДА (пізнаючи ёго :

— Бачили, чули,
 Милій нашъ друже;
 Уже ти набрався,
 Ажъ ми дивувались.

НЕВІДОМИЙ (обтираючи слёзи):

„Хочъ — завіщо? скажіть міні!
 Скажіть, добрі люде,
 Що зробивъ я для України,
 Що мене забули

Наші діти на чужині?
Добромъ не згадають,
Тільки чути, що сміютця,
Лають, проклинають.”

ГРОМАДА (совсімъ пізнавши):

— Москаль, Москаль, рідний брате,
Напустивъ туману,
Та й посліпли діти наші!
Москаль отуманивъ,
Москаль, Москаль, рідний брате!
Та ті, що предъ Богомъ
Стоять завше на тімъ світі,
Що тутъ за порогомъ.

НЕВІДОМИЙ (крізь слізи):

„Хочъ на волі лігъ въ могилу,
Кайданівъ не бачивъ,
Такъ не маю й тутъ покою, —
Кістки мої плачуть.
Вони бачуть, вони чують
Недобрі споминки,
Зарікання. Соромъ! Соромъ!
Такъ наші пожитки
Пропадають, якъ пилина;
Москаль понаврочивъ,
Робить въ націй Україні,
Робить, що захоче.”

ГРОМАДА (голосно):

— Понаврочивъ, понаврочивъ!
Нашъ людъ пропадає:
Всю живушу Москаль тягне,
Изъ рукъ не пускає.

НЕВІДОМИЙ.

„Пропадаю!

А той лежить у могилі,

Лежить-спочиває
 Въ Україні, рідній землі . . .

(сердито)

Совісти не маєш! . . .
 Продавъ Петру твою неньку —
 Ой, Юда предатель!
 Спокутуйся въ чужій славі,
 Спокутуйсь, проклятий!”

ГРОМАДА.

— По заслuzі ёму, друже,
 Нехай лишъ проспитця;
 А ти, брате, спокутуйся
 Та вже-жъ не журися:
 Може буде таки въ світі,
 Що людъ схаменитця!
 Хочъ въ неволі трава зійде,
 А людъ нашъ оснетця!

Громада замовкла,
 Мовчить невідомий;
 Тутъ голосъ роздався,
 Неначе Господній, —
 Неначе-бъ то зъ неба,
 Якъ Богъ на Синаї
 Балакавъ зъ Мосіємъ,
 Той голосъ гукає:

„Нежурись, козаче!
 Не сумуй по тій славі,
 Не бийсь по утраті!
 Буде колись та година
 Якъ у рідній хаті
 Кістки твої привітають,
 Та й зъ даю до дому
 Твоя слава колись прийде,
 Спочити въ діброві!”

(Громада жакнулася, а невідомий, затрусившись, потупивъ очі и довго мовчавъ).

НЕВІДОМИЙ.

„Дай то, Боже!”

Лобъ піднявся,
И очі блеснули;
Сівъ вінъ мовчки до громади,
Громада зітхнула.
За тимъ часомъ стало чути,
Якъ пугачъ гукає:
„Пугу! пугу! . . .” всі зирнули,
А вінъ — не лігає,
А стоїть собі поважно
Въ турецькімъ жупані,
Та поважне слово Січі
Гукає громаді:
„Пугу, браття громадяне!
Я мушу сказати
Своє лихо, людське горе,
Й поради прохати”

(Громада змовкла).

Нудно міні спать въ кайданахъ
На чужому полі,
А ще гірше, якъ згадаю,
Що не має волі,
Волі ньєнци-сиротині,
Нашій Україні.
Поховала своїхъ дітокъ
Не въ степу — въ чужині:
Поховала въ Москівщині,
У землі шляхецькій,
У кайданахъ, въ сибірюці,
Въ могилахъ турецькихъ.

Скрізь полягла наша слава,
Слава віковая,

Та полягла не вь Україні. —
 Вона не приспала;
 Приспали чужі люде,
 Враги, та не рідні;
 Приспали Не загине-жъ
 Слава на чужині!

А вь Україні сплять могили,
 Сплять сини ледачі,
 У неволі гартувались,
 Не вь степахъ козачихъ.
 У неволі вікъ марніють,
 У неволі гинуть,
 Москалеві хлібороблють,
 Їго не поквнуть.
 Не згадають першу долю,
 Українську долю,
 Не згадають нашу славу,
 Січъ, козацьку волю.”

ГРОМАДА:

— Гріхъ и соромъ братамъ нашимъ,
 Синамъ України,
 Якъ-що слава добутая
 На віки загине.

БАТЬКО ЗАПОРІЖЖЯ.

— Потривай лишъ, ясний орле!
 Є гонецъ міжъ нами,
 Скаже правду того світа,
 Якъ тамъ поживають;
 Чи то спрадї вже забули
 Батьківъ рідні діти;
 Стривай, орле: вінъ не схоче
 Неправди таїти
 Того пекла не боїтця,
 Що спершъ переходивъ.
 Не страшна ёму та мука,
 Що вінъ переносивъ.

ПУГАЧЬ.

„Хай роскаже,
А я своє.

Гину й досі у кайданахъ
Богомъ не прощений,
Бо въ кайданахъ, у неволі,
Лігъ козакъ хрещений.
У кайданахъ на чужині;
Ненька не приспада;
А въ Україні міжъ братами
Гине моя слава.
Гине слава на вікъ-віки;
Поле поорали,
Посіяли; уродило;
Москалі стоптали.
Потоптали наше зерно
На саму Покрову,
Покосили траву нашу
До самого корня.

ГРОМАДА.

— Кара! кара Москалеві!
Погубивъ Україну!
Кара дітямъ Катерини!
Кара, злая кара!

Замовкъ пугачъ, трічи тупнувъ
Объ землю ногами;
Забрязчали на все поле
Залізні кайдани.
Затряслася та могила, —
Така її доля!
Зійшовъ пугачъ изъ могили,
Та й сівъ ажъ одъ поля;
А громада тутъ у гомінъ,
Тамъ регіть, тамъ галась
Старий батько огукнувся:
„Що ви, діти? Гай, гай!
Стійте лишень,
Стійте!”

Ажъ ось съ поля зъ-за могили,
Та довгою вкритий
Китайкою червоною.

БАТЬКО ЗАПОРІЖЖЯ.

„Годі гомоніти! . . .”

Насупивши брови хмурі,
Голову схиляє,
Зійшовъ вище на могилу,
Звідтіть оглядає.

Хто побачить — не пізнає,
Хто такий; не знають;
А вінъ трохи одкривъ очі
Та й ставъ промовляти:

„Зъ головою повинною
Йду я сповідатись,
Братамъ моїмъ, Українцямъ,
Свій гріхъ розказати.

(Подумавши).

Усі мене знають,
Одні мене проклинають,
Другі-жъ поважають.
Інчий гостримъ якъ уколе,
То й въ ямі застонешъ;
Тамъ розіллють моремъ кари, —
Отто-жъ вже потонешъ.

Якъ тутъ поратують
Відъ кари, то прямо
Одягнуть у славу
Та що така слава,
Якъ тісно у хаті,
И зъ боку та на бікъ
Усе повертатись . . .

Тобъ-то кажуть: „запроторивъ,
Продавъ свою матіръ.”

Посушайте-жъ! коли виненъ,
То разомъ карайте.

(Помовчавши).

Не того бажавъ я, браття,
Не кари відъ ката;
А бажавъ я руку дати,
Якъ братъ дає брату.
Не бажавъ я йти въ неволю,
Тікавъ я відъ панства,
Відъ шляхецтва, та попавъ я
У саме кріпацтво.
Не тягнувъ я въ ярмі шиї,
А йшовъ я по волі;
Простягъ руку, якъ рiмному.
Зійшлися обов
И — думкою не згадати —
Та хто-бъ те подумавъ?
Свої руки, свої ноги
Въ кайддани обпуть.

Та вже довго я караюсь
За те, що сподіявъ;
Душа моя не весела,
А має надію.
Простіть мині, милі браття!
Пустіть одпочинуть
Зъ вами вкупі, въ вашій хаті
Чи вже-жъ мині гинуть?"

ГРОМАДА.

— Богъ съ тобою, нашъ Богдане!
Не вмере твоя слава;
Всі пізнають твої думи, —
Спомянешъ це слово.
Хто-бъ же думавъ, щобъ братъ брата
Схотівъ погубити;
Щобъ хто жінку хотівъ вбити,
Сина задушити? . . .

(Богданъ обнимаєтця и цілуєтця — спершу зъ батькомъ Запоріжжя, а потімъ зо всіма громадянами).

И зновъ тихо, зновъ не чути
Річі до громади ;
Зновъ сумують, вижидають
Суда и поради.

(Де-не-де зъ громади вириваютьця голоси):

„Гонця! гонця!“

Аж ось диба — ледве, ледве
Протягує ноги ;
Поступъ вірна ; вінъ не просить
Ні въ кого підмоги.
Черезъ плечі висить кобза
На реміні чорнімъ,
На реміні широкому ;
На ій струни нові
Почіпляні ; напручені
Самі якъ не грають.
Кобзарь, йдучи, на палицю
Себе підпирає.
Піднявсь вище, якъ орелъ той,
И очі орлині
Піднявъ вгору, озирнувся
Кругомъ на могилі.
Довгі уси ротъ прикрили,
Відъ вітру бушують.
Зобгавъ ноги, присідає,
Громадонька чує —
Забряжчали нові струни, —
Кобзарь направляє
Свою кобзу ; все готово,
И вінъ починає :

„Зъ давнихъ давєнь Дніпръ широкий
Тече въ синє море ;
Зъ давнихъ давєнь наша мати
Злегалася зъ горемъ

Зъ давнихъ давень діти наші
 Знали де недоля; —
 Не було імъ ще ніколи
 Такої неволі.
 Помарніли, зледащили;
 Та вже зелень сходить,
 Сходить жито; є надія,
 Що Богъ намъ уродить.
 Є вже нива, де посіять,
 Й готовлять насіння,
 Та на ниві є оріхи,
 Де дарма посіви.
 Ой кохавъ я щирі думи
 Оріхъ той зборати,
 Та все дарма: вража сила
 Взялася мішати.
 Ой мішали, ще й мішають
 Москаль, москальчата, —
 Завелися въ нашімъ краї
 Пани, паненята.
 Обвернули коштовитихъ
 До свого талану;
 Обвернули та й зробили
 Українця паномъ.
 А съ тимъ панствомъ ёму дано
 Чужні звичаї;
 А въ звичаяхъ — лихо! лихо!
 Ні, лучче сховаю”

ГРОМАДА.

— Та ні, брате!
 Нічого ховати.

КОБЗАРЬ.

„Забряжчи ти, моя кобзо,
 На нові струни;
 Я голосно заспіваю
 Слухати кому буде.

(Грає).

Забряжчи ти, моя кобзо,
 На всі свої лади;
 Заспіваю про те панство,
 Про життя неладне.

(Грає й співає).

Забули стидь: забули соромъ,
 Кому ви совість віддали?
 Огляну васъ, побачу васъ,
 Не ті ви стали, що були.
 Въ хоромахъ ви звили гніздо
 Пороківъ, злиднівъ и гріхівъ, —
 Всєго, що є на світі гидче,
 Чого самъ чортъ-би не хотівъ.
 Все те я бачивъ и мовчавъ,
 Бо ждавъ кінця години злої,
 Кінця гріхівъ, кінця пороківъ,
 Я ждавъ, я ждавъ, — сказавъ и годі

(Замовкъ и виграє на кобзі, а потімъ зновъ співає).

Я бачивъ самъ, якъ батько рідний
 Дітей своїхъ на сміхъ пустивъ,
 Що дня гулявъ, робивъ бенкети
 И все добро изъ рукъ спустивъ;
 Добро чуже, добро сирітське
 Пропивъ, програвъ, въ дітей віднявъ;
 Чого-жъ не вспівъ пропить-програти,
 То те покравъ, въ гаманъ сховавъ,
 А дітямъ давъ сердечну долю, —
 Не давъ ума, не давъ освіти,
 А давъ гоноръ, початки панства,
 И съ тимъ пішли нещастні діти.
 Смієтця людъ, — вони не бачуть
 И кирпу дмуть, у-верхъ деруть,
 И панствомъ тимъ гордятця й досі,
 Хочъ зъ нихъ сміють, хочъ імъ плюють.

(Трошки помовчавши).

Несчасні діти, невинні діти!
 А хто за вась потягне руку?
 А хто вась збавить, не допустить
 До вась недоли, може й муки?
 Тітки и дядько вась забули,
 За батькомъ ті слідкомъ идуть;
 Вь однімъ гнізді росли, кохались,
 Ті вамъ підмоги не дадуть

(Замовкъ и направляе кобзу).

ГРОМАДА.

— Добра!

КОБЗАРЬ.

„На другий ладъ заграйте, струни!
 Заграй ти, кобзо, голоснішъ!“

БАТЬКО ЗАПОРІЖЖЯ.

„Співай, кобзарю, ще такої.“

ГРОМАДА.

— Такої ще! побільшъ, побільшъ!

КОБЗАРЬ (співає):

„Отамъ надъ Псломъ, на правімъ боці
 Ціві річки, за піскомъ,
 Стоїть будинокъ-хоромина,
 Построївъ зъ давна ще панкомъ.
 Теперъ загляньте вь ті хороми,
 Вь закрами, скрині по куткахъ,
 Великі кучі тамъ богацтва
 Зібралися вь однихъ рукахъ.
 Ті кучі плачуть и потѣки слізъ
 Ще лютця, лютця по землі,
 Бо те добро збіралося кривдо,
 Збіралося завжде по брехні.“

Багато лукъ, багато поля
 Віднято сильно въ Козаківъ.
 Не знавъ суда, не знавъ розправи,
 Укравъ, віднявъ, бо такъ хотівъ.
 Дивлюся я, и злодій той
 Споважиохильний у панівъ;
 Їму бенкетъ, їму звичаї,
 Бо вінъ робивъ, якъ самъ хотівъ;
 Сказавъ-би я у вічі прямо,
 Що ти укравъ, що ти віднявъ;
 Їму не стидъ, не стидъ знакомимъ,
 Бо слідъ згубивъ — зъумівъ сховать.
 Та що й казать! казавъ вінъ людямъ:
 „Я кравъ, ховавъ, бо вмію красть,
 „Бо є лиса — куди ховати
 „Злодіївъ здобичъ, та не въ васъ! . . .”

ГРОМАДА.

— Добра! . . .

КОБЗАРЬ, (подумавши трохи зновъ співає):

„А тамъ въ кутку, високі гори,
 И чорний лісь на нихъ порісь;
 На горахъ тихъ стоїть будинокъ.
 Будинокъ стогне, плаче лісь,
 Бо тамъ живе порочня мати,
 Працює тіломъ, ще й зъ-добра,
 Въ роскоші тоне, світъ поганить.
 Працює — лихо! — не одна-жъ!
 А бачуть те усі сусіди,
 Сусідні дочки молоді,
 И мати дітокъ наставляє:
 „Отакъ робіть! отакъ робіть!””

(Награє на кобзі, а громада ні чичиркє; подумавши, кобзарь зновъ співає).

Ажъ онъ, ажъ онъ-де людський соромъ!
 Тамъ цілий рідъ на злі сидить,
 Тамъ батько вмеръ — причина темна,

А плідъ пішовъ ввесь світъ гудить.
 Одна дочка пішла въ палати
 Продати тіло, та й найшла
 Уси, хочъ білі, за-те довгі,
 И жись-ніщо. Друга пішла
 Не то въ палаць, не то въ хороми, —
 Кохання жарту въ торгъ дала,
 И такъ прошла не 'дня та зіма,
 Міжъ людомъ такъ вона жила."

(Замовкъ и нахиливъ свою голову).

ГРОМАДА.

— Ну ще, брате! ну ще, брате!
 Нічого таїги
 Та всю правду, нашъ кобзарю,
 Бо де-жъ її діти.

КОБЗАРЬ (уоставши):

„Ні, панове громадяне!
 Роскаже хто другий,
 Бо вже таки утомився,
 Та ще й своя туга:
 Поскитавсь я на тімъ світі,
 А все тее — панство;
 Бувъ салдатомъ на тихъ горахъ
 И паномъ зъ кріпацтва;
 Потімъ знову у кайдани,
 Въ каторогу, післали,
 И каторжнимъ згубивъ силу, —
 Потімъ назадъ взяли;
 Ще скитався при дорозі,
 Кінця не знаходивъ,
 Ще скитався по чужині,
 Коли кажуть: „годі! . . !”
 Такъ — то й годі! Ажъ и мертвий
 Не маю спокою;
 Й теперъ мене судять, лають,
 Неначе живого.

Теперъ мої кістки жовті
 Стали виривати;
 Теперъ стали въ домовині
 По шматкамъ метати.
 А все пани-недоляшки,
 Московська понура! . . .
 Бо щось правда для нихъ гірка,
 Не по їхъ натурі”

ГРОМАДА:

— Людська хмара їхъ розмие,
 А вітеръ розвіє; —
 Лихе панство заразъ згине,
 Якъ правда повіє!

(Кінець буде. *)

Гургурдядько.

*) Ми раді-бъ держатця сього правила, щоби красорічні статті меншого об'єму не тяглися через кілька номерів напередъ, хиба що би яка більша повість, котору въ однім номері й змістити годі. Се красче тому, що такимъ побитомъ не псується вражіння, яке звичайно красорічній твору на свого читателя зробити повинна. Не дарма то кажуть, що Музи були собі сестри. То-жъ то й єсть, що поезія, такъ само якъ и її сестри, чи музика, чи різьба, чи живопись, конче повинна показатися своєю красою въ цілости, щобъ її люде сподобали, а не шматочками. Однак-жъ сього разу відступаємо відъ правила, тому-що Могильні Сходи ни підпадають підъ чергу поезії тенденційної, котора, звістне діло, инакшу має собі задачу, якъ твори чисто естетичні. — Авторъ, посилаючи намъ отсю поему, каже: „Придивітця ви до неї гарненько; тутъ вамъ нашъ край, який вінъ теперъ єсть. Отуть та біда, що нашъ людъ терпить и відъ историчнієї брехні, що у насъ розпустили про-міжъ народомъ, и відъ Москалівъ, и відъ Ляхівъ, и відъ жидівъ, и відъ другихъ всякихъ грабителів.“ — Дякуємо авторові за єго поему, и поміщаємо її въ Меті тимъ раднішъ, що ми вважаємо за найперший обовязокъ, придивлятися біді свого краю, хочъ у голому ділі, хочъ и въ поетичнєму образі. Наша думка така: не придивившись, не дашъ біді раду, бо не знатимешъ де її слабе місце. А якъ-що може наша народня біда показетця намъ дуже страшна, тоді припомнимъ собі Ахилля зъ єго пятою, та й пободріємъ.

Ред.

II.

МАРТИНЬ ГАКЪ.

I.

Мартинь Гакъ (росказує було молодшимъ людямъ прадідь мій) бувъ чоловікъ старосвіцького заводу. Теперъ уже такихъ людей по-надъ Росовою й не зуздришь. Що то за зростъ бувъ у того чоловіка! що за врода козацька! На-виду — мовъ той казань, що тільки заразъ у котляра спідъ молота вийшовъ: червоний, та смуглявий, та повний. Гетьманомъ би такому чоловікові бути; та не підъ такий часъ на світъ вінъ родився. Ще жъ до того й правдивий, щирий чоловіяга бувъ; а такі, кажуть, рідко верхомъ идуть та гетьманують. Отся-то правда ёму й шкодила. Батько ёго вікъ свій звікувавъ у панському дворі ловчимъ, и сина до того способивъ. Ну, поки жъ старий бувъ на світі, то й нічого; а якъ склавъ руки, заразъ Мартинову натуру нани й розпізнали. Товаришивъ вінъ изъ людьми вбогими, и за вбогихъ людей, наче за родичівъ, уступався; а окомону та й самимъ панамъ у правді не змовчить. Хто ёго знає, якъ вінъ и вирісъ такий, що наче й не розумівъ, що то — чоловікъ підданий и вбогий, а що — панъ! Съ паномъ вінъ, ніби съ товаришемъ говорить. Не злюбили ёго пани и заразъ изъ двору вируговали. Хочъ надъ ёго й не було по всій Корсунщині ловчого, а про-те смілива мова ёго дуже була панамъ не по-нутру.

II.

Ну, дарма. Катъ васъ бери зъ вашимъ дворомъ! Осівся Мартинь Гакъ крій седа, въ убогого чоловічка; давай укупі зъ нимъ хлібъ зароб-

ляти. А батько йому тільки йоставивъ, що пару жупанівъ та шапокъ високихъ козацькихъ зо дві. И той не вмівъ коло панівъ нажитись. Доглядавъ панського добра, якъ свого власного: думавъ, що й синъ на готовому хлібі вікъ свій звікує; а синові прийшлося просо товкти въ макітрі. Спраді усю зіму було товче въ макітрі просо, бо на ступу убогий чоловічокъ не спромігся; а Дніпро розілетця, то вінъ и носить на пристань пшоно. Поліщуки на Низъ Дніпромъ идуть; то скільки хоч винеси пшоно — усе закупають, бо вони люблять ёго страхъ, а просо въ їхъ не родить. Та ще було косить по людяхъ, за плугомъ ходить, жне. Отъ и ввесь ёго заробітокъ.

Жаль стало панамъ, що такий уданий юнакъ марне свій вікъ тратить, — мовлявъ, съ хлопствомъ тільки псується; узяли ёго въ двіръ ловчимъ, — уже не ті пани, другі. Що жъ? Яка въ кого вдача. Правда випхала ёго зновъ изъ панського двору. Не схотівъ схибити словомъ на полюванні; мірошникъ поваливъ дика, а не паничъ. А паничеві, бачте, хотілось передъ молодою виставитись: вінъ саме залицявся до грабянки „Лайдакъ,” мовляли пани, „неадукована bestия!” та й геть відъ себе ловчого.

III.

Зновъ нашъ Мартинъ просо товче въ макітрі та до Дніпра носить. Женитись би ёму та пристати въ-прийми. Що жъ, коли передъ тестемъ та тещею не хотівъ голови нахилити! А вести жінку въ чужу хату — се не ёго була вдача. Такъ вікъ молодецький изживавъ марне. Лицялись до ёго дівчата, — що вже й казати! Було заспіває въ темряві на майдані: „Ой зійди, зійди ти, зіронько та вечірняя,” — такъ до ёго купцемъ дівчата и зійдуться: що ніхто, бачъ, такихъ пісень співати не вміє . . . Кохали ёго дівчата вельми и ради бъ ёму неба нахилити, та не туди нашъ Мартинъ стрелявъ розумомъ. Про любові ёму було байдуже.

— Чортма въ тому добра, панове-браття! було говорить товариству.

— А въ чому жъ добро, Мартине? питаютьця.

— Ге, въ чому! та й замовкне.

IV.

Пішовъ разъ Мартинъ навпростецъ гаями до Дніпра, та тільки ёго й бачили. Чи вінъ попавъ на безодню драговину, чи, може, ёго русалка

— бо гарний бувъ ажъ надто — заведа у яке озеро-нетечу, — ніхто того не знавъ. Зникнувъ Мартинъ Гакъ десь у безвісті. Жалкували дівчата и пісню про ёго проложили. Тільки жъ по ёму й слави въ насъ на Росаві зосталось, що було співає молодіжъ:

„Чи тобі жъ, Мартине,
Та мужикувати?
Тобі тільки съ козаками
Раду радувати.

„Радувавъ би раду
На ляцьку тривогу,
Якъ зъ неволі визволити
Україну вбогу.

„Радувавъ би раду
На панську досаду,
Що загарбали Вкраїну,
Та не знайдуть ладу.”

V.

Справді жъ бо не знаходили ладу зъ Україною мостиві панове Ляхи. То самі було одинъ одного підвіздами шарпають, то гайдамацтво було нарине зъ низового Дніпра, а не гайдамацтво, то гледи — Татарва вкинетця въ села. Погано було тоді жити: все було стережись не того, такъ иншого чорта. Та ще, собі на лихо, опияки великі були тоді пані Ляхи (теперъ трохи вдержуютьця); то було заведутця на бенкеті та село на село й пруть: бий ся за їхъ лобату голову! Ну, хлопці жъ було таки й бютьця, споминаючи стару козачину, а старі тільки панівъ зъ обохъ боківъ лають. Пукъ, пукъ по верхъ чужої голови; а зійдутця на шаблі! — побрязкотять та й годі. „Щобъ імъ добра не було, симъ цвенькачамъ!” мовляють, „якъ вони насъ брата на брата підцьковують!” Иноді тутъ же було й помиратця вражі дуки, зачнуть вивати середъ поля пити, а нашъ братъ не одинъ постріляний конає. „Ale to nic,” мовляють міжъ себе панове: „нехай молодіжъ цвітчитця, щобъ зуміла Татаръ та гайдаматцтво проганяти.”

IV.

Колижъ чуємо ми по-надъ Росавою, що вже гайдамаки не злодійськимъ робомъ ходять. По всій Смілянщині, Чигиринщині, Уманщині червоніють гольтяпаки у панськихъ жупанахъ; жидівські шапки роздаровують

молодицямъ на заткала — верхи затикати; ксєнзівськими орнатами сідла вкривають. Хмельничиною скрізь по Україні запахло. И въ насъ по-надъ Росавою декотрі парубята позникали и коней съ панськихъ косяківъ позаводили. Вжахнулися пани; давай навкруги токївъ та дворївъ справляти варту самими паничамп. Найкращому Русинові не діймають віри; всіхъ насъ уважають за гайдамацькихъ дядьківъ. А въ насъ и думки тієі не було, щобъ гайдамакамъ понатуритись, бо й то були людські добродії, незгірші відъ кварцянихъ або народовихъ. Коли въ кого жупанъ саетовий відъ прадіда залежавсь, не надівай до церкви — злуплять. Коли въ кого коникъ у лозахъ вигулявсь, найдуть — не сховаєся. И все було вражі сини беруть у позику, нічого не рабують, не жакують по татарській. То вже, коли було терпіти відъ кого напастъ, такъ лучче відъ панївъ.

VII.

Се жъ то старечі голови такъ міркували, а парубоцтву хочъ и не кажи. Въ тихъ на умі тільки співи про козацьку славу та про здобичъ велику. Та що? я й самъ, дарма що вже бувъ жонатий, де було знаю по пасікахъ старихъ людей, такъ було туди й прямую. „Дідусю!“ скажешъ було поздоровкавшись: „чули про нову Хмельницину?“ — „Шкода говорити, синку! Не що-тижня велике свято; не що-року весілля.“ „А заспівайте мені, серце дідусю, тихъ пісень, що зъ старосвіщини позоставались.“ Отъ було й заведе:

„Ой спавъ пугачъ на могилу,
Та й крикнувъ вінъ пугу!
Чи не дасть Богъ козаченькамъ
Хочъ теперь потугу.

„И день и нічъ войны ждемо,
Здобичи не маємъ.
Давно була хмельниченька,
Що вже й не згадаємъ.

„Ой колись ми воювали,
Та більше не будемъ;
Того щастя й тої долі
По вікъ не забудемъ.”

И що бь то здытця! слушаешь, та й заплачешь. Такий чась бувь, що й дерево ти бь казавь шумить про давню козацьку славу. Тимь-то було тильки по пасікахъ и ночуешь старосвіцьку пісню. Крий Боже, хто заведе на селі! У Браницькихъ та въ Яблунувськихъ, то за старосвіцькі пісні и голови людымь стинали.

VIII.

Вартують наші паничі, розмовляють по між себе тихцемь селяне, ажь гудькь! и на нашому полі вродили червоні бодяки: притягли підь Когарликъ гайдамаки спідь Канева. Сумно було й поглянути съ пансько-го двору. Наузгірті стоявь панський двірь, а поле попередь ёго переливалось горбами та долинами. Де гаекъ уріжетця въ жито, де веспяна вода одірве горба и зробить кручу — все видно, якъ на долоні. Горе панамь, горе жь и нашому братові. Двірь хочь и обставлений бувь палами — тоді не можна було инше — та що по тому? Якъ ёго вбережешь у день и вночі? Зібрались люде въ панський двірь, та одинь одному не діймає віри. Тамь бо, міжь гайдамацькимь роємь, познали де-які нашихъ парубківъ на панськихъ коняхъ. Хто ёго знає, у кого яка думка! Про Хмелнищину почали вже такъ розмовляти, наче вона позавчора минула. Де та й память у людей узаялася! що ти бь сказавь -- вони сами того Хмелницького бачили и зь нимь укупі жидівські бочки по орандахъ розбивали. Таке свято надходило, що ніхто вже про будень и не думавь. Позабували люде й діло робити, знай тільки про ту козачину правлять. Ну, якъ же теперь съ тими гостьми привітатись? Чи їхь самимь до двору прохати, чи відь нихъ посланця ждати? Думка жь то думкою а діло діломь.

IX.

Пани людей горілкою заохочують, щобь одбивали добре гайдамакь. Що було дома огняної зброї — все пороздавали поміжь підданими. Ключникъ у приполі порохъ носить та охочимь у брилі наспиає; а декотрі сокири на довгі топорища набивають, коси навпростець приправляють, дрюки дубові засмалюють. А гайдамаки такъ и грають передь панськимь дворомь по яркахъ та по горбахъ; то въ гай пурнуть, то зь гаю випурнуть. Не велика купа їхь и була а здавались тисячею. Жидь-рандарь, такъ ажь очі заплющивь та все своєму богові молитця, а жидівка зь жидівчатами такъ поховались, що й собаки не винюхали бь. Декотрі шутку-

вали зъ рандаря: „А що ти чинитимешъ, жиде, якъ гайдамака підъ ворота прийде? Чи въ книжку читатимешъ, чи підъ сажъ утікатишъ, чи вийдешъ назустрічъ та горілкою витатимешъ? Ой уже жъ тобі, Лейбо, карбівъ не писати: буде тобі гайдамака спину карбувати; буде тобі за оранду вистачати плату; носитимешъ, хочъ не схочешъ, опанчу червчату.” — Підъ такий дивний часъ якосъ розжевріє розумъ людський, и мовъ зъ ёго искри посиплютця. Хто зъ-роду мовчязний бувъ, дивись — глаголе таке, наче не при собі ходить. И нікто бъ не вгадавъ, чи ми будемо битись, чи миритись изъ тими коліями. По пишихъ селахъ люде жалкуютця було дуже на панівъ, то й не диво, що визирали січовихъ гостей; а въ насъ пани не були лихі до людей, — такъ собі пани та й годі. И рандарь у насъ годящий бувъ. Весілля справляємо було підъ ёго цимбали. Тільки що борода чортяча, а то зовсімъ наче Християнинъ: и горілки випьє, и пошуткує, и не дзижчить, якъ говорить. Отъ же кажи! Зненавиділи люде пана и жиди, скоро прочули про гайдамашину. Чудний бувъ часъ — хай уже не вертаєтця!

Х.

Крутятця та й крутятця попередъ двору гайдамаки, а до воріть не приступають. Вже й вечоріє. Вже наші середъ двора заходились и вечерю варити. Підохотившись горілкою, пісень усякихъ співають, и про Хмельницького забувшись ріжуть. А гайдамаки собі въ гаю вигукують. Прислухаємось, ажъ одна пісня, що въ насъ, що въ їхъ:

„Перебийнісь вивівъ до бою
Сімсотъ юнаківъ зъ собою,
Рубає мечемъ голови съ плечей,
А решту топить водою:

„Ой пийте пишині панове
„Съ калюжи ційло готове,
„Що вимишляли на меди-вина
„Дуди, очкове, волове!”

Звонтили тоді пани, поховались у будинокъ; позамикали двері дубові; сидять зъ рушницями коло віконъ. А наші байдуже — співають. Горілкою добре впивались, а піснями ще більшъ. Тимъ часомъ нікто не мисливъ про зраду, хочъ и кричавъ рандарь вай-вай, слухаючи співівъ. Сонце зайшло. Місяць підбивсь угору. Декотрі лежали вже покомъ, а пісні не втихали.

XI.

Слухавъ я, слухавъ, и взяла мене охота добути звістки въ гайдамакъ : скільки їх и що вони собі думають? Одвага въ мене така, що про смерть ані гадки. Викравсь я зъ двора въ яроть, та поміжъ зіллямъ и лізу, мовъ той ужака; коли жъ хтось мене хіпъ за шию!

— А куди се, Петре? питає въ мене гайдамака.

При місяці я й пізнавъ нашого жъ таки яселничого, що втік на панському коні.

— Куди жъ? кажу, наче міні й байдуже. — А вже жъ до васъ.

— Такъ наша віра?

— Ваша.

— Ходімо жъ отсюди.

Та й повівъ мене поза кручею на узлісся.

Дивлюсь — изза дерева димокъ біжить, проти місяця золотитця. На узліссі варта спитала тільки: „Наша віра?“ та й пропустила.

XII.

Прийшли ми до куреня; ажъ сидить купа людей чимала, а міжъ ними — хто жъ би? — Мартинъ Гакъ!

Спершу я наче не пізнавъ ёго въ червонімъ жупані. Обличчя якомсь ёму споважніло, наче десятима годівъ постаршавъ; тільки чоло було захмарене, и позиравъ передъ себе сумовито. Хочъ би й не сказано міні, що се отаманъ, самъ би я догадався.

— А що, Петре! на волі краще?

— Краще, кажу, пане отамане.

Вінъ якомсь такъ усміхнувся, и дивно міні стало, чого вінъ такий сумовитий.

— А що? въ васъ трусятця? питає.

— Боятця, кажу, дуже, а про-те битимутця.

— Побачимо.

Та й замовкъ.

Товариство ёго безпечно виспівувало пісень, а вінъ, покручючи мігласті вуса, нахилився проти багаття та наче й забувъ про мене.

Повівъ мене яселничий до другої купи. Тамъ привітали мене всі наші парубята. Мусивъ я зъ ними веселитись, та все випитую: скільки їх, звідкіля наринали, що завтра чинитимуть?

— Вчинили бъ ми й сёгодні, колибъ не отаманъ! кажуть міні. — Щось вінъ ніби сумує, ходячи по застумахъ; не велить намъ чіпати

панського двору. Хоч би жида були захопили вь оранді, ато й оранда порожня. Лейба пронюхавь своє лихо, мовь песь, та не мине песької смерти.

— А чимь вінь, братці, передь вами винень? кажу я стиха.

— Дивись, чимь винень! гукне яселничий. — Що-то не бувь у козакахь! Ляхь, Жидь и собака — все віра однака.

Хотівь я й про своїхь панівь сказати, та й замовкь. Частують мене; випивь. Вони жь собі пьють та співають, а я прилігь та ніби й заснувь. Важкимь духомь на мене відь нихь повіяло. Почавь я собі думати, що зь сего пива вийде за диво. Думавь-думавь, та й справді заснувь.

ХІІІ.

Чи довго спавь, чи ні — не знаю, тільки мене хтось будить. Прокинувсь — уже на світь починає займатись. Передо мною на пеньку сидить Мартинь Гакь. Такий же вінь понурий, якь и бувь, тільки поблідь, ніби нездужає. Кругомь усе спить. Соловейко вь гаю ладкає надь гайдамаками, наче надь ратаями.

— Такь будуть, кажешь, битись, Петре? питає вь мене тихцемь Мартинь Гакь.

— Будуть, пане отамане.

— Не величай мене отаманомь, Петре.

— Чомь же?

— Не я се отаманую: отаманує моя недоля.

— Якь же се такь? питаю дивуючись.

— Не того я, брате, сподівавсь по козацтву, почавь говорити Мартинь, та й поглянувь, чи нема кого близько. — Любивь я правду змалечку, шукавь її всюди, та й не знайшовь нігде. Нема вь світі правди, нема її ні вь панівь, ні вь черцівь, ні вь козаківь. Коли осталась де правда, то по вбогихь хатахь у запічку. Тамь стара бабуся, прядучи вовну, навчає унуківь, якь у світі по правді жити. Сумовитимь ти мене знаєшь, Петре, змалку, та не того я сумувавь, що сь панами не вмю жити, а того, що шукаю було правди, та нігде не знайду її, — тільки було вь церкві про неї чую. Оть, наслулавшись у церкві про святу правду, „пійду я — думаю собі — по монастиряхь! Тамь вона мусить коренитись, тамь вона росте, цвіте и солодкі ягоди свої родить.” Ге-ге! шкода праці!

Та й похитавь Мартинь Гакь головою.

XIV.

Далі, помовчавши трохи: — Бачь, каже, де я сь чернецтва опинився! У гайдамацтві! . . . Не мавъ я за розбишакъ тихъ людей, що іздили зь Січі по монастиряхъ; не розбишацькимъ духомъ вони дихали, та діло їхъ вийшло гідке передъ Богомъ и передъ людьми. Ми-то думали ириспшити волю селянамъ, та, мабуть, чи не въ гіршу кормигу їхъ запрягли. Хотіли слобонити рідну сторону відъ напасниківъ, а расплодили такихъ драпикъ, що ажъ землі важко підъ ними. Скоро розпочалось криваве діло наше, заразъ я постерігъ, що нема въ ёму Божої правди. Не такій орді Україну рятувати. Колибъ хто відъ неї самої слобонивъ Україну; а поки слобонить — криваві річки лютця та й лютця. Отсе жъ я, брате, бачу, що лихо, та й почавъ декого зь свого куреня на иншу дорогу звертати. Послухали мене, схаменулись. Сорокъ насъ, якъ одинъ, готові відъ розбишакъ відрізнитись, аби насъ прийняли въ який замочокъ. Нехай їхъ прийде тоді хочъ тисяча — нічого намъ не вдіють, бо я всю їхъ удачу знаю и зумію відъ нихъ оборонитись. Якъ зійде сонечко, ми почнемъ зновъ передъ панськимъ дворомъ вихрувати. Тоді дивітєсь — відрізнитця купа відъ иншихъ, ти й почне въ-гору шапками кидати. Відчиняйте тоді ворота. Аби намъ де ногу твердо поставити, не пустимо гайдамацтва дальше ширитись. Що Залізнякъ изъ Гонтою робить, нападаючи на людей заможніхъ, те я вчиню, боронючи всю Корсунщину відъ гольтяпакъ.

XV.

Тільки що се вінъ вимовивъ, ажъ за плечима въ ёго хтось гукнувавъ:

— Не діждешъ!

Я зиркъ! Страшений сивий гайдамака обома руками піднявъ надъ собою здоровенну шаблюку. Не встигъ я скрикнути — гаряча кровъ козацька бризнула мині на видъ. Мартинъ Гакъ простягсь неживий коло мене.

— Зрада! зрада! загукали по всьму гаю.

— Отамана вбито! чути було всюди.

Зробилась велика завірюха міжъ гайдамаками. Закрутились вони, въ той вихоръ, що вкинувшись у гай, підніме колесомъ червоне листя землі. Я вже й не тамлю, якъ я ту минуту перебувъ: думавъ, що моя голова ляже поручъ зь Мартиноюю. А імъ на мене й байдуже: вони юр-

туютьця міжъ себе. Далі — шарахъ! покопотіли долинами ; зникли за горбиною ; ще разъ майнули оддалеки мовъ крізь серпанокъ, та тільки я їх и бачивъ.

Вернувся я въ двіръ, оповістивъ панамъ. Взяли Мартина Гака и чесно поховали въ яру. И доси Мартиновимъ яромъ зветця. Всі дівчата за нимъ плакали, а жидъ ажъ два ведрі горілки подарувавъ. Бувають люде й міжъ жидами. Коли жъ на другий, чи на третій день чуємо : попався Гонта у московські лабети, довоювався бідолаха до червоної сорочки : Ляхи живцемъ зъ ёго шкуру здирали. А Залізнякъ наче крізь землю провалився. Тільки й зосталась по ёму пісня :

Максимъ козакъ Залізнякъ, зъ славного Запорожа,
Прощітає на Україні, якъ въ городі рожа . . .

Пишний бувъ цвітъ, та гіркі ягоди вродили! . . .

II. Кулішъ.

Р. Б. 1663, січня 23. дня.
Хутіръ Мотронівка, підъ Борзною.

ХТО ВИНЕНЪ ?

Оповідання народне.

Ой кажу : не то що, але и порохъ аби імъ святився, тимъ молодимъ літамъ ! — Учорашне не памятаю, а що тогди діялося, що й до крихіточки тямлю.

А нікого я вже такъ гараздъ не запам'ятавъ, якъ ту стару Лавриху, що сиділа онде у Тисницькій. — Багатирка, знаєте! — И полонина своя, и худоби безъ ліку, а що вже двори побудувала собі, двори . . . батьки мої! — Ажъ зъ ляцького боку майстри въ її робили, та писали, та малевали, та перемалевували!

Лавра я не зазнавъ. — Кажуть, що вінъ ще зза молоду отемнів та й скоро и померъ. А славлять люде, що ёму, покійникъ, ні разъ яког не велося. — Чи мушка, чи скотинка : де що бувало піде, відти не приї

де, де що пішло, відти не прийшло. — Мабуть ёму такъ уже починено, чи що. — Вороги, знаєте, та лихі душі, Богъ би їх не простивъ.

Отъ скоро, кажуть, Лавра спрятали, молода удова не загнула руки, якъ то друга зробила бъ, але приймилася за діло: и сему дала розвідъ, и тому дала розвідъ, а все розумно, все обачно; отъ и давъ їй Господь партъ: діждалася и худібки по малу, и пасіку собі розвела, и полонину купила, и ще докупила, ба вітакъ и побудувалася, що вже краще таки не може бути. Усі їй бувало дивуютця. — „Ви, леле Матроно, далі насъ заплатите,” жартують не разъ передні газди у селі, чи тамъ идучи съ церкви, чи якъ.

„Батьки мої любі, голуби мої сизі,” стане вона імъ бувало правити, „а я жъ би гріха не мала, якъ би я для своїхъ спрїтъ не старалась? — Въ мене господаръ, знаєте, якъ бувъ... (а тутъ бувало якъ заплаче!) я мушу своїмъ діточкамъ бути и вітцемъ и матірью. Ой такъ, газди мої славні, газди мої любі! — ”

А діточокъ було въ її лишъ двійко: дві дівчині. Одну звали Калиною а меншеньку Оленою. Господи, що красні обі въ світі були! якъ зъ образа, а що вже господині, то пари імъ не було: чи упрясти, чи виткати, чи вишити, чи закрасити: ніхто якъ вони; а що вже коло худоби та до пасіки знали, то най и старе сховаєтця.

Але живъ у сусїцтві молоденїкий легїнь хорошого зросту та личка румяного; Маркомъ ёго звали. — Господи, що покохала ёго наша тихонька Калинка, а вінъ її. Одно за другимъ ажъ гине. — Було, зійде місяць зъ зіроньками, Калинка викрадетця съ хати, да й уже у садочку, уже коло свого Марочка біявенького. — Нічо не говорять лишъ цілуютця, та пригортаютьця, та обнімаютьця. — — Охъ! —

„Марочку серденько, а чого ти отсе такий смутний та не веселий? — Уповіжъ міні, душечко!”

„Фіялочко моя препишная, мабїть літа твої молоденкі баламучу. — Я сирота безъ вітця и безъ матері, я бідний, дуже бідний, а ти” та й не доказавъ, лишъ слїзоньки покотились по малеванїмъ личку, та по молоденькому вусочку. — „Дівчино моя, лишїмъ ми хїба кохатись.”

„Ти мене можешъ лишити, а я тебе не лишу ніколи.” Промовила, та й прилипла ёму мовъ листочокъ до серденька.

„Ні, я тебе не покину, янгеле мїй небесний, — дійся Божа воля!” — ажъ скрикнувъ Марко, да й зновъ цілувались да й пригортались до самого світа. А вічні зорі усе сияли надъ ними. — Хто би знавъ прочитати, що тамъ написано! — — —

Кохаютця наші молодята якийсь часъ, ажъ тутъ ідуть старости кіньми, далекі дуже люде, ажъ геть десь зъ Ляччини. — Сватають Калину за одного вдівця, багатира безъ міри. Вінъ покойному Лаврові якомсь и родичь доводився.

„А який Богъ васъ ажъ на нашу Волощину принісць?“ питає стара.

„Та гараздъ, пані маточко. ---“ Та й стали розказувати, якъ старий Микитула повдовівъ, якъ чувъ черезъ майстри, що тогидь въ її робили, про Калину, та якъ їхъ ажъ сюда за рушниками вирядивъ. — „Повяжіть, паніматочко,“ кажуть, „тамъ стадо коней, тамъ пятеро сотъ рогатого товара, тамъ кошара нерахована, а самъ удовецъ бездітний.“

Стара така рада! — „Иди,“ каже, „доню, та пошукай, що тамъ понатикала та понашивала. ---“

Калина бухъ до землі: „Ненечко, охъ ненечко моя, не топіть мене за нелюба. — Або лучче встроміть ніжъ у серце, та ліпше мині буде. ---“

Стара мовъ и не чує. — „Що ти знаєшь,“ каже, „ти ще молода. — Або може я тобі не мати? — Иди та давай лишъ рушники. ---“

Присилувала, віддала. ---

По весіллю забравъ молоду зъ собою. Посагу и ниточки не хотівъ. — „На що мині,“ каже, „посагу, на що мині віна, коли въ мене скриня грошей въ земнику.“ Поїхали.

По новій господі ходить Калина мовъ не по своему світу. Все лишъ вінъ одинъ ій на гадці. — Що старий не вмовляє, що не діє: дарма. —

Одної неділеньки сидять собі обоє, — одно въ одинъ бікъ дивитця, а друге въ другий; ні чичиркъ. Ажъ тутъ уходить у світлицю легінь молоденький, увесь чорно убраний. — Поклонився.

„А відки легінь?“ пита старий; „куда дорогою?“

— Буковинський, — каже; — иду служби шукаючи.

„Наймися въ мене.“

— Та добре.

„А що правишь?“

— Що другимъ дасте, то й мині дасте, — каже.

„Згода. — Просимо жъ у хату.“

Старий сказавъ, та й пошкатульгавъ у коршму. — Бачивъ вінъ свою недоленку, та й топивъ її у горілці. День въ день у коршмі напивається. —

А молода молодичка дома умліває. — „Марку, коханнячко моє не забудне, иди, иди відъ насъ, нерви моє серце.“

Вінъ за крисаню: — „Иду,” каже, — „до Черемошу глибокого, — не далеко.”

Вона ёго за ручку: „не йди,” каже, — „або й мене бери.”

Остались обое, обгорнулись, нічо не говорять, лишъ плачуть. А вінъ нарешті промовивъ: „А чого тобі,” каже, „по підъ вічка такі сльози? чого, голубко? —” та й зновъ ставъ цілувати. —

„Нелюбъ убиває,” каже. „Охъ, Марочку, серце моє, коби жъ то ти знавъ, якъ вінъ мене бѣе! — охъ, да якжежъ вінъ мене бѣе, бѣе! — А ти не чувъ?”

„Чувъ, голубко моя нещасливая. Продавъ заразъ и ґрунтикъ и хату, а самъ пішовъ сюда. — Буду, гадаю собі, до їхъ въ найми проситьця, та й не дамъ мою квітку толочити. — Я тебе не дамъ, крішечко моя. —” Такъ говоривъ, обіймаючи її, акъ голубъ голубку. —

А старий ізъ коршми. Пьяний-пьяний! — Та й до жінки:

„А чому ти мене не любишъ, — га? — Ти сяка-така дочко! —” Вона мовчить.

„Чому ти мене не любишъ, я тебе ще разъ питаюся! —”

Вона все мовчить.

„Ехъ!! —” Відмахнувъ сокирою, та хоче її въ голову; а Марко лапъ за руку: Стій! —

Марко бувъ сильний хлопець. — Старий згвалтувавъ та пустивъ топорище, а сокирка відвинулася, та ёму право въ чоло. — Відъ разу павъ безъ души.

Марка звязали та віддали до неволі. Казали, що вінъ стрія зарубавъ. Що божився, що присягався — дарма; не ймили Німці віри.

Хотіли и зъ неї, сердешної, протоколи тягнути, та годі вже було: відъ тої години, якъ головництво сталося, вона — безъ ума. — Нічо бувало не робить, лишъ сидить у віконці, та все питає-випитує: а не йде, каже, Марочко, га? — не йде мій милесенький? — охъ що жъ бо то бавитця коханячко моє молоденьке! — Де ти пробуваєшъ? —

А вінъ пробуває у славнімъ місті Станіславі, у темниці; на руки и на ноги кайданнячко гостре. На другімъ місяці и поховали.

Не разъ тамъ оповідає старенький гайдукъ, що хворихъ невідниківъ дозирає: — „Я прихожу,” каже, „одної неділеньки въ ранці, а вінъ лежить на постелі, ручки на грудяхъ. —

„А ти хворий, небоже, ти дуже хворий?” питаю.

Вінъ на мене пильно-пильно подивився „Хворий батечку;” та й хопив мене за руку. — „Не бувъ,” каже, „ніхто відъ насъ?” —

„Не бувъ,” кажу. — А вінъ, сердешний, забувъ, що де Станіславъ а де Буковина. А що ёго любка уже безъ ума, мабуть такожъ не знавъ — Ёго вхопили, знаєте, якъ на воздухахъ, у темницю.

„Я, дядечку, стрія не зарубавъ,” каже вінъ; — „чи хоть ви мині на сімъ світочку вірите, що я не виненъ?”

Я стисъ съ плечей, а вінъ явъ плакати: „Боже, Боже,” каже, „въ яку я годиничку народився?”

„Цить,” кажу, „цить, синку, не гнівай Бога; вінъ тобі допоможе.” —

„О вже —” каже, та й накривъ собі очи. Але за часокъ зновъ до мене обертавця: „Я би, дядечку, пішовъ до віконця! —“

Повівъ я ёго помаленьку до вікна. — Відти було видкося геть-геть ажъ у гори, що такъ у ясному сонечку и хеліли! — А вінъ дивитця-призиравця; а далі якъ припаде икъ залізнимъ ґратамъ, якъ заплаче-заплаче! — Незнаю, якъ лишъ ті залізні штаби не потріскали. —

„Иду,” каже, „заразъ. —“ Глянувъ ще разъ у сині свої гори, при-туливъ голівку икъ холоднимъ ґратамъ, та й уже — по нему. — „Марку!” кричу, „Марку! Богъ съ тобою, опамятайся! —“ А вінъ лишъ хлявъ на мене, якъ той явіръ підтятий. —

Такъ росповідавъ не разъ старий гайдукъ, а слёзи якъ горохъ котятця по свідій ёго тварі.

Пішла скоро поголоска й волоськимъ повітомъ. — Приїхала стара, та й узяла дочку зъ собою. — Да що съ того, коли навіть и неню собі не пізнає. — „А ти хто? —” питає її у вѣ одно.

„Таже я твоя неня, синку!” голубить стара, умиваючись кривавими слізюньками. —

Вона лишъ покиває головою: — „Та ти мині не неня!” каже, „а де жъ ти мині неня?” —

Одної неділеньки рано и змилася сама, и счесалася сама, и убрала-ся сама, — да такъ уже гарно! — навіть и заквічалася. Стара вже не ходить по двору, та не молитця Богу! — „А чей Господь милий,” каже, „умилосердитця и на мене грішну. — А чей Матиночка Христова поми-лує дитину мою нещасливу! —“

А вона, сердешна, припала передъ образами, мовъ янгіль який моля-щий, саме проти віконця, а сонічко присвітило на личко її біле-білесень-

ке та на чоло ясне. — А вона зняла ручки до марері: „Матіночко,“ каже, „ану припадьте и ви, та кажіть мнї Отче-нашъ, а я за вами казатиму.“

Стара припала та й проказала їй и Царю-небесний, и Святий-Боже, а вона, сердешна, вже такъ красно та пильно говорить. Ажъ у Отченаші зупинилась :

„Ненечко,“ каже, (та й справляє пальчкомъ у віконце), „ахъ, матіночко моя, адіть! о — о! — охъ, ненечко моя, любко! —“

„Да Богъ съ тобою, доню,“ голубить стара; „таже тамъ нема нічо, серце, нічо нема; ади, у віконці, тамъ лишъ отъ склівочка съ квіточками, съ твоїми квіточками, душко! —“

„А межи квіточками мій Марочко! — Адіть, адіть, ненечко, якъ вінъ мене мило кличе-викликає. — А який же вінъ красний! — Охъ, да який же вінъ красний, ненечичко моя! да який же вінъ ясний та убраний а на чолу ёму зіронька сияє! — ану дивіть, ненечко; а такъ, що зіронька? —“

„Дитино моя дорога, дитино моя люба,“ просить мати, схопивши їй за ручки; „Богъ съ тобою, — тамъ нема нічо. —“

„Офъ!! —“ скрикнула та й ухопилася у сердечка; — „иду мимий, иду милесенький мій, жди“ та й повалилась мамці своїй на коліна, — безъ души. —

У два роки відавалася й Оленка. Господи, що за красава дівчина зъ неї вибралась; кровъ та молоко. — Але стара їй вже не силувала. — „Иди,“ каже, „доню, за кого тобі мило та любо, а я собі піду у намастирь, чей бихъ тамъ спокутувала гріхи свої неспасенні. — Да чи и простить мнї Богъ, що я три душепці погубила? —“

Такъ стара бувало. А їй донечка вибрала собі молоденького слусаря, легіника не-то на всі гори та на всю Буковину, але на цілу руську Україну. — Господи, що за речі вінъ роблювавъ! що креси, що пістолети, що ножі, а що вже за топірчики мудерні зсипавъ, то не найдеться въ світі. И отсі порошниці, що на мині, то вінъ робивъ. — А ще хвалився оногди, що має піти до Станіслава, та на Марковімъ гробу хрестъ покласти, але хрестъ разъ, такий, аби въ світі не було такого. — Най ёму Богъ допомагає, на що гадає. —

Юрій Федьковичъ.

Коваль клепле, поки тепле.

Оповідання зъ життя.

Укінчивши науки богословські, коли ще молода кровъ кипіла въ жилахъ, и чоловікъ радъ бувъ побачити світа, пустивсь було я въ коломийські гори. Тягло мене туди чувство не понятне, обіцяюче радощі небачені та нечувані. Що я въ моїхъ надіяхъ не омлився, се увірить мені кождий, хто на свої очи бачивъ красоту тихъ гіръ, хто віддихавъ їхъ воздухомъ, хто любовався тамошнімъ життемъ. Кому серце не задріжить любо на згадку про Косівъ, Яворівъ, Устє-ріки, Красноілу, Жабъє т. и.; на згадку проїздки на дарабахъ по срібнімъ Черемоші, шумячимъ черезъ пороги по-межи скали! Справді бо, не хочючи, пригадає вінъ тобі Дніпра-Славутицю! — О чудесні образи, ви нині прошибаетеся крізь душу, наче появи сну чародійного! —

Такъ отъ прибувши до одной изъ вишъ помянутихъ осель, натрапивъ я на самъ празникъ, и, звичайно землякъ, вступивъ я до пань-отця. Газда и газдиня, хоть я тоді першій разъ на моїмъ віку стрітився зъ ними, та й усі гості, привітали мене щиримъ руськимъ серцемъ; то-жъ за кілька хвиль ставъ я тамъ такий собі знакомий, неначе зъ ними у-купі вирісь. Минувъ день празничній и попразенний. Третєго дня, коли вже гості пороз'їздилися, гостинний и сердечний газда ще здержувавъ мене на кілька днівъ у себе. До щирого серця легко пристаяетця; отже й я не втікавъ відъ запросинь.

Коли, бувало, при свободній хвилі по саду прохожаємся, о сімъ то о тімъ бесідуємо, — не разъ и казка на умъ налізла, справдешня або и збагнена. Одну таку казку, якихъ оповідавъ мені сей добродій, розкажу вамъ, мої читателі любі, бо таки собі цікавенька.

Прошу тільки: потерпійте вислухати.

*

*

*

Було насъ у родичівъ три сини. (Такъ почавъ пань-отець свою повість). Зъ дому, окрімъ віри святої и доброго проводу, ми більше нічого не одержали, бо родичі були бідненькі. Вже зъ першихъ шкільнихъ літъ мусіли ми на себе заробляти, та й до біди привикати. Тільки було всего нашого щастя, що разъ у рікъ до дому на вакації вандрували, відъ шкільнихъ мозоль и трудівъ тамъ відживаючи. Однакожъ завше ве-

селі, пхались ми на передь, якъ мога, и Богъ поблагословивъ наше діло; бо одинъ вийшовъ на лікаря, я ставъ допомъ и не згірше мені дітця, а третій, наймолодший, Осипъ, вikerувався на пана, — такого, кажу, пана, що й хіба би. Отже-жъ ёго то життя пригоди найцікавші; послушайте лишень.

Осипъ, скінчивши курсъ аптекарський и набравши практики у своімъ ремеслі, не що-бъ то лишъ теперъ на хлібъ заробляти та й Бога хвалити, приходить, сарака, до родичівъ, та й каже: „Благословіть, ви отче и ви матко; я йду въ світъ: мені тутъ тісно; я конче мушу для себе добути щастя, якого межі своїми не пайду.“

Подумавши хвилю рекли отецъ: „Та куди підешъ, сину, безъ грошей, незнаючи світа, безъ усякої помочи? хіба тобі видитця, що голодуючихъ людей на світі мало? Спам'ятайся, та не лізь самохитъ въ біду та въ нужду.“

Осипъ: „Я таки піду, тату, хоть ви собі кажіть що хочете; піду до Варшави: тамъ я конче щасте для себе пайду, — мене туди тягне якась неодолима сила!“

Знали тато уперту Осипову натуру, та вже ёго й не здержували більше.

На другий день мама, сумуючи, а въ кутику тихцемъ и поплакуючи, зібрави для Осипа шматтячко, навязали де-чого въ вузлики на до рогу, та й виправляли сина, цілуючи и благословляючи. Отець на прощанню втиснули ёму червінця въ руку, одинісенького може на цілімъ маєтку, поцілували ёго въ чоло, та й сказали мало-що не крізь плачъ: „Иди, сину, куди пре тебе внутрішня сила, а не забувай на Бога та й на насъ! —“

Пшовъ же Осипъ, зъ вузликами на плечахъ, легонько, якъ воробець, що перервавъ нитку, на которій бувъ привязаний, — ажъ за нимъ закурилось; и зникъ намъ заразъ зъ очей. — Ми ще довго а довго за нимъ позирали, хоть ёго вже и не було видко.

*

*

*

Черезъ якийсь часъ зайшовъ Осипъ до Варшави, не розмінюючи навіть того червонця, що діставъ було відъ батька на прощанню. Добрі люде, бачите, и вроджена Осипова цікавість, помогли ёму добутиса, куди самъ хотівъ. Роззираєтця Осипъ по тій Варшаві на всі боки; думає-гадає, що тутъ зъ собою робити, — бо въ Варшаві, якъ то кажуть, кождий на своїй страві.

Ажъ дивитця — передъ нимъ стоить кляшторъ Бернадинівъ. — Піду, гадає собі, запрібую. Сказавъ, зробивъ. Вступає до кляштора та й проситця, яко пришедець зъ-надъ Дністра, ніби-то учений та не грошовитий чоловікъ, на нічъ. Бернадини зъ-разу якось отягалися заволоку въ себе приймати, а наконець таки, надумавшись, приймили, та й назначили ёму на нічлігъ маленьку комнатку на вежі підъ зигаромъ. Осипъ и зъ сего радъ. Переночувавъ на мягкімъ поросі підъ зигаромъ, которий на ёго щастє попсований бувъ. — На другий день не покидавъ уже Осипъ своєї безпечної компати, а сидівъ тамъ наче прикований. Не злазивъ навіть зъ вежи, хіба лишъ тоді, якъ прийшлося купити хлібця та водиці напитись.

Ажъ разъ, якось въ тиждень потому, въ саме полудня, зачинає зигаръ годину бити, и видзвонивъ дванадцятю. Зумілися Бернадини; де-які чвадомъ летять на вежу, мабуть чи не чудо сталося, и бачать — пендель зигара ходить собі поважно въ оба боки, вибиваючи въ тактъ акуратний: цикъ, цикъ! — а нашъ Осипъ зъ урочисто сияючимъ обличчємъ поглядає на своє велике діло!

Бернадини раді, що зигаръ ходить, зробили Осипові такий прологъ: обіцяли ёму давати страву, пранне, а на житло отсю комнату підъ зигаромъ, скоро вінъ підійметця сего зигара пильнувати. Лучче й те якъ нічо, подумавъ собі Осипъ та й приставъ; а городська громада обіцяла ёму ще відъ себе давати по червоному на місяць, бо въ сій стороні города, бачите, иншого вежового зигара не було.

Теперь нашъ Осипъ, купивши собі на тандиті якусь трохи ліпшу одежину, зачавъ помисляти, чи не довслось би ёму де въ якихъ добрихъ людей діти учити; бо пантрувати зигара — не мавъ таки конче великої охоти. Гвардиянь чесний чоловікъ и мягкого серця до тихъ, що до ёго мошонки не мцялись, полюбивъ було дуже Осипа за те, що вінъ знавъ розказувати ёму всілякі небилиці, та иноді такъ розсмішивъ, що товстий живіть гвардиянюги, неначе вульканичняя гора, потрясався. Сей гвардиянь, зъ приязні для Осипа, вислухавши ёго бажанье, хоть и жаль ёму було зъ бідолахою розставатися, пособивъ ёму достати лекцію въ богатого броварника. Була тамъ до науки донька-одиначка, дванадцятилітня дівчина, красава, наче пупінокъ розцвітаючої рожи.

Нашому Осипові полекшала теперь думка про теперішність: вже мавъ и ліпшу страву, и тихий кутикъ, а въ добавокъ кілька золотихъ що-місяця. Поглянувши сюди и туди: и на броварника достатки, и на красаву ученицю свою, одиначку-доньку сего броварника, — щось подумавъ собі Осипъ, и заховавъ те въ душі такъ глибоко, що ніхто-бъ

ёго думки тамъ и не добачивъ. Но вона у тій глибині не пропала; вона кільчилася, бросталася и росла поволі, неначе въ садовому захисті яке незвичайне зілля.

*

*

*

Добро було нашому Осипові у броварника; старі навідили ёго, донька училася хорошо, а тілесна и душевна краса її розвивалася щодня більше. Але жъ бо й пильний учитель бувъ той Осипъ. По-ночі спавъ бідака надъ книжками, щоби зъ нихъ видобути зерно пожиточної науки, а переробивши ёго напередъ въ собі, подати потому своїй учениці въ формі приємній и легонькій. Вона-жъ, слухаючи слівъ ёго солодкихъ, снідала-бъ було при науці безъ перестанку.

Часомъ бувало піддававъ старий броварникъ Осипові рахунки споряжати, або де-що переписати. Осипъ завше справився охочо и гладко. Часомъ повірявъ ёму броварникъ менші а потому и більші справи своёго господарства, навіть грошеві орудки, а всюди нашъ Осипъ зробивъ діло съ користю и честю.

Броварникъ на те поморгувавъ и поморкувавъ; видко: въ душі радо усміхався, но нічого не казавъ, тільки пильніше придивлявся Осипові — и ёго лицю, и ёго способіві учення, и всьому ёго поранню.

Осипові стрілою часъ летівъ у броварника; все йшло на-передъ, а зъ дванадцятилітнєї Юльці зробилася панна Юлія на чотирнадцятому году віка. Однакожъ Осипъ ще не перестававъ бути її Менторомъ: вчивъ її географіи, історії, літературі; вчивъ її пізнавати натуру краснихъ цвітівъ, якихъ повнісенько було въ саду броварника. Панна Юлія радо слухала уроківъ пана Осипа, вміла оцінити вартость науки, а навчивши-ся всему тому, що знала, відъ ёго, подумала собі, що вже мудрійшого надъ Осипа й на світі не має.

Такъ Осипъ, вкупі зъ наукою виикавъ чимъ-разъ глибше въ душу Юлії, а за-разомъ и въ душу її вітця; лишъ зъ матірью якось не те було. Сусіди, — всевидюші сусіди наговорили їй: що Осипъ заволока, туманъ, баламутъ; що вінъ готовъ и дівчину збаламутити; що вінъ отуманивъ уже старого, — та Богъ знає, що вони ище говорили. Броварничка, наслухавши-ся того всього, була би Осипа таки на всі вітри прогнала, якби воно по її волі. Але що-жъ? Старий бувъ собі паномъ дома. Якъ гукне бувало на бабу, коли ся хоче ёму иноді де-що зъ сусідських примітокъ присулити, то вона зо страху и замовкне, та лишъ тихцемъ зубами заскрегоче, а на Осипа такимъ окомъ кине, мовъ тобі люта ужиця.

Дивна тільки річ, що мати не могла сильнійше на доньку вплинути, бо донька, хочь до матері и послушна, видно, ще послушнійша була вітцеві, которий наказував їй неперестанно, побирати відь Осипа науки. То-жъ то бувало ажъ любо дивитися, якъ Осипъ съ панною Уляною вчилися, особливо же ботаниці, въ цвітучому тіннику, сидячи одно біля одного на лавоцці, розшолопуючи пальчикомъ цвіти. При тімъ гляділи дуже пилно то на цвітку, то собі въ очи, ніби питаючи себе взаімно: чи такъ? и одвітуючи собі за-разомъ: та вже жъ не инакше!

Такъ ще одинъ рікъ канувъ въ море часу, — и старий кріпко занедужавъ. Треба було висповідатися, єлей святий прийняти, и вибратися на той світъ. По святімъ обряді завізвавъ старий жінку, Осипа и доньку до себе, та й сказавъ слабимъ, но урочистимъ голосомъ: „Покладаючи сей світъ, єсть моя остатня воля, щоби Осипъ, которого вірность для насъ и чесну душу черезъ три літа докладно розпізнавъ я, провадивъ по моїй смерти моє господарство, такъ-якъ би я самъ, и маєте бути єму во всімъ послушні. Коли Юльця скінчить 17-ий рікъ, то відасть руку Осипові. Сподіваюся, що ви по моїй смерти мою волю зарівно пошануєте, якъ и за мого життя шанували. — Такъ само и тутъ въ тестаменті написано.”

За симъ свомомъ вручивъ Осипові ключі відь каси и відь магазинівъ, вразъ ись писанимъ тестаментомъ. Тутъ стара въ плачъ, донька почервоніла мовъ ракъ печений, а Осипъ ставъ, неначе физикъ. Но за хвилию, очунивши, підступивъ близше и каже: „Ні, отче, ні, матко, — я сего не приймаюся. Ви мене бідолаху въ свій дімъ приймили, нагодували, приділи, якъ рідні родичі, а я жъ би мавъ серце бути теперъ причиною незгоди межи моїми добродіями? Ні, отче! Ключі до мене не належать; вашъ маєтокъ належить, по вашій смерти, жінці и доньці вашій, — а я, сирота, попрашаю васъ та й піду въ світъ, куди мене Богъ поведе!”

Тутъ відавъ Осипъ ключі броварниці, а самъ, сумовитий такий, забирався ніби вже попрощатись та й відходити. Но стара вхопила єго за руку. „Лепський Осипе!” каже; „теперъ я пізнаю твоє шире серце, и бачу, що, повіривши брехливимъ язикамъ сусідь, покривдила тебе. Най же дієтця воля мого мужа: відбери назадъ ключі и зарядъ нашимъ господарствомъ, а по двохъ рокахъ, дасть Богъ, сповнитця й остатокъ єго волі.”

Тоді улякнули всі передъ ложемъ умераючого броварника, которий, поблагословивши їхъ, небавомъ, — ще тої самої ночі и духа відавъ.

*

*

*

Нашъ Осипъ ставъ собі такимъ паномъ, що й хиба-би. Обіймивъ зарядъ и провадивъ ёго чесно, неначе свій. Цілий дїмъ, и все що въ ёму жило, слухали ёго, якъ свого пана, а поволї й сусїди, близші и дальші, почали до того привикати. Почавъ же вінъ собі й жити не аби-якъ; замешкувавъ покої небїжчика — въ надїї тєстя, одягався гарно, обїдавъ ласо.

Одного дня, въ-ранці, коли вінъ у пишнїмъ турецькїмъ шляфроку, саме що по кавї, закуривъ собі зъ довгої антипи пахучого турка, и крізь вікно пускавъ димъ на улицу, придивляючися прохожимъ, заїхала передъ каменицю, простїсенько підъ ёго вікно, — заїхала, кажу, урядова повозка, а зъ неї вилізъ полицмайстеръ, та й просто садить у каменицю. Небавомъ и пукъ-пукъ! до дверей нашого Осипа — „Прошу ввійти!“ — Полицмайстеръ входить, та й каже: „Чи маю честь говорити съ паномъ Осипомъ Пирожинськимъ?“

Осипъ: Такъ єсть.

Полицмайстеръ: Я маю приказъ відъ Ёго Височества, Царевича Константина, сей-часъ представити васъ Ёго Височеству въ государственный канцелярі.

Осипъ (дрїжачимъ трохи голосомъ): Послушаю! — Кинувъ люлькою на бікъ, ажъ огонь посипався, натягнувъ на себе приличне платте, сївъ съ полицмайстромъ до повозки, та й пошмигавъ, съ тремтячимъ відъ перестрахау серцемъ, до государственной канцелярії, ставитися передъ лице грозного Константина.

Зъ-разу не понимавъ бідняка, що зъ нимъ діялося; но поводї зачали яснїйші гадки вилізати на-верхъ, и почавъ Осипъ роздумовати, що се таке зъ нимъ сталось? Не вкравъ я, каже самъ до себе, нічого, не ошукавъ нікого, житте веду чесне и звичайне . . . Чого-жъ отсе сюди мене кличуть? — Вороги, тяжкі вороги певно обмовили мене. Ба, й ба! Господи! є-жъ бо менї чого и лякаться: я прийшовъ до Варшави безъ пашпорту. — Буде менї, буде! Бїдна головонько!

Тутъ зупинилася повозка передъ государственною канцелярією. Осипъ вилізъ півъ-живий, півъ-мертвий, и ввійшовъ до великої салї, де заставъ багато людей до ёго подібнихъ, дрїжачихъ відъ перестрахау, дожидаючихъ, закимъ не завїзвє їхъ грозний Константинъ.

Зъ-помежи чекаючихъ, побачивъ Осипа одинъ ёго добрий приятель, а пізнавши, що вінъ блїдий, сумний, мовъ не свій, розпитавъ ёго о причинї, и сказавъ: „Сміло, Осипе! не тратъ надїї: ще не все пропало. Хто зна, чого великий-князь відъ тебе хоче? Памятай лишъ, якъ станешъ передъ царевича, то держись просто якъ струна, а на питаннє одвїчай борзо, коротко и смїло, и дивися ёму прямо въ очи“ --

Небавгомъ дверникъ виголосивъ имя Осипа, щоби ставився передъ лице Константина.

Осипъ, пів-неживий помаширувавъ салдатськимъ крокомъ, и ставъ передъ нимъ, наче вкопаний.

Константинь: Явъ тебе зовуть?

Осипъ: Осипомъ Пирожинськимъ.

Константинь: Відки родомъ?

Осипъ: Зъ галицької землі.

Константинь: Давно тутъ пробуваєшь?

Осипъ: Чотири роки.

Константинь: Ти заволока; обманщикъ! Обманувъ небожчика броварника, ёго жінку и доньку!

Осипъ: Извольте, Ваше Царськеє Височество — я чесний чоловік. За обманство я-бъ було не зєднавъ собі чести и любви ні въ небожчика броварника ні въ людей, а чуйна стража безпеченства и порядку не терпіла-бъ мене до сего часу въ государстві великого Царя.

Константинь: Мовчи, дуракъ! сякий-такий!

И давай обертати Осипа на всі боки. Вхопивъ ёго за плече и потиснувъ ёго въ низъ, що ажъ той приклякнувъ, по чимъ швидче впять у гору підскочивъ, и випростувався; вінъ ёго знову потиснувъ, а той упять вставъ, неначе корокъ въ воду подавлений, а все дивитця Константинові въ очі. Константинь ще викручувавъ нимъ то въ одинъ бікъ то въ другий, мабуть хотівъ пізнати, який би зъ ёго бувъ салдатъ, а на конецъ обернувъ ёго носомъ до дверей, копнувъ ногою въ задъ, ажъ залунало, и крикнувъ зо всієї сили: „Пашоль, дуракъ!”

Осипъ вилетівъ, пеначе камінь зъ пращи; мало що не розваливъ шкляні двері, що провадили до предпокою. Вінъ не знавъ, що зъ нимъ дітця; думавъ що ёго вхоплять жандарми, и повезуть въ Сибіръ. Но приятель, которий на него ждавъ, побачивши те, що сталося, вхопивъ Осипа майже не тямущого въ свої обняття, зачавъ сердечно стискати, и каже: „Ти вигравъ, Осипе; теперъ вже тобі ніякі интриги незашкодятъ.“ — Се таку, бачите, великій-князь резолюцію дававъ тимъ, которихъ узнавъ за невиннихъ, або которихъ уласкавивъ.

*

*

*

Осипъ радъ, що найгіршої позбувся тарапати, съ легкимъ серцемъ повернувъ домівъ. Але незабавомъ показалися инші клопотм, и Осипъ пізнавъ, що вінъ ще досить далеко стоїть відъ порога щастя; що до не-

го ще треба буде добуватися напруженнемъ всіх силъ, а може й безуспішно.

Панна Юлія розцвітала, якъ століста рожа, — все краща й краща. Тимъ и принимала очі до себе: на виду румянька, такимъ румянцемъ — отъ якъ цвітъ гортензії, коли прикрасить ёго роса въ ранці; усточка — тільки цідувати; око синє якъ небо, яснє та велічавє, а зъ ёго проби-ваєтця чувство таке горячє, таке глибокє, що пропадешъ зовсімъ, див-лячись у те око, а своїхъ очей таки не відорвешъ: ти прилипъ сер-цемъ и душею.

Тому-то й липли до панни Юлії хлопці, якъ мухи до меду. Не о-динъ загадавъ таки одружитися зъ нею, а бідного Осипа видрулити зъ раю, де вінъ вже було одною ногою ступивъ. Бувало, якъ зачнуть у дімъ сходитися підъ всілякими поводами: одинъ съ тетою, приятелькою бро-варнички; другий ніби її далекий своякъ, не давно за те свояцтво до-відавшийся; инший одъ имени дяді робити якісь торгові уклади — ніби на кілька роківъ зъ-гори закупити пиво, и т. д. Хочъ стара звичайно сихъ остатніхъ все до Осипа одсилала, и всі добре знали, де ёго канце-лярія — то таки десь вони ніби не траплять, и все такъ виштукують, що съ панною стрітатця: чи-то въ її покоюку, чи въ саді, чи на пере-ході, и знайдуть собі про щось запитатися, подати, сказати, та все бо-дай хочъ на хвилюку зъ нею побесідувати. Осипъ неборакъ, якъ таке по-міркувавъ, то ажъ морозъ ёго серце стискає; здихнє бувало въ закутку, щоби ніхто не чувъ и не побачивъ ёго смутку, та й промисляє, якъ-би сю біду відвернути.

А біда росла чимъ разъ більша. Хлопці вже познайомилися на прав-ду, поробили визити, та й чимъ-разъ частійше — сказано, знакомі — стали въ дімъ загощати. А якъ зачнуть бувало гладко кланятися, а за-вертати очима, а солодко приговорювати — а панна Юлія таки не разъ и охотно послухає гладкої мови и засмієтця, ба навіть часомъ и трохи примилитця, бо се вже, бачите, такий звичай у дівчатъ: — то нашъ О-сипъ таки вмиряє. Але вінъ, уважте, не бувъ собі дуракъ, хочъ вели-кий-князь такимъ и прізвавъ ёго, вінъ не показувавъ тєє, що въ ёго ду-ші діялося, но жартувавъ, сміявся, komponувавъ лучше всіхъ, хочъ сер-це плакало.

Межи иншими вкрутився було въ дімъ, Богъ знає якъ, молодий хороший офіцеръ. Блескучі гузики дуже въ око впали панні Юлії. Вінъ дуже часто проїзжався на коні попередъ її вікна, а їздивъ хорошо. Панна Юлія визирала вікномъ; офіцеръ кланявся, а вона усміхнувшись и трошки покраснівши, кивнула крєчно головою и сховалася скоро въ глубъ ко-мнати, щоби ніхто не бачивъ. Но бистре Осипове око побачило, що се

дітця. Коли нашъ офицеръ чимъ-разъ частійше ставъ попередъ вікна проїзжати и чимъ-разъ частійше въ дімъ заходити, пізнавъ Осипъ, що уже зовсімъ біда. Думавъ-думавъ, та й таке видумавъ.

Пану офицерові, котрий славивъ разъ Юліні квіти, и разомъ зъ нею стоячи при вазоні цвітучого кактуса, щось дуже хорошого їй розказувавъ, вложивъ Осипъ непримітно кусень асса-фетиди въ кешеню. Гостей чимъ-разъ більше въ дімъ прибувало; зачали якусь игру. Нашъ офицеръ, при найліпшій веселости, вертितця, надскакує, плете якъ несамовитий. Юльця зъ него й ока неспускає. Поволеньки вона тої пахнячки зачала съ кешені добуватися. Куди тільки офицеръ повернетця, відтіля всі одвертаютця. И сей и ся затикає собі хусткою нісь, та й виноситця до другої комнати. На koniecъ лишився офицеръ самъ одинъ въ покою, а поміркувавши, що се дітця, зъ найбільшимъ гнівомъ опустивъ дімъ броварнички — на завше.

*

*

*

Осипъ, позбувшись такъ небезпечного ворога, віддихнувъ теперъ легше, але-жъ не на довго, бо з'явився ще небезпечніший. Ярославъ (такъ було на имя ёму) титулувавъ себе барономъ. Старій броварниці дуже се по-нутру було, що баронъ дімъ її навіщає; а коли помітила, що вінъ чимъ-разъ жаркійше коло дочки надскакує, може собі подумала въ душі: отъ ще моя Юльця буде бароновою.

До-того нашъ баронъ бувъ собі лицемъ хороший, ростомъ чепурний, рухомъ шиковний; бесідувавъ плавно, а все щось нового, щось займущого знавъ сказати; танцювавъ складно, свівавъ мило, гравъ на флеті чудесно. Панні Юлії приносивъ бувало свіжі поти, добірного смаку; обов'яли грали часто разомъ дуети: вона на фортепяні, а вінъ на флеті — що ажъ любо було слухати. Справді, була се таки гарна пара. Говорили, правда, люде, що ёго баронство якось не те, — а може й характеръ що жерело ёго доходівъ — картографство . . . Але хто-жъ би то все людянь віривъ, що вони говорять? Брешуть, завистні язики! Такъ по крайній мірі броварничка собі думала.

Що-жъ тутъ міні діяти! — такъ собі знову Осипъ думавъ. А ну-жъ освідчитця біда, а стара прийме освідчення; а тутъ вже недалеко до 17-го року Юлії, на которімъ вона мала ушасливити Осипа своєю рукою и — своїмъ маєткомъ! Клепай, Осипе, поки тепле, бо отъ, вимкнетця тобі щасте съ підъ носа. — Запрібувати того самого способу, що зъ офицеромъ, — не йде, бо могло-бъ відкритися, а тоді стара нагонала-бъ Осипа на всі вітри певно. Обмовити барона передъ старою и моло-

дою — тоже не добре, бо не будуть вірити и скажуть, що зависть. Що-жъ зробити? На посмішище виставити! То найліпший спосібъ, позбутися завязтушого соперника, бо съ кого сміютьця одні, за тимъ вже други не гинуть. — Але якъ? — Гмъ! — То вже-жъ то не дарма я аптекарського промыслу вчився, подумавъ собі Осипъ. Потапаючи, кажуть, брича хапаєтця; такъ и вінъ.

Одного дня робивъ Осипъ якісь хемичні препарати. —

По-надъ вечірѣ въ неділю, коли до броварнички зачали сходитися гості, прийшовъ и баронъ: вистровений, вичесаний, випомадований, випарфумований що зъ на десять кроківъ воноло; мавъ на собі чорний фракъ найсвіжшого крою, білі на стремінцяхъ панталони, улискуючія якъ снігъ на морозі, таку-жъ саму камізолю, а білі ковнірики сторчали ажъ підъ уха. Входить зъ гладкимъ уклономъ, такий себе певний, а повитавши всіхъ досить недбало, ніби нехотячи, — суне, усміхаючися, просто до панни Юлі. Осипъ ажъ затрепетавъ, небораць, але зробивъ такъ, ніби нічого не бачить.

За якийсь часъ, вже по гербаті, самъ панъ баронъ предложивъ товариству, що гарно було би пройтися по саду, бо дуже милий вечірѣ. Каже и подає панні Юлі рамя; вона съ примилсенємъ приймає и входить до саду.

Въ саді шнуромъ алеі вирізані помежи цвітучі газони, на французський ладъ. Тамъ озеро мраморомъ викладане, а середъ ёго якась гола Нимфа опираєтця на Дельфина, которому зъ носа вода въ гору стріляє; онде на зеленому тлі обстриженої мовъ стіна грабини одбиваєтця, облитий зарею западаючого сонця, мраморний Аполъ въ товаристві любящихъ Грацій; соловій щебече въ тіні густолистого корча любовні пісні. На всёму спочивала уроча любовъ, котора молоді сердца, бьючі взаімно къ собі, напоювала невідомою солодкою роскошою.

Товариство посувалося помалу по висаженій рожаними корчами алеі. Баронъ, ведучий панну Юлію за-підъ руку, десь далеко мислями блудивъ; вона ступала поручъ него въ мовчанню; а за ними о кілька кроківъ нашъ Осипъ, осамотілий, бистримъ окомъ слідивъ молоду пару. Тутъ узріла панна Юлія розцвілу рожу. — Панна Юлія дуже любила рожи; Осипъ, знаючи о тімъ, плекавъ їхъ въ саду пильно, тимъ-то й одна вже такъ рано зацвіла. —

Юлія: Глядіть, пане бароне, яка прекрасна центофілія.

Баронъ (зъ неспокойнимъ рухомъ): Бачу . . .

Юлія: Я люблю рожу, а ви мабуть не любите їхъ?

Баронъ: (якъ-би не при собі): Ні! . .

Одвіть барона бувъ дуже незвичайний, но вінъ непомітивъ сего; вінъ, ажъ мінився: то блідий стававъ, то червоний, а сказавши на-силу теє некречне „ні!“ затиснувъ зуби

Юлія (дивлячись на него): Вамъ становитця слабо?

Баронъ: Вибачте . . . мої нерви . . .

И знову показалися на бароні ті самі симптоми.

Юлія: Ви не любите рожаного запаху? Ходімъ відсія!

И одвернувшись відъ корча ступали дальше, Юлія ще повільнійше, ніжъ перше, зъ уваги на нервовий нападъ барона; но баронъ, въ неизтокованімъ росторзі, не мавъ уваги на тактъ ланни Юлії и ступавъ чимъ разъ різче, наче штурмовимъ крокомъ, на передъ. Дивустця Юлія, чому вінъ, коли ще мимо неровного нападу такъ різко ступати годенъ, и коли ёму такъ пильно дієтця — чому вінъ її не оставить? Товариство зачало тоже щось міркувати о справдешній причині сихъ ніби нервовихъ симптомівъ, и кожде собі усміхалось.

Якъ-разъ зупинився баронъ. Самої крайнєї — въ буквальнімъ зми-сді крайнєї — хвилі станувъ якъ вкопаний. Юлія опустила ёго рамя и відвернулася відъ него, поспішаючи къ товариству зъ голомшенимъ на-силу сміхомъ, а баронъ ще спромігся на стільки, щоби, зібравши всі сили, скочити на бікъ — въ гушавину. . . Не то, що не забудъ ще Осипъ свого аптекарського промислу, але умівъ, бачу, ліки зручно піддавати.

Загальний, приголомшуваний сміхъ завторувавъ сій сцені. Затикаючи роти, спішило товариство зъ саду, а панна Юлія, сказано, молода й трохи пуста, втікала на-впередъ всіхъ, сміючися таки на голось.

Нашъ баронъ зникъ відъ лица Юлії на завше. — Була то остатня пріба для Осипа, зъ межі многихъ іншихъ, которі оминаю. Сімнадцятий рікъ Юлії скінчився, и на самі її імянини одбулося гучне весілля съ Осипомъ.

Денисъ зъ-надъ Серета.

III.

СТАНОВИЩЕ РУСИ

супротивъ лядсько-московської борби.

Сумна подія, яка съ початкомъ сего року викинулась було на овиді славянського мира, именно ворохобня въ краю польскімъ, и котора зо всіми страшищами — тою неминучою обстановкою кривавої борби — такъ завзято продовжалася, приближаєтця нині вже якъ своєму кінцеві, не менше неуспішному, якъ черезъ цілий столітокъ, се-бъ-то відъ 1761 року, коли на престолі польскімъ засівъ було король Станиславъ Понятовський, кінчилися звичайно всі конфедерації, инсуреції та революції лядської акційної партії, котора й складаєтця тільки съ поступової часті лядського народу; не менше неуспішному, якъ отсе въ старій скрізь позапрестоленій половині світа по нинішній день звичайно кінчатця свободні рухи не-то-що партій, а то навіть одностайні рухи народівъ, скоро лишъ ті рухи не входять въ розчотъ взаємної гсударської политики. Небавомъ и отся подія перестане бути предметомъ дневної поговорки, а станетця власністю историчнєї памяти; но дія людська не зупиняєтця: вона поплине дальше своїмъ бистримъ потокомъ. Дайже, Боже, щоби ті народи, которі въ теперішній лядсько-московській борбі проливомъ богатирської крови або хочъ закрівавленнемъ племінного чувства страдали, а відъ которихъ єдино розвязка сего славянського питання залежатиме, — дай, Боже, кажемо, щоби славянські народи изъ сего найновішого факта піймили науку народнєї справедливости, якій вони въ своїхъ симпатяхъ и ділахъ доконче слідувати повинні, коли добро всеї Славянщини безъ чужої помочи и безъ повторення прикрихъ историчнихъ опитівъ розвину-

тися має. Особенно жичимо сеї науки Ляхамъ, именно же поступовій, відзисканнємъ народно-политичнєй независимости займаючійся партії, котора й досі треваючи въ грїхахъ своїхъ бувальщини, черезъ неузглядненне историчнєй науки не тільки собі, но й всьму народові своєму великої біди набавляє. Для узискання сеї науки представляє теперішня лядсько-московська борба дуже наручню тему; тому и буде предметомъ сихъ строкъ: поясненне сего питання изъ малоруського становища, до чого вже давнїйше браття Славяне Русинївъ завзивали.

Відколи завязалася борба Ляхівъ зъ Москалями, було отсе предметомъ неперестаннїхъ толківъ, по чий стороні правда? Занималась розвязкою сєго питання западня німецько-волоська Європа, занимались нею й прочі Славяне, и виходивъ завсїгди майже однакий одвїтъ: Ляхи бажать свободи, Москалі душать Ляхівъ, отже правда по стороні лядській. И въ самїмъ ділі публичня опинія народівъ европейськихъ и народівъ западно- и южно-славянськихъ, отже публичня опинія европейської більшости, зачала вступатись за Ляхами супротивъ московської перемоги. Европейські держави спромоглися навіть на дипломатичню интервенцію въ користь Польщи, съ которой и вийшло те, що три держави, не вміючи прийти до такої згоди, якої доконче потреба, щоби свої требованія въ користь Польщи у московського правительства силою поперти, примушені будуть, уступитись съ поля дипломатичнєй акції, а оставивши Россїї легкимъ коштомъ побїду моральну, замість помогти справі лядській, ще їй завадили, бо Ляхи, сподїваючись завше на европейську помічь, ослабили себе неперестаннїми жертвами до крайности. Нинї після третєго одвіта московського кабинета политичня ситуація така: Австрія зарїкаєтця навіть самої гадки про оружню интервенцію, яку їй підсували; Наполеонъ бачить, що нема ёму въ Европі досить сильного союзника, про те ледве, щоби самъ схотївъ за Польщу підїмати московську війну; Англія наконець, котора въ тїй справі не видить свого интересу, рада съ клопотівъ свого небезпечного сусїда и готова кожодї хвилї умити руки відъ усього.

Но відложїмъ тимчасомъ на бїкъ поясненне причинъ тихъ, зъ якихъ вступаєтця за Ляхами публичня опинія не-славянської Європи, и тихъ, зъ якихъ именно обзиваютьця за ними народи славянські. Намъ треба перше всего пояснити, поза-кїлько сей вирокъ, що въ теперїшнєму лядсько-московському спорі правда по стороні Ляхівъ, єсть справедливий. Придивившись до него близче, не можемо нїякимъ побитомъ безусловно ёму притакнути, а тоді вже зовсїмъ ні, якъ-би показалось, що публичня европейська опинія представляла собі въ сєму питанню лишъ однихъ Ляхівъ яко народъ бажаючий для себе волї, и лишъ однихъ Москалівъ яко народъ, чи яко правительство, которе душить волю однихъ тільки Ляхівъ.

Як-би се такъ, що тутъ заходила-бъ справа межи двома народами славянськими, лядськимъ и московськимъ, съ которихъ першій бажає свободи, а другий свободу дратує, тоді й не трудно-бъ рішити, по чій стороні правда. Видитця намъ, що тоді не найшлось би народу въ Славянщині, котрий не вступивсь би за обидженого слабшого брата; тоді й розвязка сего питання могла би легко наступити, бо й сіверний великанъ, котрий супротивъ чужихъ западніхъ опікунівъ Польщи грозно скалить зуби, мусівъ би доконче передъ ворошиною гадкою славянського гурту уступити. Но діло не те. Лядсько-Московський спірть не єсть справа двохъ народівъ, страждущого и гноблящого; єсть-то спірть двохъ игемонівъ славянськихъ надъ третімъ братнімъ народомъ. Одинъ съ тихъ игемонівъ, силою дужчий, перемігъ було давно игемона слабшого, володівшого надъ людомъ третімъ, и панує однакимъ побитомъ надъ знівеченимъ игемономъ и надъ ёго плотомъ. Знівеченому игемонові надоіла вже плотська доля; вінъ рветця за волею такъ само, якъ колись-то відъ ёго рвався неволений черезъ него народъ руський. Отсе єсть гранична точка, до котрої сягають ище симпатії славянськихъ народівъ для знівеченого игемона, а навіть симпатії колишнёго ёго невольника. Но Ляхи переступають сю граничну точку; борючися за свою волю, обявляють вони, що для нихъ нічого не значить воля безъ пановання, и що границі їхъ панства сягати мусять поза край того люду, котрий колись-то всіми силами зо своїми панами боровся, а съ которимъ вони до нинішнёго дня не хотять помиритись.

Се коротка, но вірна характеристика лядсько-московського спору: єсть вінъ зовсімъ игемонської натури. Коли кому видитця, що тутъ за надто увеличенно представлене стремленне Польщи за верховодствомъ, то ми тимчасомъ вскажемо тільки на відозву лядського ворохобного уряду зъ дня 30. Липця сего року. Говоритця тамъ проміжъ инше такъ: Хочемо Польщи въ границяхъ зъ року 1772; Польщу безъ Литви и Русі навіть подумати годі; нема и неможе бути ніякої Польщи безъ отсихъ польськихъ провинцій! Мігъ було ворохобний урядъ признатися явпо, що Польща не може бути самостайнимъ панствомъ, що вона тільки въ союзі зъ другими славянськими людьми, якъ рівна зъ рівними, гараздувати могла би; мігъ отже ворохобний урядъ лядський виповісти гадку федераційного союзу славянськихъ людівъ підъ якимъ небудь иншимъ именемъ, ніжъ Польща, которе, не знаю, якъ у другихъ Славянъ, но у Литви й Русі нині ще зовсімъ ніякої віри не має. Но зачимъ же той урядъ, замість гадки о якій небудь федерації самостайніхъ людівъ, приводить на умъ старосвітську Польщу, котора Литву й Русь польськими провинціями, а не краями самостайніхъ людівъ, уважала? Зъ нагадкою шляхетської репу-

блики стає разом на умі цілий рядъ страшищъ изъ непомеркої ще бувальщини, съ которою теперішнє, всьму світу відоме, нетолерантне поступованнє Ляхівъ супротивъ народности руської дивну становить гармонію. И має-жъ така Польща бути приманкою для руського народу, щоби вінъ покинувъ свій дотеперішній союзъ державній, до которого вінъ колись—то своїми змогами причинився, коли вінъ въ тій новій Польщі ані більшого щастя, якъ теперъ, ані навіть поруки до такого розвою, якъ въ теперішнімъ союзі державнімъ, для себе не бачить? Но про те ще поговоримо пізнійше.

Переконавшись загально о тімъ, що межи побудками теперішнього лядського руху найголовнійшою єсть охота до панованнє надъ людомъ литовськимъ (білоруськимъ) и руськимъ, вже не можемо, ба навіть ніхто изъ безсторонніхъ Славянъ не може безусловно вивісти своєї симпатії въ користь теперішнєї лядської борби. Придивившись до тихъ органівъ, которими виражаєтця ворошня гадка поєдинокихъ людівъ славянськихъ, въ самімъ ділі нігде безумовного признаннє правди Ляхамъ не добачаємо. Южно-славянські, особливо же западно-славянські дневники оказували въ-правді Ляхамъ найживійші симпатії, котору—то живость пізнати можна изъ не конче великої розбірчивости сихъ вістей, якими, по словамъ одного англійського корреспондента, Ляхи весь політичний горизонтъ Європи омрачили; но вони ограничали завсїгда свої симпатії тамъ, де ходило Ляхамъ о старшованнє надъ Литвою и Русю. Требовала того сама консеквенція, коли вже Ляхівъ брали въ опіку противъ игемонії московської, щоби й другихъ людівъ, противъ їхъ волі, игемонії лядській не предавали. Якъ-що може вони зъ меншою живностью заступали Русинівъ противъ Ляхівъ, ніжъ сихъ противъ Москалівъ, то походить відси, що вони теперішній спіръ славянський яко справу двохъ славянськихъ людівъ противъ третєго игемона уважали. Се однакже єсть неконче справедливо, бо той спіръ єсть споромъ двохъ игемонівъ, въ которімъ головнє питаннє становить третій народъ. Цілу річъ можна—бъ далеко справедливише осудити, дивлячись на неї изъ становища сего третєго народа, изъ становища руського. Дивлячись на неї изъ того становища могли було славянські органи багато дечого більше въ обороні руського народу сказати; але-жъ ніякъ було їмъ стати на те становище, тимъ більше, що руський народъ въ теперішньому славянському спорі чинно виступити не мігъ, а самі Славяне, якъ таки признаютьця, ще не гараздъ багато про нашъ народъ и єго снаги знають. Се єсть однакже фактъ, що журналистика славянська зъ гадками, які висказали знакомиті заступники людівъ славянськихъ, въ розладъ не прийшла. Говорили сі заступники съ холоднійшою кровю о лядсько-московському спорі, для того жаловали всі, що є такі причини, по которимъ сего

спору не минути. Врешті вони не відказували Ляхамъ своїхъ симпатій, тільки вмiли їхъ завжди обмежити, и такъ: Палацький сказавъ, що вінъ не бачить спасення Славянщини въ якій небудь иґемоніі; отже не бачить ёго въ московському царі, но въ Славянщині самій, то єсть въ розвою її способностей; но вінъ не може такожъ бачити ёго въ Польщі, котора, встаючи за волю, стремить и до пановання въ Києві. Рігеръ бачить головну перешкоду для удачі теперішнього лядського руху въ тiмъ, що Ляхи въ об'ємъ лядсько-московського питання втягають такожъ 15миліонний народъ руський; вінъ каже навіть, що се лядсько-московське питання инакше розв'язане не буде, якъ тільки, коли народъ мало-руський по сему ділу свою гадку заявить; вінъ узнає ту околнчність, що сему народові свої гадки теперъ заявити годі, и висказує отсе желанне, щоби московський царь самъ розв'язавъ се питання на користь народа (мало-)руського.

Ткалаць вважає теперішнє повстаннє въ Польщі великимъ нещастємъ для Славянщини, имено тому-що Польща о своїхъ силахъ тєе питання рішити не зможе, хiба-бъ тільки съ помічю Європи, которій однакъ-же, якъ знаємо, ніколи такъ о відбудованнє Польщи, якъ більше о ослабленнє Росії ходило. Польща зъ Москвою уговорюватись не схоче, бо вона їй не вірить; отже було-бъ задачею Славянъ, станути розсудцями въ тiмъ спорі и судити по правилу: Ляхамъ, що лядське, Москві, що московське. Но лядською власністю не можна признати ані Литви, ані краївъ Русі, хочъ вони колись до польської республіки належали, и хочъ-би шляхта була тамъ скрізь польскою. Зъ другої сторони не прийде знову й Москва при своїмъ дотеперішнімъ поступованню такъ само ніколи до ціли, якъ и Польща зъ своїми забаганнями.

Зъ гадкою сихъ тріхъ славянськихъ авторитетівъ соглашаютьця й прочі въ сiмъ спорі не замотані славянські народи.

По крайній мірі органи славянської опинії, розбираючи се питання, обмежували такожъ свою симпатію для Ляхівъ, коли прийшлося виректи судъ о старшованню Ляхівъ надъ руськимъ народомъ, и тільки свою оппозицію противъ московського правительства різче заявляли. Не було-жъ ані Ляхамъ ані Москалямъ таке заявленнє славянської гадки дуже по-нутру. Лядська журналистика мовчала на таку мову свої славянської ровесниці и виявляла свій гнівъ тільки насупротивъ висказаної гадки помянутихъ тріхъ знакомитостей, а публицисти московські на відворотъ сердились на славянські журнали, но супротивъ тихъ славянськихъ авторитетівъ заховували дуже шановне мовчаннє. Єсть-то найліпший доказъ, що такъ Ляхи, якъ и Москалі побачили, що їхъ иґемонські стремлення не стрічаютьця съ признаннемъ Славянъ.

Теперь-же придивімся, якъ думає о сімъ лядсько-московськїмъ спорі той народъ, которому старшованне тихъ двохъ игемонівъ найбільше въ знаки даєтця, т. є., якъ думає въ сій справі народъ малоруський.

Славянська народпись такъ само, якъ и история Славянъ не переступила йще преділівъ науки, щоби статися власністю великого гурту, такъ само, якъ котра небудь вітва людського знання; про-те й не диво що народъ руський, котрий по числу душъ и по об'єму заселеного нимъ краю займає съ-черги друге місце въ сембі славянськїй, буде може не одному Славянинowi менше відомий, якъ Німцеві котре небудь изъ мікро-скопичнїхъ панствъ свого бунда. Не диво й тому, бо сей народъ, утративши зъ-давна свою политичню независимість, будучи и въ народнїму згляді відъ побратимчїхъ народівъ занашащений, фігурує тільки на мапі московської імперїї, або на реставраційнїмъ плані лядської республїки яко їхъ часть інтегральна. А все-таки єсть-то собі народъ, маючий свою пштому, чисто славянську, вдачу, заповняючий своєю, не аби-якою, дією великий пробїлъ въ исторїї Славянщини и обіймаючий въ собі всі вимїнки до самостайнїго сущестованнїя міжъ народами. Будучи розділений межі дві держави, потяглись и єго политичні інтереси въ дві противні сторони, що однакъ-же при теперїшнїмъ смутнїмъ єго положенню зовсїмъ єму не вадять, а навіть противно, дієвуючи одинъ на одного, до тимъ певнїйшого підратованнїя изъ сєго сумного положеннїя причинитися мусить. Не-щастнїмъ побитомъ довелось було такъ, що сей народъ позбавлений бувъ не тільки своїхъ историчнїхъ, але и природнїхъ правъ. Недавнїмъ часомъ відзискала часть народу, підчинена австрійському панству, своє природне право, а неминучимъ наслідкомъ сєго буде відзисканне сєго-жъ права и тою частью народу, котра остаєтця при імперїї московськїй. Такимъ самимъ путемъ сподіватися піде и відзисканне историчнїхъ правъ народу, которі зъ нинїшнїмъ днемъ ані въ Австрїї навіть не признані, бо Галичина ще не уважаєтця нинї руськимъ краємъ, ревіндикованимъ Австрїєю съ титулу угорської корони, котрої владілі зъ волі народу колись-то въ тимъ краю панували, но, судячи по лютівї уставі, уважаєтця вона скорїйше такъ само провинцією лядської республїки, якъ и воеводства краківське и сандомирське, которихъ частини, на укїрзъ политичнїму поділові за часівъ Польщи, єть тогдїшнїмъ воеводствомъ руськимъ теперя одну провинцію зъ однимъ спільнимъ соймомъ складають.

Такъ само плїснїють десь въ московськихъ архивахъ ті уговори, которими вольна гетьманська Україна, вибившиє съ-підъ кормиги лядської, добровольно и не безусловно перейшла въ составъ московського царства, а українська автономия єсть нинї *tabula rasa* въ тїй нормі правленнїя підъ котрою нашъ народъ стогає. Значня часть исторїї руського народу

єсть уже вь найновійшихь часахь пояснена працями такихь своїй на-родности вірнихь и вь народі високо поважанихь знакомитостей, якь приміромь нашъ Костомаровъ; небавомь ніхто зь образованихь людей руського народу не зможе себе извиняти незнаннемь рідної історії; до-відаєтця о ній и вся Славянщина, а тоді руський народъ смілище заго-ворить вь своїй справі, бо й вінъ буде мати право до симпатій славян-ськиихь людівь, по крайній мірі таке саме, якого поживають вь такъ гой-ній мірі Поляки. Поки-що заключаєтця діяльність руського народу вь границяхь скромніишихь.

Хіснувати зо всіхь способностей, які народіві подає ёго тепері-шнє положеннє політичнє, вь ціли дальшого народно-політичнєго розвою, працювати неутомимо надъ просвітою цілого гурту народнєго, щоби від-зискати опять зь самого народнєго кореня ту силу, котора черезъ від-ступленнє ёго вищої верстви затерялася, то єсть сама переднійша й головна задача тихь людей, которі сей народъ и ёго діяльність репре-зентують, а той обовязокъ вкладає на нихъ загально-людський поступъ и людська освіта, которими вони гурть свого народу випередили. Най-менше-жъ може бути задачею сихь заступниківъ народніхь, думати вже нині о відбудованню якої політичнєї особности, або навіть, слідуєчи за приміромь людської акційної партії, братися обіручъ за таке діло, не-знаючи, що на те скаже народъ, або й знаючи, що народъ тому проти-венъ. Виконати совістно задачу теперішности, а не братись до ділъ при-значенихь до сповнення часамъ будущимъ, то єсть головнє правило, ко-торе поступова часть руського народу ніколи зь очей не спускає. Сего жадає відъ неї свідомость реального патріотизму, которий одинъ зберегає народи відъ такихь нещасливихь подій, які відъ цілого майже століття навіщають народъ польський, а приспоряє народамъ щасливійшу долю.

На якімъ же праві опирають Ляхи й Москалі свої претензії до ру-ського народа? Обое опирають їхъ на двоякімъ праві, природнімъ и істо-ричнімъ. Тутъ треба перше придивитись, чи такъ одно, якъ и друге єть тихь двоякихь правъ може мати однаку важность вь спорахъ народівь, а потому розібрати, по-за-кілько претензії Ляхівъ и Москалівъ до ру-ського народу суть правні або безправні.

Вь загально-людській житні багато лєчого дієтця не по правді, отже й не диво, що й поняттє права буває дуже релятивнє, стосуючися до менше або більше загального погляду людського. Маючи те на увазі, здаєтця зь-разу досить трудно, винайти норму, ведля которої народамъ вь спорахъ народівъ зь народами або державами вироку давати належить. Но потягнувши границю межи интересами державъ а интересами народівъ,

усувається ся трудність, и сама логика тоді говорить, що право державне тою нормою бути не може. Такъ народъ, якъ и держава єсть товари-ськимъ організмомъ, съ тою тільки різницею, що одинъ організмъ єсть твора природня, а другий штучня. Отже въ стосункахъ міжъ державами єсть правомъ людська установа, котора не конче йще обіймає въ собі засаду справедливости, исключну засаду загально-людського права; така установа одміняється звичайно зъ однією часівъ и людей и вже по тій причині не може бути въ ділахъ загально-людськихъ за норму принята. Такъ складається загальне право європейське и зъ засадъ загально-людського права и съ права сильнішого. Но послідня засада въ стосункахъ народівъ зъ народами не може бути правомъ, такъ само, якъ и въ загально-людськимъ праві вона єсть безправ'ємъ.

Природне людське товариство, яке розуміємо підъ словомъ народъ, єсть не що инше, якъ тільки моральна особа. Якъ для поєднаної людини (особи физичної), такъ и для цілого люду (особи моральної) може тільки право загально-людське бути справдешнімъ правомъ, отже лишъ ведля сего, а не ведля якоїсь самовольної установи, которою ніби-то руководять въ світі дипломатичнимъ, хочъ рідко їй підчиняються, належить давати вирокъ въ справахъ народівъ зъ иншими народами, або народівъ зъ державами, коли такий вирокъ має бути справедливий. Обичайна засада повинна бути святошами для публичної опинії; та засада надає народамъ силу моральну супротивъ державъ, міжъ тимъ, якъ держави руководять супротивъ народівъ силою физичною, отже й насил'ємъ.

Кожий народъ має повне право, зберегати своє суттє и розпоряджати своєю судьбою въ границяхъ єму прислужаючихъ, отже й право, вступати по добрій волі въ союзи зъ другими народами, т. є. вступати въ состави державні. Се право народне можна вризнати правомъ природнімъ, которимъ насил'є виключається. Историчне право народамъ властиво не прислужає, хіба лише о стільки, по-за-кілько воно операється на сімъ праві природнімъ и своєю повагою єго освящає.

Историчне право єсть властиво правомъ того штучного товариського організма, которе розуміємо підъ словомъ держава; про те єго тутъ дальше розбирати не будемо.

Теперь розберімъ, чи правні суть претензіи народу лядського й московського на народъ руський.

Що Ляхи й Русини суть народами самостійними, те не може бути ніякимъ питаннямъ. Ведля тенденційнихъ аргументацій лядськихъ становлять вправді Русини зъ Мазурами одинъ народъ, именно народъ польський, но то єсть тільки маневра, которою вони своїмъ несправедливимъ претензіямъ хотять надати позіръ якогось права. Було би то право, яке при-

служать народамъ противъ сепаратистівъ свого таки народу. Сепаратизмъ народній псує той природній организмъ людського товариства, якимъ єсть кождий народъ, а тому—що кождому народові прислужає право зберегати своє суттє, отже й зберегати відъ сепаратичнёго розслабленя. Но такимъ позоромъ не збаламутять Ляхи Славянщину. Ще може доведось би їмъ збаламутити Французівъ, слухаючихъ прелекцій Духинського въ парижській колегії, та ба! и тамъ уже зачинають слухати не однихъ тільки Ляхівъ; Французи читають нині письма нашого Костомарова, переведені на французьку мову.

Отже Ляхи яко народъ не мають до Руснівъ, яко до народу такъ само, якъ и вони, собі самостайнёго, ніякого природнёго права. Їхъ претензіи єсть чиста напасть, бо право историчне, по-за-кільки ёго въ справахъ міжъ народами уважати можна, єсть те-жъ по стороні Русі, именно: Русь за польского пановання якъ и за найдавнішихъ часівъ була все самостайнімъ народомъ: ніколи відщепенцемъ народу людського въ згляді народнёму. О историчнёму праві Польщи яко держави не може бути й гадки, бо Польща яко держава вже нині не существуеть на світі, а съ кончиною особи, все одно, чи физичнёї, чи моральної, перестає й право, привязане до самої особи. Врешті ті народи, що колись польску державу составляли, мали би право впять її, по добрій волі, скласти, а все-жъ таки була би то вже нова особа. Но скоро тимъ народамъ до сёго діла не стає спільної волі, то нехай стараютьця Поляки, коли можуть, нову польску державу сами скласти.

Новій державі прислужала би тоді супротивъ другихъ державъ претензія, про другі народи колишнёї Польщи упоминатися, но супротивъ реклямованого, мимо ёго волі, народу не було-бъ те ніякимъ правомъ, бо нова держава певстала безъ ёго уділу. Чи другі держави схотіли би признати своїй новій ровесниці историчне право на таку рекляму, то питання инше. На всякий злучай була-бъ то вже справа міжъ державами, а ті, якъ сказано, керуютьця такъ званнимъ правомъ державнімъ, которе й єсть тільки установою або звичаємъ, бо въ ёму задержалося ще середовічне *jus fortioris*. Ся установка підпадала неразъ одніамъ по причинахъ конечности або самовольної угоди пересправляючихъ, а нині вже бувають и відміни по причині загального погляду; нині кандидати престольні, которимъ підносять корону, роблять прийатте тої же зависиме відъ желання всего народу, отже уважають право насилія недостаточнёю основою для легитимности.

Изъ усього видко, що Польща ані яко народъ, ані яко держава противъ волі руського народу правнихъ претензій до него мати не може.— Заходить вправді ще одинъ позіръ правної, ведля думки Поляківъ, пре-

тензії, т. є., що на руській землі між руським народом живе значна часть людей лядської народности. Що такі люде на Русі живуть, то єсть фактъ; но відки взялись вони, якъ не съ помощю несправедливихъ інституцій, которихъ по свідочтву исторії руський народъ ніколи не одобривъ, и противъ которихъ цілими віками съ Польщею боровся. По тій засаді, говорить знакомиий Чехъ Рігелъ, не мавъ було вже народъ чеський при кінцю минушого століття ніякого права до существованія яко народно-политичня особность, бо черезъ подібні інституції народилося тільки перевертнівъ, що станувъ майже другий народъ середъ чеського люду; а предці-жъ се не такъ, и нині не знайдеться нікого, хто не признавъ би Чехамъ повне право въ їхъ борбі противъ Німечтва за свою народно-политичню самостайность. — Ляхівъ, чи тамъ зляшенихъ Русинівъ, що на Русі живуть, кілька їхъ не було-бъ, хочъ їхъ и не конче багато, не можна те жъ уважати супротивъ руського народу яко народъ, тільки яко єдиниці народні, которимъ яко єдинцямъ прислужає загально-людське право, навіть середъ землі чужого люду, зберегати, коли хотять, свою народность, однакже ніхто на світі не признає імъ права до народно-политичнєго верховодства въ тій землі, де вони ледве дванадцятую частину чинять. Жидівъ живе на Русі майже саме стілко, и то не съ пізнійшої пори, но съ тої самої, якъ и Ляхи, взялись вони туть, а все-жъ-таки жадному дипломатові не прійшло на гадку, піднести питаннє, чи не далось би зъ Русі зробити другу Палестину. Тому думаємо, що игемоничня засада Ляхівъ зглядомъ Русі не тільки въ опинії народівъ, але й въ опинії дипломатівъ, коли прійшлося би, не матиме ніякої піддержки.

Якого-жъ значення є претензії Москалівъ до Русі? Одна часть поступової верстви московського народу, именно такъ звані славянофили, опираючися на результатахъ початкової науки въ области славянської исторії и етнографії, підносять претензію народню. Результати тої початкової науки, которі яко початкові, отже не повні, и відъ новійшихъ вислїдовань, яко доконалихъ, різнятця, отже й не конче повинні бути уважані, — є такі: Русю називає тцяцїлий обшаръ землі, надъ которою колись Рюриковичі панували, а Славянъ живущихъ на тій землі, називають Руськими и уважають їхъ однимъ народомъ. Що послїдня гадка єсть тільки гіпотеза, показуєтця изъ тої-жъ самої початкової науки, котора виділа потребу, тихъ руськихъ Славянъ ще добитнійше назвати, та й тому охрестила однихъ Велико-Русами, другихъ Мало-Русами, а третїхъ Біло-Русами. Очевидно було сею потребою не що инше, якъ те, що на деякихъ частинахъ изъ тихъ Славянъ замічался плястичні признаки якоїсь народнєї особенності. Славянофили московські зачали надбуживати сихъ початковихъ результатівъ исторично-єтнографичнєї науки; учепившись

слівъ Русь, Русь, руський, перестали вони зовсімъ уважати на фактичній станъ діла, ведля которого важность слівъ велико-, мало-, біло- означає різницю Русини, въ такій самій мірі, якою, додавши до слова Славянинъ потрібне число прилагательнихъ, означалась би різниця народностей славянськихъ. Ведля теорії московськихъ славянофілівъ можна би, опираючись на исторію, землю славянськихъ племень, сербського и моравського, назвати однимъ словомъ Моравія, зъ додаткомъ слівъ мало- и велико-, якъ ведля Шафарика въ старшину и було, а съ того одного слова виворожити одну народность, именно моравську. Пропавъ тоді сербський людъ и ёго народня самостайность! Сю теорію славянофілівъ московськихъ можна би назвати теорією о пропащости права народнёго. Политичне право, кажуть, робитця пропаще черезъ революцію; а до пропащости народнёго права мабуть и тільки не треба: довольно маленької переміни въ етнографичній поменклатурі!

Чи московська теорія о пропащости народнёго права (лучше вона сама пропала бь!) буде мати цілий московський людъ за собою, чи тільки якусь часть ёго поступової верстви, т. є. либералівъ зъ города Москви, которихъ органомъ єсть Аксаковъ и ёго журналъ „День“, — то все одно; Москалі, яко народъ, не мають про те того природнёго права до Русі, що до Архангелськкої або якої небудь иншої губернії, де живе народъ московський. Сі „либерали зъ Москви“ єсть то властиво московські центральні, которі, хотя въ иншому згляді противъ абсолютничёго уряду московського оппозицію чиняють, все-жъ таки єсть тимъ урядомъ за руки держатця, коли йде о засаду омоскалення Русі. Не велика, бачу, моральна вартость такихъ либералівъ; шкода тільки їхъ чванення, що ніби вони єсть славянофили *par excellence* не то-що въ Московщині, але таки геть на всю Россію. Хай лучше прізвуть себе централізаторами Славянщини, та тоді почванятця справедливо: що отсе нема намъ рівнихъ на всёму світу; нехай и віденьскі центральні сховаютця!

Все-жъ таки на славу московському народові признати треба, що не вся ёго поступова верства вдалася на тихъ либералівъ зъ Москви. Именно либерали зъ Петербурга, которихъ либерали зъ Москви за падниками називають, а которі извістні більше підъ именемъ молоді Россіі, що видала изъ про-міжъ себе Искандера и Бакунина, — не признаютця ані трохи до централістичнихъ тенденцій своїхъ колежанъ зъ Москви, такъ дивно схожихъ єсть тенденціями теперішнёго московського правительства. Идучи за проводомъ помянутихъ двоіхъ знакомитостей московської емиграції, занадто хорошо думаючихъ о природній самособній силі московського народу, ніжъ мали-бъ видіти для него потребу игеомонськихъ засадъ, якъ н. п. Ляхи для себе її видять, не сподитця Молода

Россія ніколи на стільки, щоб одобряти несправедливі тенденції теперішнього московського уряду, або ще їхъ вспирати, якъ роблять либерали зъ Москви, на шкоду руської народности, котору московський урядъ не тільки всілякимъ способомъ душить, ба навіть зовсімъ не признає. Вона готова бути справедливою для нашого руського люду, а скоро тільки більша часть, чи тамъ гурть московського люду підъ її впливомъ просвітитця, то єсть сподіватися, що й сей гурть ступить те-жъ на дорогу практичну и справедливу, а не гонятиметця за иґемонськимъ идеаломъ московськимъ славянофиливъ а Іа Аксаковъ. По тій причині, що міжъ московськимъ людомъ єсть уже нині велика партія либералівъ, маючихъ симпатію для нашого люду руського, можна би сказати, що Москалі у тому згляді вище стоять відъ Ляхівъ, которихъ ціла поступова верства, т. є. такъ партія аристократична якъ и демократична, для Русинівъ на лихихъ словахъ шодра, на добрихъ скупісенька. О ділахъ нічого й казати. Судячи по фактамъ зъ теперішнього часу, которі сами, не узглядняючп навіть бувальщину, на повний доказъ о правдивости нашої про Ляхівъ думки вистарчають, можна би навіть заключити, що поступова верства лядського народу ще цілихъ столітій потребує, щоби затерти въ собі сліди єзуїтського виховання.

Ніхто зъ Москалівъ не оспорювавъ досі учену статтю нашого Костомарова, въ которій той же доказує суттє двохъ руськихъ народностей, т. є. руської и московської. Костомарова уважаємо ми яко заступника народнього; такимъ уважають єго всі просвіщені Русини, которимъ въ царстві московськимъ до-теперъ свою гадку прилюдно заявляти годі. Не можна допустити, щоби Москалі о тій значенню такого авторитета, якъ Костомарівъ, отже и о доносности єго заявленої думки нічого не знали; а все-жъ таки не поваживсь изъ свічнихъ Москалівъ ніхто противъ неї відпоромъ стати. Тільки люде, которі за гроші або за чини не тільки людамъ, но може й дияволу служити готові, не повстидались одважитися, щобъ подати свої услуги централизаторській системі московського уряду, на саме безглузде заперечуваннє руської самостайности народнєї. Такъ на приміръ централизаторська система, міжъ которої факторами не последнее місце займає православна московська ієрархія, рішилася видавати журналъ, призначений оголошати періодичні памфлети противъ руської народности, писані людьми загадкової вдачи, которі взиваючи себе „Малоросами“ не соромлятця обкидати болотомъ найхвалебніші снаги самої лучшої частини свого люду, по тій тільки причині, що побудкою тихъ снагъ єсть самовіжа народнєї руської самостайности. Такихъ наймитівъ централизаторської системи не можна все таки уважати на стільки чесними людьми, а їхъ поганому ділу припускати на стільки важности, щоби цілому

московському народові навязати замір народнього братоубийства, або запереченне народніх правъ руському народові.

Декому виділось би може, що московський народъ має до руського народу право историчне, по тій причині, що въ старину не говорилося о двохъ, тільки объ однімъ руськімъ народі, который и остався підъ пануваннемъ князівъ Рюриковичівъ, зъ народу Варяго-Русівъ, відъ чого и пішла назва опанованої ними землі. Но те єсть тільки позіръ историчнёго права, бо позитивно исторія не говорить о тімъ, будьто въ старину той одинъ народъ руський складався зъ однолитого люду; противно єтьс навіть причини, ведля которихъ зъ віроятністю твердити можна, що на землі руській жило тоді більше навіть якъ нині людівъ славянськихъ, котримъ, ведля нинішнёго поняття о самостайній народности, ніхто тої же відмовити не смівъ би, и що сплиненне тихъ людівъ въ дві головні а третю меншу, білоруську, народности вже після десятого століття наступило. Не ранше, якъ тоді, сплинулися и племена Вятичівъ и Радимичівъ, о которихъ говорить Несторъ, що вони прийшли відъ Ляхівъ, съ тими иншими людьми, которі составили народность московську; тому и не диво, що языкъ московський у фонологичнёму згляді більше на лядський похожий, чимъ мова руська. Но допустімъ навіть такий фактъ, що народъ руський відщепивсь би було пізнійше відъ скоммасованої вже загально-руської народности, то все-жъ таки, коли вінъ нині становить вже самостайню народность, ніякий позіръ историчнёго права не може знівечити ёго правъ природніхъ.

Историчне право Москалівъ яко держави, т. є. Росії, до народу руського єсть річъ инша, и воно прислужає їй совершенно. Знаємо зъ исторіи, що народъ руський, після вікової борби увільнившись одною частию відъ польської республіки, вступивъ по добрій волі въ державній союзъ съ панствомъ московськимъ. Що одна часть народу зробила, те зробила-бъ було певно й друга, бо знаємо, що підъ Польщею вся Русь страдала и за свої права боролася, тільки що не кожда часть руської землі була въ рівно користній обстановці для свого увільнення. А навіть допустімъ ту околичность, що решта руської землі зостала дальше при Польщі, тому-що до свого увільнення всіхъ силъ, або й жаднихъ не ужила, то черезъ те все йще не можна одмовити Росії права й до тихъ частей руської землі, которі вона вітакъ силоміцю відъ Польщи забрала; бо якъ-би се правда, що вони дійсне для свого увільнення своїхъ силъ не уживали, отже, не беручи ніякого уділу въ добровольнімъ соединенню увільнившої себе части землі зъ державою московською, виділось би кому, недостатокъ доброї волі до такого союзу достаточно заявили, то ся часть народу, котора ранше себе увільнила и въ союзъ той вступила, мала би, ведля нашої теорії о природнімъ праві, совершенно право, сю

часть людей, которі въ ділі загально-спасенімъ для всего народу нечинними оказались, уважати яко сепаратистівъ, розрушаючихъ организмъ народній, бо, сказано, кождий народъ має право, зберегати своє суттє, чи небезпеченство грозить ёму изъ-нутра, чи зъ-верхи. А що таке небезпеченство, т. є. винародовленне одної часті, а ослабленне всего люду — грозило, се не може бути ніякимъ питаннемъ. Ще нині бачимо въ руськихъ, відъ Польщи забранихъ краяхъ незагоєні сліди того гаразду, відъ которого Русь одбивалась, а Україна таки ранше відбилась. Про те мала Росія вже съ титулу пановання надъ частю руського народу, власними силами себе увільнившого и добровольно їй піддавшогося, достаточне право, и за рештою народу, котора або черезъ недбальство, або некористне положенне своїхъ краївъ увільнитись не встигла, відъ Польщи упінутися и тимъ легальность свого забору оправдати. Но знаємо ажъ надто зъ историі, що фактъ, которий ми, щобъ доказати право московського пановання надъ забраними краями Русі, именно недбалость їхъ для свого увільнення відъ Польщи, вже й допускали, ніякъ не показуєця; противно, єсть отсе фактъ историчній, що сегобічні землі: Київська Україна, Поділле, Волинь — до того увільнення найбільше причинилися и тільки черезъ Росію саму, по заключенню Андрусівського мира, при Польщі оставлені були.

Историчне право Росії до Русі датуєця відъ часу добровольної піддачі увільнившого себе люду руського. Въ тімъ часі мало навіть те право за собою моральну сторону справедливости. Чи въ пізнішихъ часахъ ся моральна сторона въ историчнєму праві Росії яко держави, чи може въ природнєму праві Русі яко народу, чи наконєць въ обохъ правахъ и якимъ побитомъ ослабіла, се розбирати була-бъ дуже невдячна праця, въ которій тільки застосованне теорії о пропащости права своєю елястичностью *ad non plus ultra* доказувати способность мало-бъ. То єсть однакже фактъ, що руський народъ, остаючи підъ панованнемъ московськимъ, частю черезъ одно, частю черезъ два століття, своєї волі до освободження відъ того пановання не тільки такъ неперестанно й такъ великанськимъ побитомъ, якъ те супротивъ Польщи діялося, але навіть жадними одностайними, загальною волю народню доказуючими попитками до сєгодня не заявлявъ. Съ того можна би зо всею имовірностью вносити, що вінъ московському панованню историчнєго права не відмовляє, а зваживши ёго агресивне виступованне противъ Поляківъ, которі въ найновійшихъ часахъ свою ворохобню й на руські землі розширити хотіли, можна не тільки зъ имовірностью, але навіть съ певностью утверждати, що вінъ теперішнєго пановання Москви на панованне Польщи промінати не хоче. Тимъ, которі може поступовій верстві руського люду раїти хотіли-бъ, щобъ вона держалась не темного люду свого, а вірила-бъ скорше

поступовій партії иншого люду, котрий нині готовий до благородного діла, якимъ єсть освободженне людівъ, скажемо въ одвітъ, що поступова верства руського люду скорійше готова виждати skutківъ освіти свого народу, ніжъ нині відъ него відщеплятись, а зробивши себе зависимою відъ чужої, тому-жъ людові безъ ёго самовіжи придбати долю, якої вінъ теперъ не бажає, а може й потому не багатиме. О скромній, але важній задачі руської інтелігенції зробили ми вже вище деякі уваги.

Оцінивши, ведля нашої думки о народнімъ и державнімъ праві, рожаї справедливости лядськихъ и московськихъ претензій до народу руського, повинні ми и до взаїмнихъ лядсько-московськихъ стосунківъ сю саму теорію примірити, коли хочемо бути справедливі.

Изъ того примірення показуєтця: що Ляхамъ, яко народові не по добрій волі піддавшому себе підъ нанованне московське, по по знівеченню лядської держави на-силу покоренному, прислужає въ півній мірі право до условного або й безусловного увільнення відъ своїхъ опанователівъ; иншими словами сказавши: Ляхамъ прислужає право до освободження Польщи въ її границяхъ природніхъ. Зъ другої сторони не можемо признати Польщі, яко державі складовій, някого права до конечного відбудовання себе въ давнихъ границяхъ, по просту съ тої причини, що така Польща нині не существує. Чи органічній недугъ, чи насильне убийство, чи може обоє разомъ було причиною її смерти, то все одно; досить того, що організмъ державній давної Польщи переставъ бути організмомъ, а коли організмъ мертвий, то мертво и ёго право до жизни }

Зачимъ воскрешати вамъ трупа? Римська імперія, звісно кождому такъ добре, неначе-бъ то ще нині єсть вона въ живихъ, які краї и які народи въ своїмъ організмі помічала; а чи встигъ зреставрувати її навіть такий титанъ, якъ Наполеонъ I.? Кадаверъ римської держави розложився на свої первістки, а кождий первістокъ єсть нині організмомъ: живе и розвиваєтця, більшає и дужчає! Безпосередні потомки могучихъ Римлянъ, Італіяне, зачинають ажъ нині, вже добре пізно по совершеннімъ упадку римської держави, шикувати нову європейську потугу, міжъ-тимъ якъ Ішпанія въ середніхъ вікахъ, а Франція при кінці минувшого століття самъ шпиль своєї могучости осягнули, а Ішпанія вже навіть давно перевихнулася. Ні Ішпанія, ні Франція, ні Італія не виросте сама до такої безгарної велличини, якъ буда колись держава римська, но ані Ішпанці, ані Французи, ані Італіяне не перестануть бути факторами въ розвою людського товариства. Їхъ держави ще може соединятця въ одну велику федераційну державу романську; ще може наступитъ велика борба стихій волоської зъ німецькою и слявянською; ще може Романія сама себе нівечити

стане, як нині Сіверна Америка, — но сёго, щоби Римъ панувавъ надъ цілимъ старимъ світомъ, — сёго вже ніколи не буде. Давна жизнь и условья тої жизни, котора римську державу составила, вже пережились, отже и відпадає потреба до воскресення збужитої форми.

Що-жъ була давна Польща? Почвария гусінниця, годуюча свій обжирливий живіть, на котору й подивитися гидко. Но — се була форма, и вона пережилася. Що-жъ таке нинішня Росія? То заскаралущена ку-кла, жива мумія, на котору и подивитися жалко. Но се такожъ форма, и вона переживетця. Що-жъ нарешті була-бъ така Славянщина, котору по теорії деякихъ панславистівъ, теперішня Росія dokonанимъ заборомъ прочихъ людівъ славянськихъ составити, а ведля теорії практикованої нині на люді руськімъ, після думки славянофілівъ московськихъ, управляти могла би? Не була-жъ би то переходова форма, такъ само недосконала, якъ колишня шляхетська республіка и якъ нинішня чиновницька імперія? Но все таки була-бъ то лишъ форма и такожъ пережила би, якъ и її попередниці пережилися. Інша, здаєтця, повинна бути форма славянської досконалости! Житте Славянщини зберегаєтця въ її народно-стяхъ, тихъ первісткахъ, на которі вона въ теченню своєї многовікової жизни розложила. Деякі сь тихъ первістківъ уже загинули, або, лучше сказати, розплилися въ чужій стихії німецькій, но другі живуть життемъ здоровимъ въ закукленій формі різнолітого політичного биту. Вони живуть, и чимъ разъ ближе приближаєтця пора, коли досконаліші истоти, неначе золотобарвні метелики, пробивши свою мумичню скаралущу, за-красуютьца на божому світі и — вже не те що обжирливі гусінниці, погуба рослиної жизни, — покушають незнанихъ досі солодошівъ изъ цвітнєї чаші гаразду народнєго.

Навчає насъ дія, що инші народи при не такімъ збитку условий животніхъ въ пору далеко нещаслившу розвивалися; въ тімъ розвою керовались вони самимъ інстинктомъ, або оставляли ёго законамъ природнєї конечности; но ми, Славяне, розвиваємо свою жизнь народню — въ блаженну пору любви християнської и європейської просвіти; чувство справедливости и правило розуму підпоможуть намъ кріпко въ сімъ ділі розвою народнєго, скоро ми сами до уживання сихъ двохъ факторівъ належито приспособимося й на правду їхъ уживати схочемо.

Пояснивши истоту лядсько-московської борби зо становища руського, думаємо, що руський людъ, а по крайній мірі ёго свічня верства, не самими тільки засадами чувства, т. є. симпатіями або антипатіями, на супротивъ сего славянського спору керуєтця; но щоби доказати, що наші симпатичні засади не єсть пусті фантазмагорії, але що вони одповідають заключеннямъ тверезого ума й вимаганнямъ справедливости й можебности, подамо тутъ ще кілька

увагъ, которі, якъ-би прийняті були відъ тихъ, кому їхъ робимо, причинили би намъ те удовольство, якимъ наповняється душа людська, помиривши спо-
рящу міжъ собою семью. Що прийатте сихъ примітокъ поєдинокими чле-
нами славянської семі и застосованне їхъ въ ділахъ и симпатяхъ сей
жалкий спіръ до злагоди привести и саму злагоду прискорити зуміє, о
тімъ ми ні крихти не сомніваємося.

Відъ усіхъ прочихъ въ тімъ спорі не замотанихъ людівъ славян-
ськихъ ожидати належить найбезстороннійшої справедливости въ оціненню
природнихъ правъ народу руського и ёго справедливого опору противъ
игемоничнихъ претензий до него народівъ лядського й московського. Кілько
ті оба народи своїми несправедливими претензиями відъ найдавнішихъ
часівъ завинили, сего вичисляти не будемо; була би то дуже невдячна
праця, котору й такъ уже публицисти сихъ обохъ народівъ, уважаючи
нась, Русинівъ, яко свою власность, а кривду, котору ми то відъ одного,
то відъ другого поносимо, неначе їхъ людові висвідчену, ажъ надто
ясно висвітили. Хто хоче знати, чимъ противъ руського народу завинили
Ляхи, нехай тільки читає собі письма публицистівъ московськихъ, и на
відворотъ. Лядська журналистика ажъ такъ далеко загоняється, що навіть
деяке добро, за часівъ московського пановання Русинамъ висвідчене, якъ
и. пр. знівеченне унії, въ темнімъ світлі для того тільки представляє,
що тимъ знівечена вікова, хочъ и недокінчена, робота съ часівъ лядського
надъ Русю пановання; а ворохобний урядъ лядський єсть навіть на стіль-
ки наївний, що въ своїхъ відозвахъ, завзиваючихъ Русинівъ до уділу въ
теперішнімъ повстанню, виступає зъ обіцянкою, що унія назадъ повер-
нетця. Не повинні про те Славяне дорікати руському народові тимъ, що
вінъ не участвує въ ділі спільного увольнення обохъ, свого й лядського,
народівъ, бо вже відай руський народъ достаточну має причину, держа-
тись смирно, або навіть и помагати своєму Чправительству въ знівеченню
тихъ, що на ёго землі, въ ёго ніби справі ворохоблятця. Изъ того видко,
що головною причиною смирного поведення Русинівъ єсть неприготован-
не до діла, которому врешті сами Ляхи винні, тому-що не уміли собі
зъєднати симпатіи народу. Такъ само предці стоїть діло й въ конгресо-
вій Польщі, де гуртъ польского таки народу безчинно на боку держитця,
а предці ёму славянські народи тимъ не дорікають. Чи-жъ відъ одного
руського люду більше ожидатись повинно? Намъ здається, що ні. Отже
повинні Славяне загально признати те, що вже їхъ знакоміті заступники
сказали: що лядська инсурекція єсть діло не въ пору — сказано, безъ
приготовання — зачате; що хвалебна симпатія славянська до народу
лядського и на руській народъ, ще більше, ніжъ Ляхи, нещасливий, роз-
тягнутись повинна; що симпатіямъ славянськимъ до Ляхівъ належить гра-

ницю поставити тамъ, де вони ту саму ролю, що Москалі супротивъ нихъ на себе приймають; що наконець оппозицію противъ московського правительства и подвоїти, однакъ ніколи въ змислі лядськимъ, т. є. въ змислі оружноі интервенції європейськихъ державъ, підпирати не належить, не по тій причині, що Європа ані Славянамъ въ загальности, ані Ляхамъ не сприяє, а тільки Москву ненавидить, и потягнувши свій мечъ въ спорі трёхъ народівъ славянськихъ въ пору доказаного не порозуміння двохъ слабшихъ, не доказала би ніякого діла, которимъ хочъ въ части нагородились би потоки пролітої славянської крови, — но по тій именно причині, що такі нема ніякої сили на світі, щоби сей спіръ въ змислі лядськимъ рішити, и борючіся сторони, съ которихъ одна далеко слабша и, въ такихъ повтворюючихся борбахъ разъ-по-разъ упадаючи, нарешті конечно загинути мусить, відъ себе відорвати, на природне їмъ становище обмежити и такимъ способомъ до себе знову зближити зъуміла, якъ лишъ сама въ тімъ спорі не замотана Славянщина прилюднимъ заявленнємъ своїхъ симпатій не для одноі Польщи, но и для другихъ народівъ — именно й для нашої Русі — бажаючої для себе справедливости відъ московського правительства. Успіхъ не буде скорий, но за-те вевний.

То саме повинні би уважати й Ляхи. Окрімъ того бачимо на нихъ ще одну велику ваду. Историчні гріхи, які поповняли вони въ вікахъ середовічнєго обскурантизму, є ніщо въ порівнянню съ тими, якихъ вони вже по упадку свого панства, коштуючи разъ-по-разъ зъ овочу пізнання и такъ тяжко за те покутуючи, такі разъ-по-разъ допускають. Відъ пори, коли виходство съ Польщи розпочалось, и вони, сказати можна, за границею нову Польщу собі утворили, де и вся діяльність чинної верстви народу згорнулася, перевихнувся нещаснимъ побитомъ и патріотизмъ лядський. Відступивши відъ реальної засади, потерявъ вінъ землю під ногами, а принявшись за идеальну, очаровався споминками давної Польщи до такої степені, що вона видаєця ёму нині майже кращою відъ утраченого раю. Гоняючись за призракомъ того, що було, забувають Поляки застановитися надъ тимъ, що єсть; не розбирають ні часу, ні обстановки, ні силъ, потрібнихъ до діла, которе вони осуществити приймили собі за конечну задачу. Конечности сеї, т. є. відбудовання державнєго організма, якимъ була Польща, ми зовсімъ не добачаємо; конечністю для Поляківъ видимо тільки удержанне въ цілости їхъ організма народнєго, а до того відбудовання Польщи яко держави складової зовсімъ не треба. Бути може, що ми ошибаємося, но й сами Ляхи не менше ошибаютьця; не добачають бо вони, що відбудованне Польщи їхъ таки власними силами єсть чиста неможєбность, що братні племена у сєму ділі помогти їмъ не можуть, и що наконець чужа Славянамъ Європа, хочъ ніби глаїть Ляхівъ и

помогти їм могла б, такі помогти їм не хоче. О руськім народі скажемо лиш тільки, що він, як до-тепер із всего показується, не тільки що змоги, але й ніякої охоти не має, хоч-би відбудованню Польщі в природних границях, т. є. як далеко польський люд сягає, противень не був би. Сей тут помянутий стосунок руського народу до замишеного Ляхами відбудовання Польщі конечно би їм узгляднити і свої игемоничні претензії, хоч се їм и дуже прикро прийшлося би, зовсім раз на завше пожертвувати. Тоді тільки зискають вони опять для свого патріотизма підставу реальну, тоді тільки вони увидять всю величину праці, до якої їм ще взятись треба. Що й як вони тоді робити повинні, сего обясняти їм не будемо. Зробимо тільки сю примітку, що найліпше було-б ступити їм на сю саму дорогу, на котрій Русині їх уже кількома гонами випередили, т. є. взятись сь-першу за просвіту свого люду, зискати ёго довір'є и таким побитом вирівнати сю пропасть, яка роздерла народ лядській так, що нема сему приміру на всю Славянщину, — пропасть межі шляхтичем и хлопом. Тую пропасть становить ненависть; ненависть єсть скуток — глядіть за ёго причинами! Друге єсть: не дати себе знімчити в Познанщині, розбуджаючи в люді, як роблять Чехи, скрізьню просвітою самовіжу народню, а буде то вдячнійша праця, як забажане зляшненне Русі. Одно й друге зробити можна-б далеко меншими жертвами, ніж стоїть одна ворохобня, або й саме удержованне якоїсь Польщі [за границею; но скуток був би незмірний. Але-ж до сего діла треба справдешні ёго патріотизму, справдешні демокрації, — яких сьогодні між Ляхами нема.

Москалі, коли хотять користуватись чужим досвідченнем, нехай возмуть собі до серця те, що ми за головну вину упадку польської республіки уважаємо. Головна причина упадку Польщі був сей историчний гріх, що вона не второпала задачу свого посланницького становища. Керунок сего посланництва именно був направлений на запад, де між Одрою и Лабою живучі люди славянські, стоячи на бороні против навалі німечтва, потребували тільки позад себе якої небудь підстави до опору, щоби спасти свою народню жизнь, спасти велику силу западнёго Славянства, потонувшу в розгуканій твані германського моря. Не знаємо, чи удалось би було Ляхам, сі славянські люди зляштити, позбавивши їх своєї окремішнєї самостайности народнєї; то однакже єсть певно, що при розумім, братолюбім поступованню Польщі могли ті полабські Славяне в-купі з народом лядським скласти природнійший організм державній, котрий яко мир лядський міг було й до нині остоятись. Та не так воно сталося. Знаємо з исторії, що полабські Славяне, змушені від німецького напору прибігати під опіку Польщі,

тоді вже християнської, досвідчали відь тої-жъ яко балхохвальці стільки народно-релігійного утиску, що виділи потребу, одь неї відорвавшись, въ войнахъ лядськихъ за пановання Болеслава Хроброго, скорійше зъ Німцями противъ ворога-Польщи лучитися, ніжъ зъ нею противъ спільного ворога-Німця одностайно стати. Покушали було тоді й Чехи гаразду підь лядськимъ панованнємъ та не довго, бачу, стерпіли. Такимъ побитомъ сталося, що Славянщина утратила такъ важну позицію въ сіверній часті середній Європи, що волни німецького моря хлинули по-за Лабу й далеко ще по-за Одру и умпожили на стільки свої сили, на скільки славянськихъ уменшилось, що Чехи, мовъ останокъ земської суши, которого съ трѣхъ боківъ підриває море, одособнені, довгими віками служити мусіли інтересамъ німецькимъ, що наконєць сама Велико-Польща не мала потімъ уже досить високого берега, щоби охоронитися відь напливу німецтва. Познаньщина єсть пині, въ тропичнімъ значенню сѣго слова, славянськимъ Нідерландомъ. Знімченне Познаньщини єсть ще наслідкомъ историчнѣго гріху Польщи, но головною и найблизчою єго причиною єсть уже не що инше, якъ историчній гріхъ московської держави, котора, не вдовольняючися відобраннємъ відь Польщи борючихся зъ нею краївъ руськихъ, роздерла навіть самъ народъ лядський, а що найгірше, єго частинами зъ Німцями поділившись, віддала зновъ одну часть Славянъ, именно Познаньщину, на погибель народню. Придивімся жъ, чи не поповняє чиновницька имперія той самъ гріхъ противъ Польщи, якимъ грішила колись шляхетська республіка лядська противъ полабськихъ Славянъ. Польща причинилась до їхъ упадку такъ само, якъ нині до упадку Польщи починаєтця Росія. Ляхи бачуть нині не тільки упадокъ своєї держави, яку вони колись зъ иншими людьми складали, але навіть упадокъ свого народу, а хочачи підрагувати єго съ того упадку, видять єдине спасенне въ відбудованню упавшої держави, котору власними силами відбудувати не змагаючи, вірять облестнимъ словамъ чужої Європи и, кинувшись въ її рамена, слідуєть тій самій загубній для Славянъ політиці, що колись полабські Славяне. Не будемо ворожити, хто побідивъ би въ європейсько-московській борбі, чи Росія, чи Європа, но то єсть певно, що та борба не заразъ скінчилась би, и що наслідкомъ тої борби буде не упадокъ Росіи, але крайня руїна польского люду. Не поповнить же Россія тимъ до неба вопіющий гріхъ противъ Славянщини? Славянщина якъ-би инстинктомъ предвіщує погубну ролю Росії супротивъ польского люду и тому заявляє вона свої симпатіи для Польщи, которихъ Москва розтолкувати собі не вміє. Довольно було упадку Польщи яко держави складової, но яко державу народню не потребовала Росія її нівечити. Ми не одобряємо совершенного розбору Польщи ище зъ иншихъ причинъ, но узнаємо й те,

що гріх сей до-разу направити годі. Дарма извинятиме Росія конечній розбіръ Польщи яко держави народнєї тимъ, що Ляхи, якъ нині, такъ ще більше тоді не переставали-бъ заявляти свої претензїї до Русї, що прийшла частю на условьяхъ, частю безусловно під панованне московське. Якї вже не були-бъ сі претензїї, не більше вони-бъ Росїї зашкодили якъ за Наполеона I. и нині, при людянїмъ поступованню зъ народомъ руськимъ; але тутъ власне haeret aqua. Розбіръ Польщи яко держави народнєї вирахований бувъ не на що инше, якъ тільки на систематичній утискъ и знівеченне народу руського, щобъ ёму въ крайній потребі не було природнєго, т. є. славянського, союзника. Сей зámіръ Москви при розборі Польщи показався ажъ нині зовсімъ ясно. Московське правитель-ство, которе противъ иншихъ своїхъ народностей, финської, німецької, а навіть, ніде правди діти, и супротивъ лядської въ краю лядськимъ, неконче централизаційнимъ робомъ поступає, операячися не на фактичнєму стані діла, а тільки на произвольнімъ мішанню назви историчнєї зъ назвою народнєю, до сєгодня перичить Русинамъ оффиціального признання їхъ самостайнєї народности. Сь того заходять коллізїї, которихъ skutki теперъ ще ніби незначні, але на будуще великі вирождать результати. Въ абсолютичній Росїї уважаетця нині всяке заявленне праць, маючихъ на цілі хочъ-би тільки просвіту на ріднімъ язичі того люду, которого самостайня руська народность оффиціально не признана, — сепаратизмомъ народнімъ и преступленнємъ противъ держави. Московське правитель-ство, думаючи ніби, що оправдає въ очахъ Славянщини заперечуванне руської народности тимъ, що деякі славянські учені авторитети — літь черезъ двадцять назадъ, и то не безусловно й яко певность — всі три народности руські за одну уважали, не хоче відай користувати сь тої всякому слідившому за людською дією відомої правди, що всякий народъ, розбуджений разъ самою потребою до духовної праці за-для подвигнення себе зъ народнєго упадку, въ тій праці вже зупиняти себе не позволить. Зупинъ дає ёму тимъ більше чути свою потребу; поединчі люде падають жертвою сему зупінові, людь заявляє для нихъ свої симпатїї, патріотизмъ коренитця въ самімъ народі, сь патріотизму йдуть жертви народні, и будитця антипатія противъ народніхъ гнобителїв. Московське абсолютичне правитель-ство своїмъ поступованнємъ противъ руської народности доведе діло, не дай, Боже, тули, куди довела Польша: до борби народнєї, одному й другому на погибель. Нехай Москалямъ не здастця, що руська народность за надто ослабіла, щобъ коли небудь прийти могла до якогось значення въ мирі политичнімъ, и що памятни слова чеського патріота Гавличка, о потребі для людь славянськихъ такої держави, якъ Австрія, єсть пуста фраза. Австрія єсть, — и треба їй тільки одного

зоркого политика, котрий, уторопавши її славянське посланництво, збу- мівъ би похіснуватись національнимъ принципомъ, піднесенимъ нині міжъ Славянами на самъ шпиль свого значення, похіснуватись федераційно-ав- тономними засадами людівъ славянськихъ и покинутись централизаційної німецької системи, якій вони всі такъ противні, — щоби въ наручну по- ру зробити въ Австрії — отже на западі — сю осередню точку для Славянщини, яку московське правительство для славянськихъ народівъ въ Росії знайти не вмівъ на востоці. Ся пора нагодила би може при пер- шімъ зворушенню руського народу, яке при тенденційнімъ гнобленню ёго народности на великий розміръ закипіти й прочихъ Славянъ противъ Росії заворушити могло би; а тоді лишъ и треба докинути на вагу Славянщини тихъ 15 милліонівъ руського люду, щоби їй можна, зъ виглядомъ на успіхъ, станути до борби противъ сіверного игемона, и побороного, віднявши ёму посланництво славянське, съ посланництвомъ своїмъ московськимъ геть-геть на востокъ — та вже не въ Царіградъ, а въ Пекинъ — відправити. Одною съ причинъ теперішнєї лядсько-московської борби, котору деякі Славяне яко неминучу конечность, т. є. яко борбу западнєго славянського начала зъ началомъ восточнімъ уважають, єсть власне та околичность, що пи- танне руської народности въ Росії до нинішнєго дня не рішено. Якъ-би московське правительство не приймало собі за задачу омоскаленне Русі, то нічого-бъ ёму було її лякатись. Но тому-що воно сеї задачі дер- житця й ніколи її покинутись не хоче, видитця їй народъ руський при- роднімъ ворогомъ, готовимъ кожної хвилі до союзу зъ Ляхами. Таке пред- положенне є зовсімъ мильне, бо враждебне становище Русі буде тільки наслідкомъ московського поступовання, опертого на тїмъ мильнімъ пред- положенню. Змїнивши тєє, то не тільки-що нічого-бъ лякатись було мо- сковському правительству такого вороговання відъ народу руського, але навіть сама вражда Ляхівъ зредуковалась би на дуже маленький розміръ; бо якъ-би тільки воно рішилося признати самостайность руської наро- дности съ такимъ правомъ, яке прислужає въ Росії розвові народностей московської, финської, німецької, а навіть и лядської, тоді уважала би Русь заявлюванне Ляхами до нинішнєго дня своїхъ претензий до стар- шовання надъ Русю яко посягательство на свої права народні, а тоді прислужала-бъ їй скорійше роля союзника московського. Ляхи, міркуючи, що нічого їмъ надїятися на помічъ Русі, якою вони до сєгодня все йще баламутятця, а якої при розумнійшїмъ поступованню зъ народомъ руськимъ, хто знає, чи таки на правду сподіватись не могли-бъ, перестали би тоді занадто вірити въ свої сили и въ конечность відбудовання польської ре- публіки, перестали би кидатися зъ оружжємъ на далеко сильнішого противника и нівечити сили свого народу, — однимъ словомъ, лядсько-

московська борба, котора нині деякимъ Слavianамъ видитця бути конечно-стю, а єсть тільки наслідкомъ неполитичнёго поступовання московського уряду супротивъ руського народу, перестала-бъ на-завше страшити Слavianцину и подавати западній Європі способность, своїми интервенціями зупиняти діло переобразования Росії, якого для гаразду людівъ славянськихъ — що всі заявляють — доконче потреба.

Не знаємо на певно, коли й якимъ способомъ розв'яжетця се питання руське, але й не буде то пуста вичванка, коли скажемо, що розв'язка сего питання, якимъ небудь способомъ вона ні наступила-бъ, принесе великі наслідки для всеї Слavianцини. Руський народъ єсть и теперъ причиною великихъ подій въ Слavianцині, именно причиною борби двохъ народівъ, которі досі б'ютьця надъ тимъ, кому зъ нихъ доведетця, оперши-ся на силі руського народу, заняти игемоничне становище міжъ Слavianами. Мисляща часть руського народу, знаюча хорошо ёго стосунокъ до сторонъ спорящихъ и стосунокъ тихъ сторонъ міжъ собою, придивлетця супокійно тій борбі, въ котрій вінъ зовсімъ не завинивъ, ані навіть їй запобігти не мігъ би. Ляхи й Москалі б'ютьця безъ відомости Русинівъ, которихъ не признають обое. Який небудь koniecъ візьме теперішня борба, то неприготованими вінъ насъ не застане. Но поки-що не бачимо ще ніякої потреби участвовати въ планахъ революційнихъ, все одно, лядськихъ, чи європейськихъ, або бавитися идеаломъ якоїсь нової политичнеї системи на свій щотъ власний. Поки-що ми, Русини, бачимо передъ собою велику працю около народнеї проевіти и оддаємось їй въ такій мірі, яку при теперішній системі правления въ тихъ двохъ державахъ, которимъ судьба насъ підчинила, для себе находимо, но памятаємо завше й на те: що наше місце зайве, що наша доля не зъ-заду насъ, но передъ нами, и що ми тоді ажъ доберемся до неї, якъ займемъ своє місце въ сембі славянській.

К. Климковичъ.

IV.

ДОПИСІ.

I.

Зь Києва. — Допись, котру я вамъ виславъ літомъ, и котру ви — велике вамъ за те спасибі, — надруковали въ 58. числі „Слова“, наробила багато гомону. Якъ завше, такъ и теперъ Ляхи и Москалі, котрі безъ перестанку гризутця міжъ собою, помирились и ударились въ одно, якъ діло зайшло про Україну. — Дорогі сусіди наші лівобічні и правобічні, мовъ дві собаки, гарчать одинъ на одного за те, хто зь їхъ збість Україну, и тоді тільки вмовкають, якъ наша убога земля застогне та й сама за себе подасть голосъ; тоді вони разомъ кидаютьця до неї и запихають їй уста: шляхтичъ — болотомъ вельможної та гордої брехні; чиновникъ — доносомъ та грозою опали. Оце-жъ саме й вийшло и після моєї дописі. Що набрехала львівська *Narodowa Gazeta*, ви самі мабуть добре знаєте и нічого вамъ повторять. Її безсовістна брехня не здивувала ні насъ, ні надійсь васъ. Божевільна шляхта думає, що можна заглушить правду сплівши брехню та й голосно її протрубивши. Нехай же собі забавляєтця; на те вона шляхта. До норову її ми доволі звикли й у себе; тільки-жъ, оддаючи кожному по заслуді, мусимо признатьця, що побрехеньки нашої шляхти бувають розумніші. А то вані видумали: що урядъ намъ платить гроші за те, щобъ у вашій часописі виказувати ёго-жъ таки неправди; що зь Полтави та зь Києва пише одинъ чоловікъ (не розідравшись на двоє), та ще въ добавовъ, що за Україну вступа-

етця Гогоцький *), который, заразъ побачите, що за цяця. Нісенітниця, на котру й соромъ одвічати.

Нехай же собі гішатця єю панки, а ми поговоримо про другу сторону, котрої ви може не гараздъ знаєте, а котра на насъ насила, неначе Божий проклінъ, — про Москву, а ще більшъ про нашихъ жандарівъ-літераторівъ та жандарівъ-професорівъ. Зъ того часу, якъ тільки стала пробиватись у насъ мета самостайнёго розвитку української мови та української народности, всі наші патентовані та чиновні люде полічили собі повинністю накинутця на цю мету, якъ на беззаконне. Причина, котра їхъ побужає, зародилась такъ, якъ зарожуєтця всяка погань въ душі лакея, въ-кінєць цопсованого поганимъ паномъ. Вони привикли згадувати всі ёго примхи, та здалегідь ладять все такъ, щобъ панъ не налаявъ та не зморщився, а ще до того для своєї власної потіхи, „что-би поважничать“, товчуть та бьють все, що попадетця їмъ підъ руку. Такъ и наші чиновники-профессори, побачивши перші ознаки української народности, зробили якъ зіпсовані лакеї: замість того, щобъ попитать свого пана, що робить зъ цією новою та для їхъ несподіваною роботою, кинулись сами порядкувати та й згодились, що треба або помістити Українцівъ въ общеруську семью, якъ провинціоналізмъ її, або всадить їхъ въ кріпость, щобъ де-які люде не сміли виставлять діла, за котре не дають ані чинівъ, ані грошей, ані місць.

Межъ ними до сёго часу виднійші та найбільше клопочутця два чоловіка: Говорський, що взявся за діло черезъ те, що ёму за ёго платять, и Гогоцький, которого торкає семинарська натура и лакейська підлизивость. Розложили-жъ вони собі роботу такимъ побитомъ: 1) Пустили въ світъ журналъ: — „Вѣстникъ Западной и Юго-западной Россіи,“ который, якъ ви отримуете, то мабуть бачите сами ёго жандарський ко-

*) Зъ тої причини, що п. Гогоцький, на иншу про себе споминку, въ „Слові“ одікувався разъ відъ спілки зъ редакторомъ „Вѣстника Юж. и Юго-Зап. Россіи“, (хочъ и не відъ однакої гадки) виділась намъ потреба, здержатися зъ оголошенємъ сеї дописі, котору ми ще въ зимі подучили, бо и въ сій показуєтця намъ п. Гогоцький у не конче хоробшимъ світлі. Але-жъ недавнімъ часомъ досталася въ наші руки брошура п. С. Гогоцького зъ надписю: „На какомъ языкъ слѣдуетъ обучать въ сельскихъ школахъ Югозападной Россіи?“ Ми прочитали собі сю брошуру и побачили — що п. Гогоцький одмовляє намъ самостайность нашої руської мови, и її способность до ужитку въ школахъ народніхъ, а захвалює московський книжній языкъ не пуце всіхъ иншихъ чорноязыкихъ Цицеронівъ, що проповідують централізмъ московський підъ шарлятанською вивіскою: на р о д н ё го единства „всѣхъ Россій“! — Ред.

лорить. 2) Перетягли на свою сторону Митрополита и намовили ёго, вигонять зъ народніхъ шкілъ українську мову. 3) Душать всіхъ людей, котрі стоять за Україну: не даючи їмъ місця, наводячи на їхъ наклепъ передъ правительствомъ, та не дозволяючи їмъ вияснять свої мети прилюдно.

Теперь роздивімось достоменно на всі факти, котрі вийшли до сього часу зъ їхъ славної роботи. — „Вѣстникъ Зап. и Ю.-Зап. Россіи” виходить під редакцію одвітною Говорського, але всі значнійші статі пише въ ёму Гогоцький *), котрий и дає тонъ журналу. Говорський, чоловікъ витертый и стративший всяке понятте честности, зна тільки те, що служить підбрехачемъ за 700 карбованцівъ въ годъ, котрі получає відъ Синоду. Журналъ ёго черезъ міру вже оддає болотомъ, а нашъ читающий людъ має стільки честности, щобъ ёму не вірить. Тимъ вінъ намъ и не дуже страшный; біда тільки въ тому, що ані словечка намъ не дають промовить, щобъ боронить себе відъ тихъ брехень, які журналъ розносить, та які ще й до того пускають ёго сотрудники словесно. Цензори и цензура місцева въ їхъ рукахъ; а на тихъ, що-бъ схотіли упиратись, вони мають доноси та полицію. За-для того-то не дивуйтесь, що на всі подлости журналу ніхто у насъ не одвічатиме; не для того, щобъ всі згожувались, а за-для того, що въ кріпость ніхто дізти не схоче.

Друга їхъ сила — Митрополитъ. — Гогоцький, въ своїй одповіді на мою допись до „Слова,” страшно широко пише объ клопотахъ духовенства нашого за-для народнєї освіти, объ ёго старанняхъ за-для люду, и д. — Правди въ цьому нема ні словечка. До Травня 1862 году десятки-тисячей шкілъ духовнихъ велись тільки на папері; $\frac{1}{4}$ їхъ була може на ділі, и то велась такъ, що дяки або одставні москалі учили дітей грамоті и черезъ три роки успівали научувать читать безъ толку и безъ розуміння письма. Въ кожную таку школу ходили 3 — 10 дітей (межи-тімъ, якъ въ нашихъ селахъ буває 200 — 1000 людей народу); и тихъ батьки не пускали, бо більшу часть часу, замість того, щобъ учитьця, діти полоди городъ дяка, ходили за ёго посилками въ інші села, або въ шинокъ и, тратячи часъ, нічого зъ школи не виносили. Загляньте въ яке хочете наше село теперь, котре просвіщалось у духовенства, и ні въ одному не найдете більшъ 2 — 3 письменнихъ, ані одного чоловіка, котрий би розумівъ читане. — Побачивши ходъ народнєї науки,

*) Панъ Гогоцький заявивъ у „Слові”, що вінъ ніякихъ статей до помянутого вістника не пише. Треба-жъ ёму вірити. — Ред.

министерство народної освіти в Травні 1862 року кинулось заводити свої школи. Думаєте, що духовенство помогло його чесній роботі? Куди там! Митрополит зараз же пустив циркуляр до священників, котрим наказує їм, изневірувати народні школи перед народом, то доносити на народніх учителів всяку нісенітницю. Сільські попи (між котрими єсть и чесні люде) оддані у нас без всякої оборони в волю Митрополита, котрий може без всякої причини вигнати їх з місця и заморить голодом. Волею чи неволею посипались казання до громад: що народні школи — це ересь; що там учитимуть, що земля крутитця около сонця, на перекир святому письму (проповідь благочинного в містечку Малині); що Митрополит зо становим буде розганяти народні школи и д. Сам Митрополит, обїзжаючи епархію, рукою власною розганяв школярів из школи пастирським посохом (в тому-ж Малині). Далі пішли доноси на учителів: що вони п'ють, ведуть безпутне життя, бунтують селян проти панів, и д. Скрізь були зроблені слідства (на приклад, в селі Шкуратах, в містечку Хабному), и скрізь показалося, що попи доносили брехню по наказу Митрополита. — Потім пішов циркуляр до попів, шоби вони не давали читати хлопцям книжок писаних по-українськи и шоб відбирали ті українські книжки, які тільки будуть на селі. И знов пішли казання обь тому: що книжки писані своєю мовою — ересь; що правдиві книжки пишуться тільки по московськи, — а далі й почали попи силою відбирати наші книжечки у хлопців (на приклад, в містечку Иванкові, в селі Самгородку и т. д.). Казання не позволено говорити по-українськи, хочай багато попів и хотіло поучать свій народ по своєму: и не за-для того, як пише нам Гогоцький в Вістнику, що народ соромитця своєї мужицької мови, а за-для того, що такі пани, як Гогоцький и Говорський, надумались переробити народ на московський и впахують Митрополита в таку роботу, за котру взятись сором и чоловіку и архипастирю.

Після таких фактів без счёту и ліку Гогоцький в своїй відповіді на мою допись до вас, — відповіді, котру він помістив у 3-му номері Вістника, и котру посоромився підписать, мабуть згадавши ще остаток совісти, сміє питать: де ми бачили духовних таких, шоб душили українську народність? — Та гляньте, пане Гогоцький, на Митрополита Арсенія, то й побачите те, чога, як ви прикидуєтесь, зразу не бачили, а тоді повторіть своє питання; може вам за його дадут чинь або ордеръ. —

Опріч журналу та духовенства третя сила, котру напускає на нас вся чесна компанія, це побрехеньки та доноси. Наші сидкування,

для розквіту української народности та мови треба було панамъ Говорському, Гогоцькому et С^о зробити беззаконними, и навести на їх за-для того бучу відъ уряду. За-для того й розійшлись всякі брехні: все те, що видумали шляхтичі, чиновники та професори наші пустили, рознесли міжъ вищими урядовими особами. На лихо тільки собі досі не можуть увірить въ брехні своїй тутешнього Генераль-Губернатора *), котрий має голову на те, щобъ відрізнять беззаконне діло відъ законної літературної та педагогічної праці. Тому доносять всяку брехню, та хочъ вінъ и не беретця за її, не побачивши факта, до все таки боїтця якої небудь коверзи відъ народолобцівъ, не знаючи, чи вірить, чи не вірить тому, що до ёго доходить. Видумки йдуть на два лади. Перший ладъ залежить въ тому, що Українцямъ накидають всякі видумки якогось молодого петербурського товариства, котре бажає, изъ-за далекого соціального идеала, зруйновати семью и религію. Дарма, що нікому зъ насъ та нісенітниця не приходила въ голову; дарма, що ми просили, щобъ намъ позволено було, виявити по сѣму ділу наші думки въ друку. Компанія достоїменно на те розлічує, щобъ не пустить насъ до прилюдної розмови; цензура не пускає нашого виявлення, а брехня брехнею ходить по світу. Протестъ де-якихъ Українцівъ проти сієї брехні не пустивъ ні цензоръ, ні начальникъ ученого округа, панъ Витте. Не пустили-жъ ёго не черезъ те, щобъ въ ёму було що небудь не-легальне, а черезъ те, що пана Витте цапросивъ другъ Гогоцького и спідручникъ Говорського, панъ Іванишевъ.

Панъ Іванишевъ справді цікава фігура. Лічачи себе найрозумнішимъ въ світі чоловікомъ, т. е. не віруючи ні въ яку мету у світі, опрічъ доброго обіду та вигодного життя, вінъ підлізъ підъ кормигу такого безглузкого та безчесного чоловіка, якъ Говорський, и не одну вже пакость викинувъ вінъ до сѣго часу. Користуючи зъ місця ректора университета, вінъ не тільки роспускає въ вищихъ урядовихъ сферахъ всі видумки компанії про сепаратизмъ, соціалізмъ и інші неправдиві приміти Українцівъ, але ще у додатокъ надумавсь не давати ніякого місця тимъ людямъ, у котрихъ вінъ зазирає любовь до України. Такъ не давно бувъ фактъ, що вінъ не давъ місця одному Українцю, п. Андрієвському, за те тільки, що той написавъ українську граматику; а пославъ на зайве місце чоловіка, котрий зовсімъ не знавъ діла, котрого треба було учити. Зо всієї компанії п. Іванишевъ найголосніше зо всіхъ кричить про соціалізмъ та опасность української роботи, меншъ всіхъ розуміє сю роботу и краще за всіхъ відбрехуетця відъ того, що самъ роспустить.

*) Не Анненкова, а ще Васильчикова. — Ред.

Друга брехня пущена Гогоцькимъ вперше въ сій же самій третій книжці Вістника, и ся брехня пущена достопною для вашої користі: ніби-то Українці ті, що сперечаються зъ москализаторами — се передлягнені, дуже хитріи Ляхи. *) Тією видумкою п. Гогоцький думає залякати васъ Лячиною вишишеною тутешніхъ Українцівъ и не допустить намъ завести зъ вами стосунки; зъ другого боку, виставить себе Українцемъ, а такъ, якъ се для ёго трудно, бо вінъ не знає ні України, ні її мови, ні народу, а знає тільки українські семинарії, въ котрихъ московські попи учать: все своє ляють мужицькимъ, не шановать честі въ ближньому, та считать себе найрозумнішимъ на світі, — то й вінъ хоче заявити свої услуги для України, хвалячись єзуїцькимъ уміннямъ зазрівати людей. А ну-жъ но, думає собі, буде коли небудь треба Українцямъ Єзуїта або жандара, то й буде готовий; а тимъ-часомъ я прикинусь, неначе-бъ то страшенно сторожу діло України, та й одъ имени народа запродамся Москві. Та годі може балакати про всю ту погань. Ми-бъ и не виводили того сміття передъ вашою громадою; та боїмось, щобъ ви зъ-далека не подумали, що Вістникъ та Гогоцький можуть сказати хоч трохи правди, то й пишемъ вамъ сю пересторогу.

Не дивлячись на всі ці коверзи, хочъ часомъ приходиться у насъ и важко й трудно, однако робота коло народнєго діла йде все далі въпередъ. Теперъ складаються елементарні книжки та словникъ нашої мови. Про ці праці, та про инші де-які напишу вамъ въ-друге. Тимъ-часомъ, прошу васъ, помістіть оцю допись. —

Кишинь.

III.

Зъ Харьківщини. **) Теперъ такий гармидеръ въ голові, въ серці и на-вкруги, що, далєбі, не схопишъ зъ клубка рвачкої нитки,

*) Брехня всюди абсурдами воює. Въ насъ, міжъ старшими, найшлися було такожъ, що таке вірили й таке о нашій молодшій Русі розпускали. Теперъ показалося, кілько въ сєму правди. Малоруські патриоти на Україні не скомпромитували себе найменшою спілкою зъ лядськимъ повстаннємъ. — Ред.

**) Изъ сего письма побачуть ш. читателі: перше, якъ глибоко почувъ руський народъ на Україні потребу просвіти мовою рідною, коли складки на се діло такъ гойне випадають; друге, якъ думає чесний український Русинъ о безглуздій роботі централизаторівъ московськихъ, котрихъ органомъ єсть Київський „Вістникъ“; на-конець третє, якъ лояльно держить себе народъ руський на Україні супротивъ свого правительства підъ пору лядської ворохобні. — Ред.

зъ-відкиля-бъ почати розмову зъ вами. Що підпливе, те й гараздъ!... Громадяне, кохай їх долю! зібрали грошенятъ на видання насъкихъ книжокъ, 800 карбованцівъ, та й заслали Костомарову въ С.-Петербургъ. Заворушились земляки: зо всіхъ закутківъ окликаютьця. Лебединці на це діло послали півтораста, а зъ Охтирянъ злущивъ 30 карбованцівъ, — та все до гурту; нехай стара ввясне! Теперъ переливало за 3000 карбованцівъ. Вже заслані на друкування де-які учебники; та щось не чути; мабуть роздвляютьця. — Та все-бъ нічого; такъ отже проклятуший Говорський бучу збивъ; на пупъ кричить непотрібні речі въ своїмъ „Вѣст. Ю.-Зап. и Зап. Рос.“ Зачіпа, мара, зъ самого зісподу нашого брата й лаєтця, якъ москаль на муштрі. Не знаю, якъ подивлятця на таку напастъ верхові люде, а що малимъ дуже залива за шкуру сала. Не годилось би ёму виступати съ такимъ словомъ въ таку ледачу годину. Коли дасьбі смутку (ворохобні) на Україні, и люде захохуютьця на полёву проти Ляхівъ „одностаїне стати,“ — а вінъ гука чортъ-батька зна що, — роздува смітникъ народніхъ розглядинъ!... Коверзує, ось послушайте, що: „Созданіе малороссійскаго языка и литературы малороссійской грамотности и вообще малороссійской національности — современная егозливость многихъ юношей...“ Або: „Переводитъ Евангеліе на грубое, бѣдное, карикатурное нарвчіе, и исчезающее изъ употребленія народнаго, недлюбимое народомъ, и ежедневно теряющее свою случайную особенность...— Это глумленіе надъ народомъ, надъ его исторіей и надъ его образованіемъ...“ И багато де-чого зъ ненацька верзе цей Солопій, — мабуть за чарку горілки у лакейській генераль-губернатора, — та ще й підписує: „Малороссіянинъ.“ Ще якогось Кулжинського придбавъ собі, те-жъ мабуть завалюшого пияку, ледачого харциза й волоцюгу. *) — Въ Полтавській и Черніговській губернії збіраютьця козаки на лавку по гряниці українській. Це думка въ Полтаві; придивлюсь: чи не стати-бъ и собі до лави?....

B.

* Оставляємо різке слово, якимъ одізвався народолобний писець сего листу объ авторі відомі вже й у насъ, въ Галичині, брошури: „О зараждающей такъ называемой малороссійской литературѣ“, про котору той стереотипний рапортеръ віденьского Вістника, въ одній изъ своїхъ дописей, по своему, т. е. зъ доганою новимъ, по ёго, народно-литературнімъ стремленнямъ своихъ молодшихъ, но чеснихъ, и про-те не до шмиги ёму припадаючихъ, галицькихъ земляківъ—

Зь Черніговщини. ... У вась у Львові живе теперъ корреспондентъ яглицької новини "Times"; дописі ёго часто читаю по московськихъ новинахъ. Вінъ трохи розуміє шляхецьку справу у Галичині, та ще не зовсімъ. Міні здаєтця, що варто-бъ було зъ нимъ вамъ запізнатись, и дотепне ёму розказати: що таке Україна, а що Ляхва; якъ-би вінъ утявъ таку корреспонденцію, у котрій би виявивъ, що то наша, а що чужа справа, то побачила-бъ ціла Європа, що пани-Ляхи хочуть робити зъ нашимъ людомъ. Ви бъ могли се зробити, и такимъ побитомъ по-троху розплутовались и виявлялись би ці питання; а то въ Європі ніхто про насъ не знає, и гадають, що одъ Балтицького ажъ по Чорне Море — сама Польща. Хочъ-би зъ насъ хто й заговоривъ, та не нятимуть віри, а своємю швидче поймають. *) А тутъ ще московські новини на насъ

доносить. Авторъ сеі брошури, — памфлетистъ не аби-який, — помянувъ безсмертну й чисту память нашого Тараса мерзеною брехнею, що: „треба було,“ каже, „сепаратистичнімъ підривачамъ якого небудь генія на вивіску, що-би замаскувати нею справдешню ціль свого порання, такъ и зробили вони геніємъ — Шевченка, підпоюючи ёго, що би імъ писавъ руські поезіі; а то вінъ по тверезому все писавъ по-московськи.“ (!) Говори-жъ собі, ти Москалю, до такихъ, якъ самъ, а тоді не диво, що знайдеться у Львові якийсь, що тобі повірить, та й твоімъ розумомъ напише про твій розумъ до віденьского Вістника, котрий таке писаннє надрукує! Друкувать вольно, — а друковане читаючи, думати вольно, що кому захочеться. Деякі, читаючи віденьский Вістникъ, не тільки думають, але й говорять, що на иншу допись и плюнуть не варто, но ми, читаючи саму твою брошуру, пане Кулжинський, нагадали отъ що. Вольтеръ писнувъ разъ велику дурницю; сказавъ именно про Шекспировського Гамлета, сю величезну твою поетичнёго генія-титана, що вона ёму видитьця „роботою п'яного дикаря“. Намъ нічого вступатьця за Шекспира, до которого подібний и неподібний нашъ народній титанъ-Прометей, роздобувший огня, щобъ відогріти душу свого люду, — нашъ геніяльний поетъ Шевченко; нічого й дорікати намъ Вольтерові за таке прирівнаннє Шекспира, яке нині ледве який культурній гнилявець повторити сміє би; но коли хто сміє говорити, що твори нашого великого поета єсть продуктъ підпоєного ума, то ми більше будемо мати права, сомніватьця о тверезихъ глуздахъ сёго, хто таке не-то-що говоривъ би, а то навіть писати и, надрукувавши, въ світъ межі люде пускати не соромитьця. —

Ред.

*) Досі не знали про насъ люде на світі, бо й ніякъ було знати; Європі — Ляхи, Славянамъ — Москалі туману напустили. Нині вже Європі сходять зъ очей по-

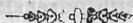
піднялись; кажуть, що ми „орудіє польської интриги, сепаратисти, сочиняємь новий какой-то малоросійській языкъ,“ що насъ треба душити, etc. Се мабуть намъ за те така дяка, що зъ насъ, опрiчъ некрутивъ, набрали ще й козаківъ... Оце ми такі „сепаратисти, орудіє польської интриги“ и-демо битись разомъ зъ московськимъ військомъ, а намъ за се й говорити й писати по своєму не можна. Усімъ можна по своєму писати: Німцямъ, Ляхамъ, Жидамъ, — сказано усімъ; а нашому братові „Хахлу“ *) „не смѣть!“ Отъ вамъ и правда на світі.... Козаки, набраті зъ Черніговської и Пiлтавської губерній, муштруютьця у насъ по містахъ; народъ дуже славний, жвавий. Ше-поки не звісно, куди їмъ звелять ити. — Не знаю, справді, що до васъ и писати: про Київський, Подольський и Волинський рухъ шляхецький ви вже певне знаєте. Знаєте мабуть, що шляхту

луди лядські, та біда зновъ, що теперъ мабуть ці очи — повилазили-бъ! — зайдуть на якийсь часъ бляхманомъ московськимъ. Одинъ хіба Наполеонъ III. шпирятиме пильно: що се за народъ такий, що поплутавъ ёго, полонофильскі піби, плани? Та нехай тамъ! Поки-що не треба намъ ні Европи, ні европейської дипломатіі; намъ треба Славянъ, — а ті вже починають роззиратися по своїй семі, розпитувати про насъ, та вже й звідуютьця у насъ таки самихъ: що ми зъ собою думаємъ-гадаємъ. Їмъ треба те знати відъ насъ самихъ, бо Москалямъ вони -- спасибі їмъ -- на квітокъ уже не повірять, якъ вірили досі, и якъ готові вже були й Ляхамъ повірити. Не переставаймо себе заявляти передъ братами-Славянами, а все буде гараздъ. — Ред.

*) Такъ южний, якъ и сіверний людъ сего великого обшару землі, що сливе нині підъ географичною назвою „Росія“, має народню претензію до историчної назви „Русь“. Южаниць називає себе — „Русиномъ“, Сіверяниць — „Рускимъ“, по оба уважають одинъ одного иншимъ відъ себе людомъ. И такъ по доброму називає Руський Русина—Українецемъ, а Русинъ Руського — Москалемъ. То по-доброму; а коли одинъ на одного лихий, тоді єсть ище для Українця прізвище: „Хахоль“, а для Москаля: „Кацапъ“. Великоросъ, Сіверноросъ, Малоросъ и Южноросъ — то названія офіціальні и наукові, которі жаденъ зъ тихъ обохъ людівъ не-то-що не уживає, але навіть значення їхъ не знає. Звичайно остаютьця людамъ ті назви, якими їхъ другі люди взивають, отже могло би статись, що исторична назва „Русь“ зовсімъ исчезне, а останетця тільки Московщина и Україна або навіть „Кацапія“ и „Хахландія“, а одинъ и другий народъ не перестане називать себе руськимъ. Отъ Німці все називають себе Дайчерами, хочъ другі люди називають їхъ Тедесками, Алеманами, Германами й Німцями. А хочъ-би навіть и назва пропала, то все таки не пропаде народъ. Наші предки въ Галичині називалися Уличами, Тиверцями, Дулибами и Хорватами, а все-жъ таки ми, їхъ потомки, про-те ще не ледачі, що не по їхньому, але Русинами себе називаємо. Отже нехай буде народня назва нашого люду „Хахли“, а нашого краю „Хахландія“, аби тільки ми собі й були те, що ми єсть на ділі, т. є. самостайнимъ людомъ, а не прищипкою Ляхівъ або Москалівъ, якими насъ одні й другі зробити хотять. — Ред.

й тамъ побивали ті-жъ самі Хахли-сепаратисти, „орудіє польскої интриги“, (!) и що зъ нашихъ ніхто зъ Ляхами не пійшовъ, ні зъ темнихъ, ні зъ просвіщеннихъ. Може й пішло кілька чоловікъ, та звісно не по своїй волі, а силою примусили, зъ рушницею й ножакою підъ горломъ; та й такихъ не більше, якъ чоловіка 4. — Такъ не знаю, кажу, що вамъ ще й писати: у нашій стороні скрізь тихо, якъ у Бога за дверима; нічого цікавого нема. Літературнихъ новинюкъ нема, бо, кажу вамъ, заборонено й писати нашому брату... *) Д.

*) Ширихъ Русинівъ, такихъ, що нехотять повернути себе на Москалівъ та, працюючи тихо надъ просвітою свого люду, відъ омоскалення ёго боронять, називають Москалі „орудіємъ польскої интриги“, не ззираючи на те, що про тихъ же самихъ Русинівъ говорять Ляхи. Сі зновъ собі називають руськихъ народолюбцівъ на Україні „chłopomanami, — narzędziem moskiewskiego gządu.“ Що-жъ вони тоді? „narzędzie“, чи „орудіє“? — Ні одно, ні друге, а тільки Москалі й Ляхи, знаючи добре, що то брехня, лають на насъ такими словами, тому-що якось би треба передъ світомъ затаїти наші самотайні і стремлення народні й оправдати свою для насъ несправедливість. Чи Москалі на такій тактиці зъ Русинами такъ не вийдуть, якъ колись Ляхи вийшли, — надъ сямъ нехай вони вже сами подумаютъ. — Ред.

V.

РОВЕСНА ЛІТОПИСЬ.

Нова доба нашої словесности. — Заявленне Костомарова. — Черніговський Листокъ. —
Нові праці Гутовського. — Нова брошура.

— Літь буде шістьдесять зъ накладомъ, якъ наша народня руська словесность зачала письменнимъ робомъ розвиватися на Україні. Хідъ сего розвою єсть для насъ дуже навчающий. Изъ ёго бачимо ми, що якъ въ природі загально, такъ и въ природньому розвитку народнєй літератури не повинно бути ніякого скоку. Міжъ-тимъ, якъ ми галицькі Русини, пробуджені 1848 року до народно-политичнєй житні, почули на-разъ и потребу літератури такої, щобъ догодила всімъ вимаганнямъ тої житні: наукамъ, законодавству, урядовій переписці та ніть-вісти чому, а не маючи нічого готового, кинулись відъ разу до всего и, пишучи по-невмідому, зробили собі якусь дивоглядну, не-руську й не-московську, письменну мову, котору де-які въ насъ „выработаннымъ языкомъ“ називати не встидаютьця, а котора й єсть тільки наслідкомъ поквальної праці, — розвивавця руська письменность на Україні помалу, крокъ за крокомъ, отже зовсімъ природнімъ ходомъ. Міжъ-тимъ, якъ наукове направлення руської письменности въ Галичині, надане тій же въ пору, закимъ ще виробився стиль популярний, которий єдино послужити може за підставу до узаконення формъ и духа кождої мови, звихнуло найживотнійшу засаду въ розвитку галицько-руської письменности такъ, що нині великого напруження силъ потреба, щоби сю засаду внять до значення привернути, — держались українські Русини тої засади вірно й держатця її до нинішнєго дня. До виобразовання популярного стиля єсть найлучший спосібъ — беллетристика, а щоби взялася потреба руської беллетристики на Україні, де система московської централизації відъ Петра Великого до теперь не аби-які спіхи заявила, треба було батькові руської літератури, Котляревському, гумористичними творами розбудити въ своїхъ винародовленихъ землякахъ охоту до читання писаної рідної мови. Такъ и сталось воно, що відъ Котляревського до нині разъ-у-разъ більшавъ кругъ людей читаючихъ писане рідне слово, разъ-у-разъ множилося число писателівъ, зъ-міжъ

которихъ и вийшовъ нарешті такий великий, справді народній поетъ, якъ безсмертної памяти нашъ Тарасъ Шевченко. Нині єсть вже на Україні велике число писателівъ, заслугуючихъ сю назву въ-повні, єсть уже загальна згода въ уживанню одної правописі, й нема ніякого спору що-до мови, єсть уже міжъ просвіщенними великий гурть любителівъ самостайної руської літератури, коли такий поважний журналъ, якъ „Основа,“ хочъ, за дорогими грішми, неконче для всякого приступний, лічивъ до 1000 пренумерантівъ, — а все-жъ таки до найновішого часу не бралися ще за писанне книжокъ науковихъ, щоби наглою роботою не попусвати се красне діло природнього розвою руської словесности. Наші галицькі книжки зачали було іноді дорікати українській літературі тимъ, що вона не годна похвалитися книжками, писаними такимъ „ученимъ“ (!) складомъ, який, на диво всімъ розумнішимъ людямъ, у насъ въ Галичині „вироботався“, ажъ тутъ якъ-разъ дівідуємося, що й Україна, користуючись призволомъ московського уряду: що можна вже просвічати нашъ людъ на народній мові въ ёго сельськихъ школахъ, взялася гуртомъ до писання й видавання учебнихъ книжокъ для свого люду.

— Відъ сеї події сподіватися найспасеннішихъ skutківъ для природнього розвою нашої спільної руської словесности. По крайній мірі вже нині запевнити можемо всіхъ, що школьні учебники, які теперъ видаютьця на Україні, буде то, що-до мови, не такою підставою до вироблення руського ученого стиля, якъ отсі книжки, зъ якихъ вчитися мусить наша молодіжъ въ Галичині. На чолі сёго видавництва стоїть нашъ високоповажний историкъ и патріотъ Миколай Костомарівъ, що й єсть авторитетомъ не тільки на всю Україну, але й на всю Росію, а до того ще й мужъ європейської слави. На другий разъ подамо нашимъ читателямъ ёго гадки про наукове образование руської мови, а тимчасомъ уділяємо тільки ёго заявленне, якъ стоїть діло помянутого видавництва. — „Відъ Грудня місяця 1862 по Травень 1863 року зібравъ я въ капиталъ, що складається на видаванне книжокъ науковихъ для люду на руській мові, — 3356 рублівъ 75 копійкъ. Сей капиталъ зібрався: 1) зъ добровільнихъ датківъ; 2) зъ баришівъ вирученихъ за виражені на' отсю ціль по всілякихъ місцяхъ видовища, концерти й літературні вечери. — Напечатано перший випускъ оповідаць изъ священної історії Отця Опатовича. Видатки за напечатанне ёго винесли 261 рубль. Опрічъ того приготовлено паперу на другий випускъ за 123 рублі; всего видано 384 рублі. Отже остається ще 2972 рублі 75 копійкъ. — Доставлено до друковання: 1) Священна історія п. Гурчаловича, томъ I.; 2) Житія св. св. Ольги, Бориса й Гліба, Володимира й Михайла Черніговського; 3) Арифметика Кониського. — П. Коховський працює надъ зложенємъ природньої історії (зоології). М. Костомарівъ скінчавъ перевідъ Євангелія *) и готовитця подати ёго въ цензуру. П. Кулішъ приобіцявъ свою чинну підмогу въ сему ділі.“

Повище заявленне Костомарова виймаємо изъ „Черніговського Листка“. Редакторомъ сеї газети єсть Леонидъ Глібовъ, український писатель, которий, скільки намъ звісно, хотівъ було видавати свій „Листокъ“ зовсімъ на українській мові, та не досталося на те призову відъ правительства. Отже й видається теперъ ся газета черезъ половину по московськи й по руськи. Добре й що то, якъ зовсімъ нічого, а то ані Київляне, ані Харківці, мимо найліпшої волі, не можуть прийти до журналу, видаваного зовсімъ по руськи, бо не допускають сего заушки правительства, которе супротивъ Русинівъ централизаційної системи покнутись не хоче.

— Нашъ молодий даровитий художникъ, п. Гутовський, не переставе досконалитись чимъ-разъ більше. Коже изъ першихъ єго трѣхъ дѣлъ, литографовані портрети О Терлецького, Шевченка и Сов. Качковського, въ міру сего, якъ одно відъ одного пізнійше появилося, відзначається также й очевиднимъ поступомъ. Въ найновішихъ же єго працяхъ, литографованихъ портретахъ О. О. Володимира Терлецького й Ивана Наумовича та нашихъ славнихъ Гетьманівъ Богдана Хмельницького й Петра Дорошенка, єсть сей поступъ удивляющий. Всі чотири портрети вийдуть зъ литографіи за однимъ разомъ, и то незабаромъ. Зъ усєго сердца дякуємо п. Гутовському за єго патриотичні труди, особливо-жъ за те, що не забуває вінъ ставляти передъ очима ровесниківъ также й дорогі обличчя великихъ мужівъ зъ нашої славної бувальщини. Хай собі Русинаша пізнається!

— Разъ предці знайшовся — ні-впроку єму — міжъ галицькими одинъ Полякъ, до-того ще й ксєндзь, — то уже справді білий воронъ! — которий, не цураючись проте своєї лядськості, промовивъ за Русинами не чуване досі слово справедливости. Говоримо тутъ за нову брошуру підъ заголовкомъ: *Lwowskie dziennikarstwo polskie i stanowisko tegoż odnośnie do narodu polskiego i do dzisiejszego moralnego dźwignięcia się Rusinów*; napisal Książdz Polak. Має вона для Русинівъ далеко більшу вартость, ніжъ для Поляківъ недавно видана брошура: *Słowo lwowskie*, котору написавъ якийсь Książdz Rusin. Ксєндзь-Полякъ, спасибі єму, уповаживъ редакцію Метри, щобъ вона занялася виданнемъ сеї нової брошури; редакція займеться охотно якъ найскорійшимъ виконаннемъ такого препоручення, а поки-що звертає вже нині на сего брошурового метеора увагу родимцівъ.

*) Не знаємо, що діється съ переводомъ Морачевського, за которий читали ми въ „Слові“, де такожъ поміщена була оцінка сеї літературної праці зо стороны Петербурської Академіи Наукъ, котора вивіла сі важні слова: що сей перевідъ становити буде епоху въ розвитку малоруської словесности. Мабуть, чи не застрягла переважна праця п. Морачевського підъ цензурою Святійшого Синода..... Все-жъ таки сподіватися, що й перевідъ Морачевського не станеться пропашимъ діломъ, та коли не въ Росіі, то може ще въ насъ побачить божого світу. Не чимъ-то й сердитія „київський „Вѣстникъ“ за переводженне святого письма на грубое, бѣдне, карикатурное нарѣчіє.“

Литературно - політичний вістникъ „М е т а“ виходить що-місяця одною книжкою зъ 5—6 листівъ, завше третого дня по скінченню місяця. Передплата за одну книжку стоить 50 крейцарівъ А. В. такъ для Львовянъ, якъ и для поза-львівськихъ. Передплачувати можна, на який часъ кому завгодно : на місяць, на три місяці, на півъ-року й на цілий рікъ. Передплату приймають всі ц. к. уряди поштові. Гроші и кореспонденції посилати належить у франкованихъ листахъ за адресомъ : „До Редакціи М е т и, підъ Н. 232, въ ринку, ві Львові.“ Реклямаціи, коли не запечатані и съ повисшимъ адресомъ, не потребують поштової оплати.

 Съ причини тої, що редакторъ занедужавъ будо на очи, не могло й розпочатися видаванне М е т и въ пору, якъ зъ-разу заявлено, и розпочинається ажъ нині, — двома місяцями пізнійше. Шановні пренумеранти нехай вибачать намъ сю непровинну вину та підпомагають и дальше своїмъ ласкавимъ уділомъ. — Редакція.